١٤

خۆری ئیسلام

گۆڤارێکی ڕۆشنبیری زانستی ئیسلامی وەرزییە ، وەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئیسلامی دەری دەکات

ساڵی چوارەم ژمارە/ ١٤ ڕەمەزان ١٤٢٢ هـ سەرماوەزی ٢٧٠١کوردی کانونی یەکەم ٢٠٠١ز

ڕەمەزان مانگی «ڕەحمەت و بەرەکەت» لە موسڵمانانی کوردستان پیرۆز بێت

14

سالی چوارەم

ڕەمەزان ١٤٢٢ کۆچی — سەرماوەزی ٢٧٠١ ی کوردی

کانونی یەکەمی ٢٠٠١ی زایینی

ناونیشان

هەولێر دیوانی وەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئیسلامی

بەڕێوەبەرایەتی ڕاگەیاندن

☎ ٢٢٣٠٩٤٤

٢٢٢٢٦٩٣

پیت چنین: کۆمپیوتەری وەزارەت   نەخشەسازی : کۆمپیوتەری دەریا   فەرزی بەرگ: چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین- هەولێر

ناوەرۆك

﴿ وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلاً (٢٧) يَاوَيْلَتِي لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلاً (٢٨) لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنسَانِ خَذُولاً (٢٩) ﴾

(صدق الله العظيم)

سورة الفرقان

لەو رۆژەی کە ناحەقکار پەشیمان دەبێتەوەو ئاخ هەڵدەکێشێ بۆ ئەو ماوەیەی ژیانی کە لەخوا پەرستن دووربووەو بەدەستی خۆی دادەنووسێو دەڵێ: خۆزیا لەگەڵ ڕێگای پێغەمبەر(د.خ) بڕۆشتمایە کە ڕێگای راستی بوو لەهیلاکی رزگاری دەکردم، خۆزیا (فلان) کەسم بەهاوەڵ و ڕێنیشاندەری خۆم هەڵنەبژاردبایە کە ڕێگای لێ ون کردم و لەو ڕێگا رووناك و ئیمانداریەی کە پێشتر گرتبوومە بەر لایدام، شەیتانی بەدفەریش لەدوای ئەوەی کە هەر موسڵمانێك هەڵئەخەلەتێنیو بەرەڵای دەکات و پشت گوێی دەخات.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﴿ﷺ﴾ :
((آنْظُرُوا إِلَى مَنْ هُوَ أسفل منْكُمْ، وَلاَ تَنْظُرُوا إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَكُمْ، فَهُوَ أَجْدَرُ أَنْ لاتَزْدَرُوا نِعْمَةَ آللَّهِ عَلَيْكُمْ)). مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ

سبل السلام/ ج٤/ ص٢٣٢

لەئەبو هورەیرە دەگێڕنەوە کە خۆشەویست(د.خ) دەفەرموێ:
(تەماشای خواروی خۆتـان بکەن، تەماشای سەروی خۆتـان مەکەن، کە ئەوە دەبێتە هۆکاری بەکەم نەزانینی هەر نـازو نیعمەتێك)

عَنْ أَبِي آلدَّرْدَاءِ رَضِيَ آللَّهُ عنهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ آللَّه ﴿ﷺ﴾ :
((مَا مِنْ شَيْءٍ فِي الْمِيزَانِ أَثْقَلُ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ)).
أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَصَحَّحَهُ

سبل السلام/ ج٤/ ص٣١١

لەئەبو دەرداء دەگێڕنەوە کە سەروەر(د.خ) دەفەرموێ:
(هیچ کارێك سەنگینتر نـابێ لەتەرازوودا لەڕەوشت بەرزی)

ڕاگەیاندنی کارەساتێك لەیەکەم ساڵی سەدەی بیست و یەك لە ١١ی ئەیلولی ١٩٦١ هەتا ١١ی ئەیلولی ٢٠٠١

سەروتار

سەرنووسەر

لەساڵانی شۆڕشی کورد کە بەشێوەیەکی زۆر سادەو ساکار لەجیهان دەگەیشتین زۆر درەنگ گوێبیستی کوشت و کوشتارەکانی کورد لەجیهان دەبوون. ئاڵوگۆڕی کۆمەڵایەتیو سیاسیو ئابووریو زانستیو گەیاندن لەم ئاستەی ئەمڕۆدا نەبوو، جەنگی سارد هەبوو، بەنووسین و قەڵەم و هەڕەشە بوو، پێشبینی ئەوەشمان نەدەکرد، کە پاش تەواوبوونی ساڵانی دوو هەزار ئێمەی بێ کیان و دەوڵەت و ئاڵاو سەربەخۆیی لەلایەك و ئازا و دەوڵەمەند لەلایەکی ترەوە لەجێگای خۆمان دەبین لەپەراوێزدا کێشەکەمان باس و خواستی لەسەردەکەین و جیهان بەو شێوازە دەگۆڕێو بەهەمان کێشەی چارەنەکراو هەنگاو دەنێین بۆ هەزارەی سێیەم، ئێمە وابیرمان دەکردەوە تەنها کوردستان کێشەی هەیەو بێ چارەسەر ماوەتەوە، هەموو جیهان بەرپرسە لەزامی کوردو کۆتایی هێنان بەئازارو ئێشەکانی، بەڵام ڕووداوەکان چاوێکی تیژو سۆزێکی قوڵ و شیکردنەوەیەکی زانستیانەی فێرکردین و هەموو پەردەکانی پارە پارە کرد کە جیهان -نەوەك کوردستان- هەموو کێشەیە، ڕقی خوێناوییە، تۆقاندن و ترساندن و خوێن ڕێژییە، ستەم و بێ ویژدانی لەپۆپەدایە، گومان و دوو دڵیو لەیەك ترسان و توندڕەویو بەرگری لەجۆشی هەرزەکاریدایە.

مرۆڤ بەدەستی خودی مرۆڤ و زانست بەزانست لەنەمان و تقوم بوون و تێداچووندایە، هەموو دژەکان (کە نهێنی ژیان لەهاودژیدایە) هەموو خۆیان ئامادەکردووە بۆ بلاوکردنەوەی دژایەتی‌و یەکجەمسەری ژیان. ئێمە لەسەردەمێك دەژین ئەو ڕەهەندەی کە بەتەمای خۆشی‌و بەختیاری بووین ئەو کێشەیەمان بۆ دروست دەکات: ئایین، ڕەوشت، سیاسەت و زانست کە جێگەی ئومێدی مرۆڤ بووەو هەیە بۆتە جێگای پرسیار لەرۆژی ئەمڕۆدا هەموو شت بەپەلە ڕوودەدات بەپەلە دێت، ماوەی بیرکردنەوە کەم بۆتەوە، کارەسات، ئاژاوە، جەنگ، کوشتن، ستەم، ناکۆکی جەرگبڕو توانابڕ ڕۆژ دوای ڕۆژ بەنمونەی پڕ مەترسیی‌و توندڕەوی‌و کارەساتی دژی مرۆڤ و سروشت و ژیان و جوانی بەرچاو دەکەوێ، ئەوە قەبارەی کێشەی جیهانەو لەئەستێرەیەکی دوورەوە تەماشا نەکراوە، لەنزیکەوە بەهەموو هەست و ئامێرەکانی هەست نیشاندەدرێ. بەلام جێگەی ئێمە، دۆزی ئێمە لەم جیهانە ئالۆزە بۆ کوێ دەچێت و بەچی دەگات؟ ئایا لەم بارودۆخە سوود وەردەگرین ؟ وەك سوودمان لەجەنگی جیهانی یەکەم و دووەم و سێیەم کە جەنگی ساردبوو وەرنەگرت تەنها سوودمان لەجەنگی دووەمی کەنداو وەرگرت لەو دەرفەتەدا (جێگەی ئارام بۆ کورد)مان دەستکەوت، لەبەر ئەوە ئێمە پێشبینی دەکەین ئەو وێنە تاریك و تفت و تاڵەی، کە ئێستا زانایان بۆ جیهانی دەبینن بەو شێوە نییە، بەڵکو بەپێچەوانەوە جیهان بەرەو چارەسەرکردنی گشت کێشەکان دەڕوات و مرۆڤ بەرەو گەشەکردن و گەشبینی دەڕوات و جیهان بەرەو گیانێکی هێمن و ئارامی دەڕوات بۆ پوچەڵکردنی ئەو تیۆرانەی لەسەر قازانج و تالانی بەکۆمەڵ دەڕوات و هێزو دەسەلات هەموو شت نییەو زۆر هۆکاری مرۆیی لەوانە باشترە، نەتەوەی کورد لە هەردوو جەمسەری ئایین پەروەری‌و جیهانگیری سوودو قازانج وەردەگرێ‌و بەشێوازێکی تازە، تەباو شاد دەبێت بەهەندێ لەمافە ڕەواکانی خۆی‌و سوود لەم بارە وەردەگرێ‌و جارێکی تر گەلی کورد ناکرێتە قوربانی گەمەی سیاسەتی نێو نەتەوەیی‌و دووجەمسەری‌و کورد مافی ناخورێ بەبیانووی کێشەی کەمتر لەکێشەکەمان کازیوە نزیکە.

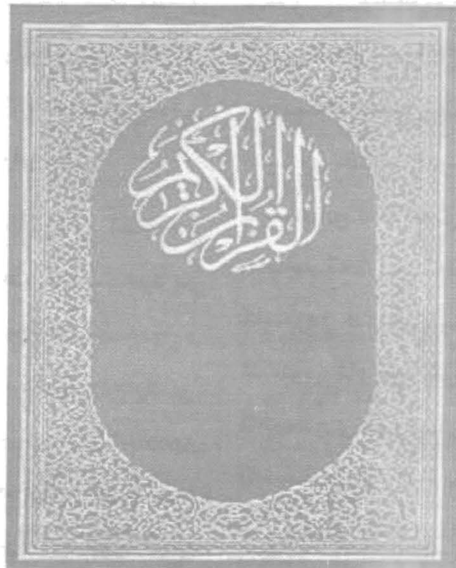

ساتێك لەسایەی قورئاندا

ڕاڤەی قورئان و قوتابخانەكانی‌و ڕاڤەی نەوباوی مام هەژار

د: دانا شارەزوری

پێشەكی هەموو دان بەو ڕاستییەدا دەنێین كە پاراستنی قورئان لەبەرگی كوردی زۆر تازەیەو كاردانەوەیەكی هوشیاری نەتەوایەتی‌و كوردایەتییەو بەرهەمێكی پڕ بایەخی ڕەوتی كوردە بەرەو سەربەخۆیی‌و شكاندنی كۆت و زنجیری پاوەن كردنی ئایین بۆ نەتەوەیەك، كە پێش كورد خەباتی سەربەخۆی‌و سەروەری‌و نیشتمانی سوودی وەرگرتووەو، نەیارانی كورد بەنیازبوون سوود لەدەقی پیرۆزو زمانی قورئان وەربگرێ بۆ پاساودانی داگیركردن و چەوساندنەوەو سەركوت كردنی كورد بەخاك و مرۆڤ و زمانەوە، بەڵام زانای كورد زۆر زوو لەم بارەیەوە ئاگاداربوو كەوتەسەر ئەو باوەڕە كە دەبێ زمانی كورد وەك شەكرو شیر، ڕۆن و هەنگوین، گیان و لەش لەگەڵ قورئان تێكەڵاو بكرێ‌و بارانی ڕەحمەتی قورئان زمانی كوردیش بگرێتەوەو قورئان بەزمانی شیرینی پاراو، پڕ لە ڕەوانبێژی‌و جوانكاری‌و ڕێزمانی پوخت و ڕەسەن ئاشنا ببێت، كە ڕەگەز پەرستی نەیاران و كەمتەرخەمی خودی كورد بۆ ماوەی سێزدە سەدە كوردو زمانی كوردی لێی بێبەش كرابوو كار لەوانە بوو بگاتە ئەوەی كەنابێ قورئان و سروش و نیگای خوداوەند بە زمانی كوردی ڕاڤە بكرێت. ئەو كاتەش زیانەكە چوار لایەنە دەبێ، ویستی خوداو پێغەمبەر و ئیسلام و قورئان لەكورد بشارێتەوەو ون بكرێ، كە نەتەوەی خۆ بەخاوەن قورئانزان وازی لێهێنا كەس شارەزایی قورئان نەبێت كوردیش بێ ئاگابێت لەگەورەیی‌و شكۆو بەرزی قورئان و ئەو نەتەوەیە نەكەوێتە بەر تانەو تەشەری گەلانی موسڵمان، كە قورئان بەزمانی ئەوان نەهاتووەو شارەزاییان لەقورئاندا نییە، زیاترو زیاتر پابەندن بە بەدەقە پیرۆزەكانی قورئان. چونكە قورئان بەوەحی و سروش بۆ پێغەمبەر هاتە خوارەوەو بەزمانی عەرەبی ڕەوان و بێ گرێ وگۆڵ و پڕ لەڕەوانبێژی‌و توانابڕ بە گوێ‌و هەستی دانیشتوانی مەككەو نیوەدوورگەی عەرەبی ڕاگەیەندرا، خەڵكی سەرسامكرد بەرستەی (ان من البیان لسحراً وان من الشعر لحكمةً) كە ماناكەی وتاری ڕەوان لەسحرەوەو شیعر لەحیكمەتەوە نزیكەیان ناو دەبردو لەقورئاندا: ﴿كَلاَّ إِنَّهُ كَانَ لآيَاتِنَا عَنِيداً* سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً* إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ* فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ* ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ* ثُمَّ نَظَرَ* ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ* ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ* فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلاَّ سِحْرٌ يُؤْثَرُ* إِنْ هَذَا إِلاَّ قَوْلُ الْبَشَرِ/ سورة المدثر-١٦-٢٥﴾ لەڕووی ڕەوانی‌و جوانی‌و ناوەڕۆك و ڕاستی‌و ڕەوانبێژی‌و زمانی عەرەبییەوە، كە چلەپۆپەی گەشەكردن و

بەنیازبوو سوود لە دەقی پیرۆزو زمانی قورئان وەربگرێ بۆ پاساودانی داگیرکردن و چەوساندنەوەو سەرکوت کردنی کورد بەخاك و مرۆڤ و زمانەوە

یەکگرتووی بەخۆیەوە بینیبوو و گەیشتبووە پلەی کامڵ بوون و پێگەیشتن و بێ کەم و کوڕی بەهۆی ئەو خەزنە سامان و گەورەیە کە بەهۆی (قەسیدە هەڵواسراوەکانەوە) بەدەرگای کەعبەی پیرۆزو پەسند کراوی مەڵبەندی شیعرو ئەدەب و بازاڕی ساڵانەی (عکاظ) دەخوێندرایەوەو پەخش و بڵاودەکرایەوەو هەر هۆزو بنەماڵەو کۆمارێك شاعیری خۆی هەبوو شانازیو پیاهەڵدان و سوارچاکیو راو (حماسە)ی بۆ هۆزەکان دروست دەکردو چەکی بەکاری سەردەم بوو ئەوەندەی لەشیعری زەم دەترسان ئەوەندە لەشیرو تیرو کەوان ترسیان نەبوو، لەبەر ئەوە قورئان بەهەمان چەکی توانابڕو سەرنویشت ساز هاتە خوارەوە.

لەلایەکی ترەوە ئەوە دەزانین کە قورئان (کەلامی نەفسی)خودایە بۆ لەوحە (المحفوظ) لەوێشەوە بۆ فریشتەی پەیام و سرووش جبرائیلی ئەمین و لەوێشەوە بۆ پێغەمبەر(د.خ) لەئەشکەوتی (حراء)و لەماوەی (٢٣) ساڵ کۆتایی پێهات و هەموو فەرمانەکانی خودا گەیشتە مرۆڤ راستەوخۆ بۆ عەرەب و بەهۆی پەرچەف و وەرگێڕانەوە بۆ گەلانی سەر زەوی: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاخْتِلاَفُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِلْعَالِمِينَ/ سورة الروم/٢٢﴾ لەبەر ئەوە راستەوخۆ غەیرە عەرەب لەو زمانە تێناگەن دەبوو بەدوو رێگا ئەم قورئان بکاتە هەموو مرۆڤ. یەکەم: عەرەب فێری زمانی ئەو گەلە ببێت کە مەبەستە پەیامی پێبگات و لەرێگەی تەرجەمەی کاکڵەو ناوەرۆك و مەبەستەوە بگاتە گەلانی نا عەرەب، دووەم: گەلان لەرێگەی زاناکانیانەوە فێری عەرەبی بن و قورئانە کە بەماناو مەبەست و ناوەرۆك بگەینن بەگەلانی هاوزمان و هاونەتەوەی خۆیان، گەلان ئەوانەیان کە زووتر هۆشیاری ئیسلامیو نەتەوەیان پێگەیشتبوو رێگەی دووەمیان هەڵبژاردبوو، گەلی کوردیش یەکێك بوو لەو گەلانە کە رێگەی فێربوونی زمانی عەرەبیو شارەزابوون لەسەرچاوەی روون و سەرەتاییەوەی گرت، لەبەر ئەوە پێویست نەبوو کوردی سادە قورئان بەزمانی کوردی بزانێ، بەڵکو لەرێگەی مەلاو زاناوە قورئانی بۆ تەفسیر دەکراو هەمیشە فێری دەقی قورئان و حوکمە شەرعییەکان دەکراو پێویست نەبوو زانای عەرەب فێری زمانی کوردی ببێت و خۆ ماندوو بکات و ئەو ئەرکە شەرعیو ئایینیەی لەئەستۆی زانای کورد دانابوو بۆ ئەم مەبەستەش چەند رێبازو قوتابخانەیەك هاتە کایەوەو هەر یەکە سیماو ئاژەی تایبەتی خۆی هەبوو، لەوانەش تەفسیری قورئان بەقورئان، تەفسیری قورئان بەوشەی هاوتاو هاومانا، تەفسیری قورئان بەفەرموودەو بۆچوونی یاران و ئەو ماناو مەبەستە کە گەرماو گەرم لەپێغەمبەرو یارانەوە وەرگیراوە.

رەگەز پەرستی نەیاران و کەمتەرخەمی خودی کورد بۆ ماوەی سێزدە سەدە کوردو زمانی کوردی لەزمانی قورئان بێبەش کرد

پاش وەفاتی رابەری خۆشەویست و شەهید بوونی زۆربەی یارانی قورئانزان خەلیفەی سێیەم قورئانی کۆکردەوەو رەوانەی شارانی کرد وەك میسر، کوفە، بەسرە، مەککەو مەدینە، ئەوکاتە قورئانی دەستنووس بەهەمە دەنگی یاران دەنووسرایەوەو پەسەند دەکراو رەوانە دەکرا کە تێیدا بخوێندرێ، پاش ئەوەی کە دەسەلاتی موسلمان جێگیربوو، هەموو ولاتی دوورو نزیك کەوتە ژێر سێبەری ئیسلام و قورئان جگە لەئەرکی بەرگریو سەربازیو جیهادو پاراستنی سنووری دەولەتی قورئان کۆمەلێك قورئان خوێن و فەرموودە زان وەك فەرزی کیفایە بۆ راپەراندنی کاری رۆژانەی موسلمانان فێری قورئان خوێندن و فەرمانەکانی شەرع و فەرموودەکانی پێغەمبەر دەبوون و پێویست نەبوو هەموو موسلمانان سەرگەرمی ئەم ئەرکە بن، ئینجا بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان و وەلامدانەوەی پرسیارەکان لەخەلکەوە لەم کاتەداو لەنێوان سالانی (٢٠-٢٥)ی کۆچی بزوتنەوەیەکی چالاك و بەهێز و بەتوانا دروست بوو لەهەموو لایەکەوە زانایان وەك ئەرکی سەرشانی خۆیان و (حسبة لله) بەچالاکیو پەرۆشەوە دابەش بوون بەسێ بەشەوە، شێوازی کاریان لەیەك جیابوو، بەلام هەموویان بۆ خزمەت ئیسلام بوو، بۆ فێرکردن و رام کردن و شارەزابوونی تازە موسلمانەکان بوو لەنەتەوەکانی دەورو پشت.

پاش ئەوەی عەرەب و تورك و فارس دەولەتی نەتەوەیی خۆیان دامەزراند ماوەی گەلی کوردیان نەدا کە ئەو خزمەتەی ئەوان بەزمانی خۆیان دەکەن بەزمانی کوردی بکرێ

یەکەم: بزووتنەوەی زمانەوانیو رێزمان و فەرهەنگ و پتەوکردنی زمان و (ستانداردو یەکگرتووی ئیسلامی لەسەر زاراوەکانی قورئان کە بەزمانی قورەیشی هاتبوو، ناوەندی هەردوو شاری پیرۆزو گەورەی (مکة، مدینة)بوو بەمەلبەندی ئەم جولانەوەو لەم بارەوە خوێندنی قورئان، مانای قورئان، تەفسیری قورئان هۆکارو بۆنەی دابەزینی ئایەتی قورئان، وەرگرتنی حوکمی شەرعی دروست بوو.

دووەم: جولانەوەی پەیوەند بەفەرموودە، گێرانەوەی پلەی پیاوانی فەرموودە، بەهێزیو لاوازی گێرانەوە بناغەی ئەم جولانەوە بوو، زۆری خایاندو ماوەیەکی زۆری ویست هەتا گەیشتە کامل بوون و نووسینەوەو تۆمارکردن لەسەردەمی ئەمەوییەکاندا.

سێیەم: بزووتنەوەی شەرعزانیو فیقهی ئیسلامیو بەراوردکردنی دەقە شەرعیو یاساییەکانی قورئان و فەرموودە لەگەل رووداوە نوێیەکانی دەولەتی بەرفراوانی ئیسلام و سیاسەتی شەرعی لەرووی خەرج و باج و داراییو ئابووریو سەربازی نوێی دەریاو وشکانیو مامەلە لەگەل گەلانی تازە موسلمان کە ناوەرۆك و کاکلەی ئەم جولانەوە لەسەر دەستی کۆمەلێ زانای یاران و شوێنکەوتوان دەستی پێکرد، هەتا ئێرە کێشە نەبوو لەسەر هەرسێ جولانەوەکەو راوبۆچوون و تێبینیو سەرنج هەمیشە رێگەی ئاساییو یاسایی خۆی دەگرت و جێگەی رێزو قەدر بوو، هەمیشە هەموو رایەك کە دەقی لەسەر نەبووایە قابیل بوو بۆ گفتوگۆو هەمە پرسی. هەموو رایەك قابیل بوو بۆ راستیو دروستیو پێچەوانەش کێشەی زۆر لەسەر راڤەی قورئان بوو بۆ زمانی غەیرە عەرەب، کە دوو مەبەست و دوو هۆکاری لەپشتەوەیە. یەکەم:

مەبەست ئەوەیە هەموو وشەیەك رستەیەك، بگرە پیتە لێکترازاوەکانیش کە لەسەرەتای قورئانەوە هاتووە پاداش و خێری بۆ دانراوە لەحاڵەتی وەرگێڕاندا بۆ زمانێکی کە شێوازو دەنگ و رێزی دەشێوێ، وەك خۆی بەزاردا نایەت و کێشەی فیقهیەکەی نێوان رێبازی فیقهی دێتەکایەوە کە لەبریتی (بسم الله الرحمن الرحیم) وەناوی خودا کە دەهەندەو دلۆڤانە- لەنوێژو لەقورئاندا جێگەی قورئانە واجبەکە دەگرێتەوە یان نا؟

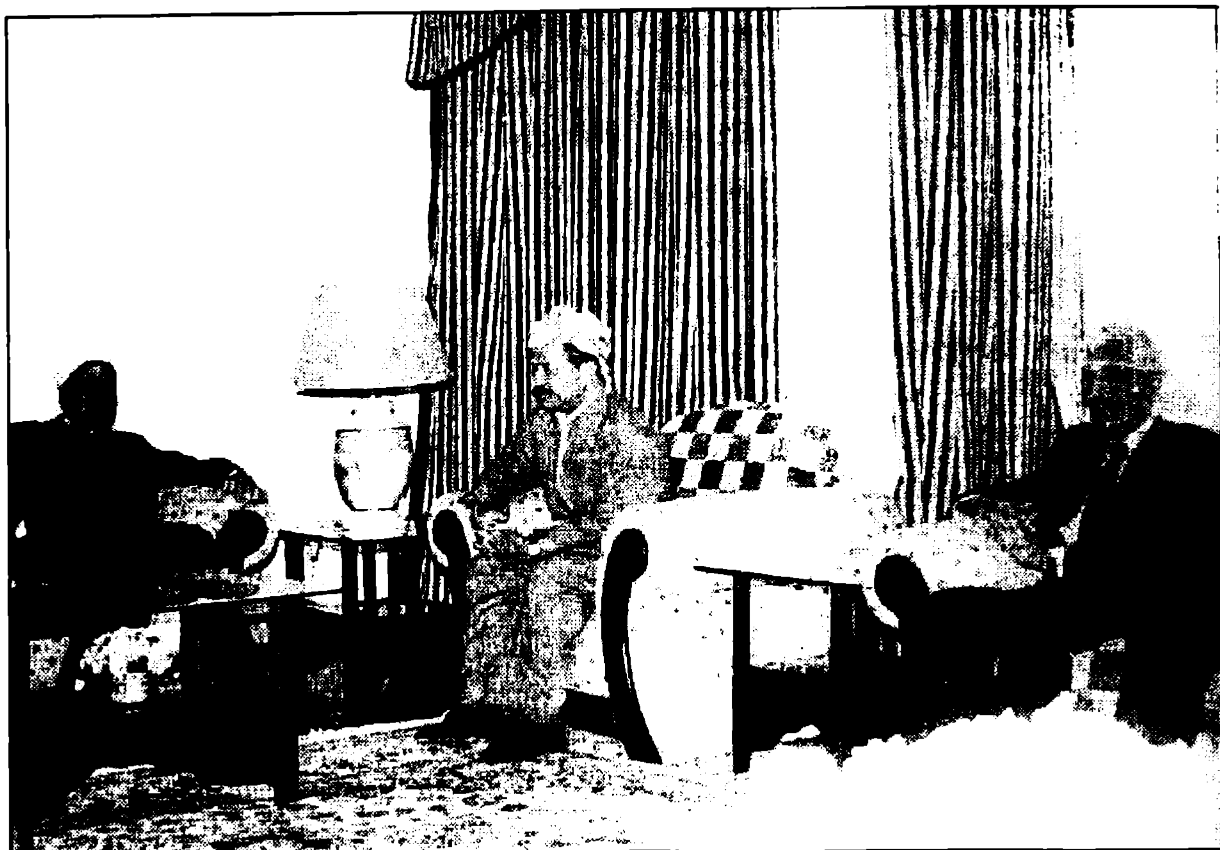
دووەم مەبەست هەندێ نەتەوە کە زمانی ئاخاوتنی خۆیان گۆڕاوەو لەرێبازو قەواعیدی قورئان نەماوە دەیانەوێ ئەم دەقە پیرۆزە نەچێتە سەر زمانی بیانیو لەسەر دەقە (عەرەبی)یەکە پارێزگاری لێبکرێو موسڵمان زۆری لێ بکرێ کە فێری ببێت و گەشە بەزمانی خۆی نەدات و نەیکاتە بەرگی قورئان. هۆکاری یەکەمیش گەلانی موسڵمانی غەیرە عەرەب ئەو رێبازەیان پەسەند کردوە کە قورئان توانابڕی تەنها لەدەقە عەرەبییەکە دایەو ناوەرۆکی یاساو دەستوورەو فەرزە موسڵمانی هەموو گێتی فێری ببێت. دووەم هۆکار ئەوەیە پێش هۆشیاری نەتەوەییو لەکاتی یەکگرتووی خاکی ئیسلام لەسایەی یەك دەولەتدا زمانی عەرەبی زمانی هەموو بووە، بەلام پاش ئەوەی عەرەب و تورك و فارس دەوڵەتی نەتەوەیی خۆیان دامەزراند ماوەی گەلی کوردیان نەدا کە ئەو خزمەتەی ئەوان بەزمانی خۆیان دەکەن بەزمانی کوردی بکرێ، بەلام خۆش بەختانە خەباتی سەختی بێ وچانی کورد بۆ پاراستنی زمان و رێزمان و زاراوەی ئیسلامی لەبەرگی کوردیداو توانای لە رادەبەدەری قورئان زانەکانی کورد بەسەر زمانی عەرەبیو کوردی وەك یەك و لەیەك ئاستدا رچەی راڤەکردنی قورئان وەك کارێکی نەوباوی زۆر بەنرخ و بەها هاتە کایەوە دەیان و

سەدان زانا لەم بوارەدا زۆریان پێشکەش کرد بەقورئان و زمانی کوردی پێشەنگی ئەوانەش مام هەژاری شادرەوان و نووسەرو شاعیرو وەرگێڕو خەمخۆری کوردە

سەدان زانا لەم بوارەدا زۆریان پێشکەش بەقورئان و زمانی کوردی کرد پێشەنگی ئەوانەش مام هەژاری شادرەوان و بوێژو شاعیرو هەستیارو خەمخۆری کوردو پیرۆز کردنی زمان لەپەنای قورئانی پیرۆزدا، لەهەموو زیاتر دڵخۆشی ئێمە ئەوەیە ئەو دەنگە ناسازە کە لەهەندێ نەتەوەی رەگەز پەرست و خۆپەرست و ئایین و ئیسلام نەویست کە کاتی خۆی لەناو گەلی کوردو هێز و پاڵەپەستۆیو بەرگری هەبوو پاش هەوڵی دەیان زانای وەك مەلای گەورەی کۆیەو شێخی خاڵی هەمیشە زیندوو و بەهەشتیو رەحمەتی مامۆستا مەلا عوسمان و تەمەن درێژو زانای زۆر گەورە مامۆستا مەلا کەریم، هەژاری موکریانی ناوی چووە ناو نەمرەکان وەك لەشیعرو ئەدەب و تەرجەمەو فەرهەنگ و خەباتی سیاسی پلەی گەورەی بەدەستهێنا لەم بوارە پیرۆزەش بەشی گەورەو قەوی هەیەو خوداش پاداشتی بداتەوە.

ڕەنگدانەوەی سەردانە مێژووییەکەی شاندی ئەزهەری شەریف بۆ هەرێمی کوردستان لەنێوەندەکانی ڕاگەیاندنی عەرەبیدا

ڕاپۆرتی- سکرتێری نووسین

دەعوەتنامەی گەلی کوردستان بۆ ئەزهەری شەریف و سەردانی بەڕێز دکتۆر مەحمود عەبدولغەنی عاشوری وەکیلی ئەزهەر بۆ هەرێمی کوردستان و دیداری لەگەڵ سەرۆک بارزانیو سەردانی چەندین دام و دازگای هەرێمی کوردستان و ئیمزا کردنی پرۆتۆکۆلێکی مێژوویی

سەردانی شاندی ئەزهەری شەریف بۆ هەرێمی کوردستان نوێکردنەوەی پەیوەندی مێژوویی نێوان هەردوو گەلی کوردو کۆماری میسرە کە لەسەردەمی بارزانی نەمرو خوالێخۆشبوو جەمال عەبدولناسر بەردی بناغەی دانراوە

لەنێوان وەزیری ئەوقاف و کاروباری ئیسلامی هەرێمی کوردستان و وەکیلی ئەزهەری شەریف جێگای سەرنج و گرنگی دانی چەندین گۆڤارو رۆژنامەی عەرەبیو دەزگاکانی راگەیاندنی جیهان بوو. لەم بارەیەوە یەکەمین رۆژنامە کە بابەتەکەی بڵاوکردەوە رۆژنامەی (صوت الازهر)ی کۆماری میسری عەرەبی بوو، کە لەژمارەی ١٠٣ی رۆژی هەینی ١٤ ئەیلولی ئەمساڵدا لەژێر ناونیشانی (وەکیلی ئەزهەر بڕیاریدا چەند کورسییەك لەئەزهەری شەریف بۆ قوتابیانی کوردستان تەرخان بکات) بابەتێکی دوورو درێژی بڵاوکردوەتەوەو چەند تەوەرەیەکی گرنگی باس کردووە، کە دەبێ بەخێرایی جێبەجێ بکرێت. لەوانە دەعوەتکردنی شاندێکی باڵای حکومەتی هەرێمی کوردستان و وەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئیسلامی لەحکومەتی هەرێمی کوردستان بۆ زیارەتی ئەزهەری شەریف و پەلەکردن لەجێبەجێ کردنی خاڵەکانی ئەو پرۆتۆکۆلەی کە لەهەولێر ئیمزا کرابوو. هەروەها وێنەیەکی سەرۆك بارزانی لەکاتی پێشوازی کردن لەدکتۆر مەحمود عەبدولغەنی عاشور بڵاوکردۆتەوەو، وتەیەکی سەرۆك بارزانیشی بەمانشێتی گەورە بڵاوکردۆتەوە کە دەڵێت: سەردانی ئەزهەر بۆ کوردستان فەتحێکی گەورەبوو بۆ ئێمە. هەر لەبابەتەکەدا ئاماژە بەپەیوەندی نێوان سەرکردایەتی سیاسی هەرێمی کوردستان و کۆماری میسری عەرەبی کراوەو نووسراوە کە ڕێورەسمی سەردانی ئەزهەری شەریف لەلایەن بەرپرسانی هەرێمی کوردستان و حکومەتی میسرەوە ئامادەکراوە. هەر لەم بارەیەوە رۆژنامەی (الزمان) کە لە لەندەن دەردەچێت لەرۆژی ٢٨ی ئابدا بابەتێکی بڵاوکردۆتەوەو لەسەر زاری سەرۆك بارزانییەوە لەکاتی پێشوازی کردنی شاندی ئەزهەری شەریف نووسیویەتی: خۆشحاڵین ئەمڕۆ لەولاتی سەلاحەددینی ئەیوبی پێشوازی لە گەلی موسڵمانی میسرو شاندی ئەزهەری شەریف بکەین. هەروەها نووسراوە کە ئەم سەردانەی شاندی ئەزهەری شەریف بۆ هەرێمی کوردستان نوێکردنەوەی پەیوەندی مێژوویی نێوان هەردوو گەلی کوردو کۆماری میسرە کە لەسەردەمی بارزانی نەمرو خوالێخۆشبوو جەمال عەبدولناسر بەردی بناغەی دانراوە. دکتۆر مەحمود عەبدولغەنی عاشور سەرۆکی شاندەکە دەڵێت: ئەوەی لەکوردستان بینیم زۆر لەوە گەورەتر بوو کە لەسەر ئەم هەرێمە بیستبووم. هەروەها دەڵێت چەند زانایەکی گەورەی کورد لەئەزهەر خوێندویانەو بڕوانامەی ئایینیو زانستی بەرزیان وەرگرتووە. هەروەها گۆڤاری (الأخبار)ی میسری لەژمارە ٢ی ساڵی یەکەمیداو لەمانگی ئابی ئەمساڵ گرنگی بەسەردانەکەی شاندی ئەزهەری شەریف داوەو لەگەڵ وێنەیەکی سەرۆك بارزانی ئەم هەواڵەی بڵاوکردۆتەوە:

لەسەر داوای وەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئیسلامی حکومەتی هەرێمی کوردستان شاندێکی

باڵای ئەزهەری شەریف سەردانی کوردستانی کردو لەسەر سنووری فیشخابوور لەلایەن بەڕێز شێخ عەدنان نەقشبەندی وەزیری ئەوقاف و کاروباری ئیسلامیو ژمارەیەك لەماموستایانی ئایینیو بەرپرسانی حکومی هەرێمەکە پێشوازی کران، لەسەردانەکەیدا کە شەش ڕۆژی خایاند دکتۆر مەحمود عەبدولغەنی عاشور وەکیلی ئەزهەری شەریف چەند موحازەرەیەکی لەهەرێمی کوردستاندا وتەوە، کە لەسەر داوای وەزیری ئەوقافی هەرێمی کوردستان بوو ڕۆژنامەی (الشرق الاوسط)یش لەڕۆژی ٣٠ی ئابی ٢٠٠١دا بەهەمان شێوە ئاماژەی بەگرنگی سەردانەکەی شاندی ئەزهەری شەریف بۆ کوردستان کردووەو تیشکی خستۆتە سەر دیداری سەرۆکی شاندەکە لەگەڵ سەرۆك بارزانیو دواتریش مۆرکردنی پرۆتۆکۆلێکی مێژوویی لەنێوان وەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئیسلامی حکومەتی هەرێمی کوردستان و ئەزهەری شەریف کە چەند خاڵێکی گرنگی تێدایەو ئێستا گەیشتۆتە قۆناغی جێبەجێ کردن. ڕۆژنامەی (الاهرام)ی میسریش کە

کۆماری میسری عەرەبییەوە، رادیۆی ئەورووپای ئازاد دیدارێکی لەگەڵ بەڕێز شێخ عەدنان نەقشبەندی وەزیری ئەوقاف و کاروباری ئیسلامی حکومەتی هەرێمی کوردستان کردووەو لەڕۆژی ٢٠٠١/١١/١١ دووجار راپۆرتێکی دووورودرێژی لەسەر گرنگی ئەم هەنگاوە بڵاوکردەوەو لەسەر زاری بەڕێز شێخ عەدنان نەقشبەندییەوە گوتی: تەرخانکردنی (٤٠) کورسی بۆ قوتابیانی کورد لەئەزهەری شەریف یەکێکە لەبەندەکانی پرۆتۆکۆڵی نێوان وەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئیسلامیو ئەزهەری شەریف کە لەدیوانی وەزارەتی ئەوقاف لەهاوینی رابردوو لەکاتی سەردانی شاندی کۆماری میسری عەرەبی بۆ کوردستان ئیمزا کرابوو، ئێمە خۆشحاڵین بەم هەنگاوەو هیوادارم هەموو خاڵەکانی پرۆتۆکۆلەکە لەئاییندەیەکی نزیکدا بچێتە حاڵەتی جێبەجێ کردنەوەو بۆ ئەو مەبەستەش دەعوەتنامەیەکمان لەئەزهەری شەریفەوە پێگەیشتووە تا سەردانی قاهیرە بکەین و لەوردەکارییەکانی پرۆتۆکۆلە گفتوگۆ بکەین و پەنا بەخوا هەموو بەندەکانی پرۆتۆکۆلەکە جێبەجێ دەکرێت. ئەوەش بەدەرەجەی یەکەم لەبەرژەوەندی گەلی کوردو ئەزموونە دیموکراسیەکەیدا دەبێت. لەبەشێکی تری وتەکانی بەڕێز شێخ عەدنان نەقشبەندی بۆ رادیۆی

دکتۆر مەحمود عەبدولغەنی عاشور سەرۆکی شاندەکە دەڵێت: ئەوەی لەکوردستان بینیم زۆر لەوە گەورەتر بوو کە لەسەر ئەم هەرێمە بیستبووم

ڕۆژنامەیەکی ناودارو بەربلاوە لەقاهیرە دەردەچێت و لەسەرتاسەری وڵاتانی عەرەبیو جیهاندا بڵاودەبێتەوە ئاماژەی بەرەهەندەکانی سەردانەکەی شاندی ئەزهەری شەریف بۆ کوردستان کردووەو پێشینەیەکی مێژوویی لەژمارە (٣٨٣٩)ی ڕۆژی ١٦ی ئەیلولی ئەمساڵدا لەسەر پەیوەندی دۆستانەی نێوان گەلی کوردو گەلی میسر نووسیووە. هەر لەم بارەیەوەو دوای راگەیاندنی قبوڵ کردنی (٤٠) قوتابی کورد لەزانکۆی ئەزهەر لەلایەن دەزگاکانی راگەیاندنی

ئەورووپای ئازاد راپۆرتەکە گوتی: ئەزهەری شەریف گرنگییەکی زۆری هەیە، سەرۆك جەمال عەبدولناسر کاتێك قەناتی سویسی خۆماڵی کرد لەئەزهەری شەریف بڕیارەکەی راگەیاند، هەروەها گوتی: بارزانی نەمر لەکاتی گەڕانەوەیدا لە یەکێتی سۆڤیەتەوە بۆ عێراق لەلایەن سەرۆك جەمال عەبدولناسرەوە پێشوازی لێکراو هەر لەو کاتەوە بەردی بناغەی پەیوەندییەکی پتەو داڕێژراوەو ئێستاش سەرۆك بارزانی لەسەر هەمان ڕێڕەو گرنگی بەپتەوکردنی ئەو پەیوەندییانە دەدات.

تەجرید و تەئویل لە دەقی قورئاندا

١ لە ٣

ن: ئەکرەم عەنەبی

بێگومان هەر دەقێکی پیرۆز دوو جۆر گوتار (خطاب) لەخۆی دەگرێت و بونیادی گشت دەقەکان ئەم دوو جۆرە گوتارەیە، کە گوتاری گەردوونی‌و مێژوویین. بەهۆی پەیوەندی پتەوی هەردوو چەمکی تەجریدو تەئویل لەگەڵ ئەم دوو جۆرە گوتارەدا پێش چوونە نێو باسەکە شرۆڤە (شرح) کردنی گوتارەکان بەپێویست دەزانم:

گوتاری گەردوونی‌و مێژوویی دەقی پیرۆز بەپابەند بوون بەدیاردەو شتە دەرەکییەکانی زمانەوە دێتە ئاراوە، واتە بەهۆی پابەندبوون بەشوێنکات (زمکان)و پاشهاتەکانی ئەوانەوە، بەم واتایە گوتاری مێژووی دەقی پیرۆز گشت ئەو ئایەت و سورەتانە دەگرێتەوە کە لەژێر کاریگەری ڕووداوەکانی شوێن و سەردەمە دیاریکراوەکاندان و خودی سیاقی گوتارەکانیش -ئایەتەکانیش- بەراشکاوانە لەو ڕووداوە دەدوێت و نەبۆتە گوتارێکی گشتگیری گەردوونی. بۆ نموونە پابەند بوونی قورئانی پیرۆز بەشوێن و سەردەم و کەسانێکی دیاریکراوە وە -لەهەندێ ئایەتدا- کۆمەڵێک گوتاری مێژوویی خولقاندووە، کە دەتوانین لەناوهێنانی کۆمەڵێک کەس و شوێنی دیاریکراو -بەچاك و خرایەوە- و ڕووداوی تایبەتدا بیانخەمەڕوو[2] هەرچی گوتاری گەردوونی کتێبی پیرۆزە پابەند نییە بەهیچ لەشتە دەرەکییەکانی زمانەوە و کاریگەری شوێنکات و کۆمەڵگەی لەسەر نابینرێت. دەتوانین لەقورئانی پیرۆزدا سەدان ئایەت بەنموونە بهێنینەوە کە جەخت لەسەر گەردوونی بوونی گوتارەکان دەکەنەوەو لەچوارچێوەی مێژوو و جوگرافیای تایبەت دەچنە دەرەوە، ئایەتی سەرەتای سورەتی (البقرة) کە دەفەرمویت: ﴿ الم * ذلك الكتاب لا ريب فيه هدى للمتقين/١-٢﴾ بەتەواوی لەشوێنکات دابڕاوەو گوتارێکە بۆ گشت گەردوون، تەنانەت هێندە گەردوونییە لەسنووری مرۆڤیش دەچێتە دەرەوە، چونکە (متقین) مەرج نییە تەنیا مرۆڤ بگرێتەوەو بەپێی سەرچاوەکانی فەرموودە دەکرێ جنۆکەش (متقی)یان تێدابێت.

لەلایەکی دیکەوە گوتاری گەردوونی لەمەسەلە جەوهەرییەکانی ئایین دەدوێت و تارادەیەکی زۆر بەپێچەوانەوە گوتاری مێژوویی لەمەسەلە لاوەکییەکانی ناجەوهەرییەکان دەدوێت، هەر بۆیەشە دەکرێت بەتێپەڕینی کات و گۆڕانی شوێن وەك دەقێکی مێژوویییان لێدێت و لەگۆڕانە خێراکانی گەردوون و مرۆڤدا ئامادە نابن، بۆ نموونە سورەتی (مسد) کە باس لە(ابولهب)ی مامی پێغەمبەر(د.خ) دەکات ئەمڕۆ وەك مێژوو، یاخود دروستتر ئەوەیەکە وەك تەفسیرێك بۆ ئایەتە گەردوونی‌و جەوهەرییەکانی دیکە بەرچاو دەکەوێت.

پاش ئەم ڕوونکردنەوە کورتە سەبارەت بەگوتاری گەردوونی‌و مێژوویی پێویست دەکات هەردوو چەمکی تەجریدو تەئویل و پەیوەندیان بەم گوتارانەوە ڕوونبکەینەوە:

تەجرید بەواتای دارنین یاخود ڕووتکردنەوەی زمان/ دەق دێت لەگشت کاریگەرییە دەرەکییەکانی دیکەی وەك کات و شوێن و کۆمەڵگەو... هتد، ئەم

دارِنینەش بردنەوەی دەقە بۆ نێو سیستەمی زمان و دارِنینەتی لەپێشهاتە مێژووییەکان. دەکرێت تەجریدو تەشخیص - دەستنیشانکردن- بەدوو زاراوەی دژ یەك دابنێین. چونکە هەمیشە تەجرید لەو فەزایەدا گەشە دەکات کە سنووردارکردن و دەستنیشانکردن رۆڵی کارایان لەدەست دابێت.

تەئویل و وشەی تەئویل لەمێژووی ئیسلامیدا روویێکی گەشی وەرنەگرتووەو هەمیشە کە باس لە پرۆسەی تەئویل کراوە بیروهزر بۆ تێکەلاو کردنی هەواو هەوەس چووە بەدەقە قورئانییەکان

بێگومان قورئانی پیرۆز خاڵی نییە لەتەجریدو تەشخیص. ئایەتی زۆر بەرچاو دەکەون کە بەموجەرِەدی دابەزیون و بەخوێندنەوەیان هزری خوێنەر بۆ هیچ رووداوو بەسەرهاتێکی دەستنیشانکراوو دیار ناچێت و تەنیا وەك دەقێکی موجەرِەد یاخود یاساییەکی بریار لەسەردراو وەردەگیرێت. دەبێ ئەو راستییە بزانین کە هەمیشە تەجرید لەنێو سیستەمی زماندا پیادە دەبێت و بەچوونەوە نێو سیستەمەکانی دیکەی کات و شوێن و کۆمەڵگە ئیدی بوارێك بۆ تەجرید نامێنێتەوە. بەلاّم دەسنیشانکردن (تشخیص) هەمیشە بە بەستنەوەی زمان بەسیستەمەکانی دیکەوە دروست دەبێت و مانا دەسنیشانکراوەکان لەدەرەوەی سیستەمی زمانەوە بەسەریاندا دەسەپێنرێت. لەراستیدا مرۆڤ هەمیشە مەیلی بەلای دیاری کردن و سنووردارکردنی موجەرِەدەکانەوەیە، بۆ نموونە دوو ئایەتی موجەرِەدی وەك ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ * صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ/ سورة الفاتحة/٦-٧﴾ تا ئەوپەرِی موجەرِەد خاڵییە لەهەر ئاماژە (ئیشارە) یەکی دیاریکردن. بەلاّم مرۆڤەکان -موفەسیرەکان- هەوڵیان داوە بەم چەند شێوەیە دەسنیشان (تشخیص)ی بکەن:-

١-لێکدانەوەی (صراط المستقیم) بەسیستەمی ئیسلام ئاینی پیرۆزی دابەزیو بۆ سەر محەممەد(د.خ).

٢-(انعمت علیهم) بەموسڵمانانی پابەندو شوێنکەوتەی قورئانی پیرۆز.

٣-(المغضوب علیهم) جولەکە.

٤-(الضالین) گاور.

لەراستیدا خودی ئەم ئایەتە پیرۆزە بەهیچ شێوەیەك ئەم جۆرە دەسنیشانکردنانەی لێناخوێندرێتەوەو بەشێوەیەکی موجەرِەد مرۆڤ داوا دەکات کە بۆ سەر رێگای راست هیدایەت بدرێت، کە رێگەی نیعمەت پێدراوانەو غەزەب لێگیراو گومرا نەبێت.

ئەم مەیلەی مرۆڤ بۆ دەسنیشانکردن و دیاری کردنی چەمکەکانی زۆر جار لەو روانگەیەوە سەرچاوە دەگرێت، کە مرۆڤ هەمیشە حەزی لەسادە کردنەوەی ئاڵۆزەکان و روونکردنەوەی تاریك و لێڵەکانە، خودی تەجریدی دەقیش بەلای مرۆڤەوە یەکێکە لەگەورەترین ئاڵۆزو تاریك و لێڵەکانی دەق. بەلاّم بۆ خودی دەقی پیرۆز مایەی پاراستن و مانەوەی و نەفەوتانیەتی، چونکە موجەرِەد پابەندی سیستەمەکانی دەرەوەی زمان نابێت، بە تێپەرینی کات ماناکانی کۆن نابێت یاخود لەدەستیان نادات، هەروەها بەگۆرانی شوێن و کۆمەڵگەش معالیمەکانی کاڵنابنەوە.

پەیوەندییەکی زۆر پتەو لەنێوان تەجریدو وتاری گەردوونی لەلایەکەوەو تەشخیص و گوتاری

مێژوویی قورئان لەلایەکی دیکەوە هەیە. چونکە گوتارە گەردوونییەکانی قورئان پایەندی شوێنکات و کۆمەڵگا نابن، دەکرێ بڵێین ئەم دووانە (گوتاری گەردوونیو تەجرید هاورێکن و بەهەمان ئاراستەی یەکدی گوزەردەکەن و زۆربەی دەقە جەوهەرییەکانی قورئان بەموجەرەدی باسکراون و فاکتەرەکانی وەك کات و شوێن و کەس و کۆمەڵگەو... هتد کاریگەریان لەسەریان نییە. بۆ نموونە لەسەرەتای سورەتی (البقرة)دا کاتێك باس لە(متقین) دەکرێت بە شێوەیەکی موجەرەدە، وەك دەفەرموێت: ﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ* وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ/ سورة البقرة/٣-٤ ئاشکرایە سیماکانی لەخواترسی (متقی) مەسەلەیەکی زۆر جەوهەری ئایینە، خوداش کە لەم دوو ئایەتەدا باسیکردووە، بەشێوەیەکی زۆر موجەرەدەو نەیفەرمووە (عەمرو زەیدو... هتد) لەخواترس، بەڵکو تەنیا سیماو ئادگارەکانی لەخوا ترسی خستۆتە روو.

ئەم شێوە موجەرەدەیە کە قورئانی پیرۆز ناکاتە دیلی دەستی رۆژگارو نابێتە مایەی گۆڕان و فەوتاندنی -هەرچەندە خودای گەورە خۆی پەیمانی پاراستنی داوە- چونکە ئایەتە موجەرەدەکان لەگشت سەردەم و شوێنێکدا خوێندنەوەیان بۆ دەکرێت و بەشێوەیەکی دیارو دەسنیشانکراو دانەبەزیون، کە هیچ خوێندنەوەیەکیان بۆ نەکرێت.

هەرچی گوتارە مێژووییەکانە زۆر دەستنیشانکراون بۆ نموونە: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ* مَا أَغْنَى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ* سَيَصْلَى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ* وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ* فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ/ سورة المسد﴾ هێندە دەستنیشانکراوە هیچ خوێندنەوەیەك هەڵناگرێت جگە لەوەی (پیاوێك هەبوو لەمەککەدا ناوی ئەبو لەهەب بووە مامی پێغەمبەر(د.خ) بوو ئەم پیاوە ئازاری پێغەمبەری دەداو ژنەکەشی درکی دەخستە بەرپێی خوداش غەزەبی بۆ قەراردان).

لەراستیدا ئەم دەستنیشانکردنە لەقورئاندا مەسەلەیەکی جەوهەری نییە، چونکە بەسەدان زاڵم و ستەمکاری دیکەی وەك ئەبو لەهەب و بگرە ملهوڕتریش هەبوون، بەلام قورئانی پیرۆز بەم شێوە دیارو دەستنیشانکراوییە لێیان نەدواوە (لەبەر ئەوەی کرۆکی باسەکەی ئێمە موجەرەدە درێژە بەباسی تەشخیص و وتاری مێژوویی نادەین).

لەسەرەتاوە وتمان تەجرید بەواتای داڕنین یاخود روونکردنەوەی زمان/ دەق دێت لە گشت کاریگەرییە دەرەکییەکانی دیکەی وەك کات و شوێن و کۆمەڵگەو... هتد ئەم داڕنینەش بردنەوەی دەقە بۆ نێو سیستەمی زمان و داڕنینەتی لەپێشهاتە مێژووییەکان. لێرەدا دەبێ باس لەو پرەنسیبە بکەین، کە دەق لەنێو سیستەمی زمانیدا لێکدەداتەوە، بەو واتایەی کاتێك ئێمە لەو باوەڕەداین دەقە داڕنراوەکانی قورئان پەیوەست نین بە شوێن کاتێکی دیاریکراوەو لەچوارچێوەی پێشهاتە شوێنکاتییەکاندا خوێندنەوەی دروستیان بۆ ناکرێت ئەوە پێویستە لەو پرەنسیبە بگەڕێین کە دەقی داڕنراو (مجرد)ی پێدەخوێندرێتەوە.

گەر لەپێناسەی تەئویل وردببینەوە کە بریتییە لە(خوێندنەوەی دەق لەنێو سیستەمە دەلالییەکانی زماندا) ئەوا راستەوخۆ پەی بەو نهێنییە دەبەین کە پێویستە لەدووی بگەڕێین. بەر لەوەی بچینە سەر باسکردنی تەئویل و ئەو رێچکەیە لەخوێندنەوەی دەقی موجەرەددا، پێویستمان بەم روونکردنەوەیە دەبێت:-

تەئویل و وشەی تەئویل لەمێژووی ئیسلامیدا رووێکی گەشی وەرنەگرتووەو هەمیشە کە باس لەپرۆسەی تەئویل کراوە بیروهزر بۆ تێکەلاو کردنی هەواو هەوەس چووە بەدەقە قورئانییەکان، ئەم باکگراوندە (خلفیە) نەمێژووییە -کە رەنگە پاساوی لۆجیکی خۆیی هەبێت- وای کردووە کە

هەر کاتێك قسە لەتەئویل کراوە بەشێوەیەکی بەر بلاو دژایەتی چەمکەکەو پەیڕەوکارانیشی کراوە، تەنانەت ئەو زانا بەرزانەی تەئویلیشیان کردووە - بەواتا سەردەمییەکەی واتە خوێندنەوەی ئایەتە موجەڕەدەکان لەنێو سیستەمی زماندا- دانیان بەوشەکەدا نەناوە، وەك زانای پایە بەرز -فەخری رازی[٣]- بەلام لەراستیدا تەئویلی دروست ئەو دێوەزمە ترسناکە نییە، کە ببێتە مایەی تێکەلاوکردنی هەواو هەوەس بەئایەتەکە. هەر وەك چۆن پێغەمبەر(د.خ) دوعای بۆ (ابن عباس) دەکردو دەیفەرموو {اللهم فقهه في الدين وعلمه التأويل}.

گەر تەجرید داڕینینی دەق بێت لەسیستەمە دەرەکییەکان ئەوا خوێندنەوەی ئەو دەقە بەسیستەمە دەرەکییەکان کارێکی مەحالْ دەبێت، چونکە دەکرێت سورەتێکی وەك (مسد) بەسیستەمە دەرەکییەکانی وەك مێژوو، تایبەت بەکەسێکی دیارەوە راڤە بکرێت و لێکبدرێتەوە، بەلام سەدان ئایەتی دیکە کە ئاماژە بەرووداوێك یاخود کات و کەس و شوێنێکی دەسنیشانکراو ناکەن لەسیستەمە زمانییەکەی خۆیدا نەبێت لێك نادرێتەوە. من پێم وایە دەقی موجەڕەد تەئویل دروستدەکات نەوەك تەئویل ببێتە مایەی دروستکردن و شێواندنی دەق، خودی دەقی موجەڕەدیش یەکێکە لەسیما هەرە دیارەکانی دەقی قورئان و ویستی خوداو (مەشیئەتی ئیلاهی) خۆشی ئەوەی خولقاندووە، کە دەقی قورئانی پیرۆز بەموجەڕەدی چنراوە. هەر ئەم موجەڕەدەشە بووەتە مایەی هاتنە ئارای هەموو ئەو تەفسیرە جیاوازانەی کە تەنیا -لەهەندێ حالەتدا- ناویان تەفسیرە ئەگەر نا لەجەوهەرو کرۆکیاندا تەئویلێکی جیاوازن بۆ دەقە موجەڕەدەکانی قورئان، چونکە هیچ کام لەتەفسیرەکان لەکاتی راڤەکردنی سورەتی (مسد)دا جیاوازیان نییە، بەلام لە راڤەکردنی ﴿صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ/ سورة الفاتحة/٧﴾ دا جیاوازییەکی زۆریان هەیە. بەدی کردنی ئەم جیاوازییە لەئایەتە موجەڕەدەکاندا خۆی لەخۆیدا بەلگەی ئامادەیی پرۆسەی تەئویل بووە لەسەر دەمە جیاوازەکانی مێژووی ئیسلامیدا.

چونکە گەر لەتەفسیرە جیاوازەکان وردبینەوە راڤەی ئایەتێکی موجەڕەدی وەك ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ/ سورة ال عمران/١٩﴾ دا چەندین رای جیاوازمان سەبارەت بەوشەی (الاسلام) بەرچاو دەکەوێت بەم شێوەیە:-

> کێشەکەمان بەدووبارە کردنەوەی ناکۆکییەکانی رابردوو چارەسەر ناکرێت، بەلکو بەهەولدان بۆ خوێندنەوەیەکی زانستیانەی دەقەکانی قورئان دەگەینە چەندین راستی پەی پێنەبراوی نێو دەقەکان

(قرطبي)(ر.خ) لەراڤەکەیدا دەلێت: (ئایین لەم ئایەتەدا بەمانای گوێڕایەلی و ملکەچی دێت و ئیسلامیش بەواتای ئیمان و گوێڕایەلییەکان)[٤].

(الطبرسی)(ر.خ) لە(مجمع البيان في تفسير القران)دا دەلێت: (مەبەست لەئیسلام خۆ دانەدەست خوداو پیاو چاکەکانی خودایە، کە ئەویش باوەڕهێنانە)[٥].

(السیوطی)(ر.خ) دەلێ: ((عەبدی کوڕی حەمیدو ئیبن جەریر لەقتادەوە لەسەر (ان الدين) دەلێت: ئیسلام شەهادەی (ان لا اله الا الله) یە باوەڕ هێنانە بەوەی لای خوداوە هاتووە، ئەویش ئەو ئایینەیە خۆی دایدەبەزێنێت و پێغەمبەری پێ رەوانە دەکات و رێگەی وەلییەکانی بۆ روون دەکاتەوە))[٦].

(سید قطب)(ر.خ): ئیسلام بەیەکتاپەرستی و قەوامە دەداتە قەلەم[٧].

(البروسوی)(ر.خ): لە(روح البيان)دا پێی وایە

هیچ ئایینێك خودا رازی ناكات جگە لەئیسلام كە یەكتا پەرستیو لەسەر شەریعەتی دروست رۆیشتنە ئەویش ئایینی راستە لەو كاتەوەی ناردووە.. . حەقیقەتی ئایینی ئیسلامیش یەكتا پەرستییە[8].

(عەلامە طباطبائي)(ر.خ): پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت كە ئیسلام خۆدانە دەست و تەسلیم بوونە بەحەق و راستی كە ئەویش راستی باوەڕهێنان و راستی كردارە. یاخود بەمانایەكی دیكە خۆ دانەدەست ئەو بەیانەیە كە لەمەقامی پیرۆزی پەروەردگارەوە دەردەچێت[9].

(ابن عطیة الاندلسي)(ر.خ) دەڵێت: ئیسلام مانای ئیمان و گوێڕایەڵییە[10]

هەروەها (الثعالیبي)[11]یش هەمان رای (قرطبيو الاندلسي) دووبارە دەكاتەوە. رایەكی دیكەی راڤەكاران لەبارەی وشەی (الاسلام)ەوە بریتییە لەوەی كە پێویستە وشەكە وەك سیفەت و ناو لێكدی جودا بكرێنەوە. چونكە وەك سیفەت دەدرێتە پاڵ گشت ئەوە خودا پەرەستەكان، بەڵام وەك ناو تەنیا ناوی ئایینی دابەزیووە بۆ سەر پێغەمبەر(د.خ)، هەموو خوێندنەوەكانی سەرەوە جگە لە رای (قرطبي واندلسي وثعالیبي) كە لە(قرطبي) وەرگیراوە هاوشێوەن ئیدی جیاوازییەكی بەرچاو بەدی دەكرێت و جیاوازیەكانیش لەزمانەوە سەرچاوە دەگرن.

لەراستیدا ئەمڕۆ كێشەكەمان بەدووبارە كردنەوەی ناكۆكییەكانی رابردوو چارەسەر ناكرێت، بەڵكو بەهەوڵدان بۆ خوێندنەوەیەكی زانستیانەی دەقەكانی قورئان دەگەینە چەندین راستی پەی پێنەبراوی نێو دەقەكان. ئیدی ئەو خوێندنەوەیە لە ژێر ناوی تەفسیردابێت (وەك زانا رابردووەكان كردیان) یاخود لەژێر ناوی تەئویل دابێت (وەك رێڕەوێكی زانستی نوێ) گرنگ نییە. گرنگ ئەوەیە لەو راستییە بكۆڵرێتەوە كە دەقە موجەڕەدەكانی قورئان بەسیستەمە دەرەكییەكانەوە پەیوەست نین و پێویستە لەروانگەیەكی دیكەوە كە جیاواز بێت لەو سیستەمانە بخوێندرێتەوە. چونكە بێگومان چەندین هۆكار بۆ موجەڕەد بوونی دەقی قورئان لەئارادایە كە بەپشتیوانی خودا لەداهاتوودا لێی دەدوێین.

پەراوێز:

١. لەراستیدا ئەم باسە چەندین تەوەرەی جیاوازی لێ جودا دەبێتەوە كە بەپێی توانا هەوڵدەدەین لە سێ تەوەرەدا لێی بدوێین، بەشی یەكەمی بریتییە لەتەجریدو تەئویل لەقورئاندا، بەڵام هەرچی بەشی دووەم و سێیەمە كە مێژوو هۆكارەكانی بوونی تەجریدو بەراوردی كتێبە پیرۆزەكانە لەرووی موجەڕەدییەوە بەپشتیوانی خودا لەداهاتوودا لێیان دەدوێین.

٢. لەراستیدا ئەم باسە بۆ ئەو مەبەستە تەرخان نەكراوە، بۆ زیاتر روونكردنەوە بڕوانە، گوتارە مێژوویییەكانی ئاڤێستا، ن.ئەكرەم عەنەبی، گۆڤاری ژیار. ژ. ٨، ل ١٠٥.

٣. ئێمە لێرەدا نامانەوێت بچینەوە نێو ئەو جەدەلەی كە ئایا تەئویل چاكە یاخود خراپەو كێ تەئویلی قورئان دەزانێت و كێ مافی تەئویلی هەیە. دەكرێ بۆ زانیاری زیاتر خوێنەر بگەڕێتەوە بۆ ژمارە (٢)ی گۆڤاری ژیار كە مەلەفێكی تایبەت بەتەئویلی تێدایە، بەتایبەتی باسی (ئایا تەئویلی قورئان تەنیا خودا دەیزانێ، ن.بەهائەددین خورەمشاهی. و.دیدار كەریم، ژ.٢، ٢٠٠٠، ل١٠٣).

٤. قرطبي، الجامع الاحكام القران. ط١٠، ج٢، ل١٣٤.

٥. الطبرسي، مجمع البیان في تفسیر القران، ج٢، ل٢٥٩.

٦. السیوطي، الدر المنثور، ج٢، ل١٦٦-١٦٧.

٧. سید قطب، في ضلال القران، ج١، ل٣٨٠.

٨. البروسوي، تفسیر روح البیان. ج٢،ل١٣.

٩. طباطبائي، المیزان في تفسیر القران، ج٣و٤، ل١٣٩.

١٠. ابن عطیة الاندلسي، المحرر الوجیز، ج١، ل٤١٣.

١١. ثعالیبي، جواهر الحسان، ج١، ل٢١٤.

له سه‌لاحه‌ددینی ئه‌یوبی بۆ میرنشینه‌كان و هه‌نگاوێكی نیشتمانی به‌ره‌و سه‌ده‌ی بیسته‌م و خه‌باتی بارزانی نه‌مر!

حیكمه‌ت كه‌ریم

ئه‌گه‌ر سه‌یری ئه‌و ناونیشانه‌ی سه‌ره‌وه بكه‌ین و به‌وردی تێی بڕوانین ده‌بینین چه‌ند سه‌رده‌مێك و چه‌ند بۆچوون و بیركردنه‌وه‌و، سه‌ركه‌وتن و رووخان، به‌رده‌وامیو خزمه‌تكردن له‌رێگه‌ی ئیسلام و خزمه‌ت بۆ ئیسلام و رووخان به‌ناوی ئیسلام و مانه‌وه له‌ئیسلام به‌دی ده‌كه‌ین. كه میلله‌تی كورد له‌پێناوی به‌رز راگرتنی ئه‌م ئایینه پیرۆزه هه‌وڵی بۆ داوه، هه‌روه‌ها غه‌درو كوشتن و بڕین و ئه‌نفال. ده‌ركردن و خاك داگیركردن و جیا كردنه‌وه‌ی منداڵ له‌دایك و باوك و ئافره‌ت بێوه‌ژن كردن به‌ناوی ئیسلام و له‌په‌نای پیرۆزی ئیسلام له‌كورد كراوه‌و. بقه‌و وه‌همی دوور له‌واقعی ئیسلام كورد بۆ خۆی دارشتووه‌و پیلانه‌كانی دوژمنانی جێبه‌جێ كردووه بێ ئه‌وه‌ی بۆچوونه وه‌همییه‌كان به‌بیرێكی زانستیانه هه‌ڵسه‌نگێنن، بۆیه نه‌یانتوانیووه له‌به‌رده‌م میرو شاو سوڵتانه‌كانی به‌ناوی ئیسلام كه غه‌دریان لێكردوون بوه‌ستن، چونكه به كفرو ده‌رچوون له‌شه‌رعیه‌ت و ئایین له‌قه‌ڵه‌میان داوه. له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا زۆر له‌زاناو مه‌لاو شێخه‌كانی تێگه‌یشتووی كورد به‌رده‌وام خه‌باتیان كردووه‌و میلله‌ته‌كه‌یان له‌هه‌ڕه‌شه‌كانی دوژمن پاراستووه، كه هه‌ریه‌كه به‌پێی تواناو بیرو بۆچوون و سروشت و سنووری جوگرافی خۆی له‌ناو كوردستان له‌به‌رامبه‌ر دوژمنان وه‌ستاوه‌و ده‌ستی داگیركه‌رانی بڕیووه، بۆیه مێژووی گه‌له‌كه‌مان له‌م باره‌یه‌وه قوربانییه‌كی زۆرمان دێنێته‌وه یاد كه له‌پێناوی ئیسلام و خاكی كوردستان و كوردایه‌تیو مه‌نزلگاو رزگاریو ئازادیو به‌رزراگرتنی ئایینی پیرۆزی ئیسلامی داوه، هه‌روه‌ها ئه‌و قوربانیانه‌ی ده‌ستی خیانه‌ت و خۆفرۆشیو ده‌سه‌ڵات و ئاغایه‌تیو پاره‌و عه‌شیره‌ت و ناوچه‌گه‌ریو میرایه‌تیو میرات و براكوژیو غه‌در، شه‌ڕی بێگانان وه‌كو سه‌فه‌ویو عوسمانیو حكومه‌ته‌كانی چوارده‌ور، تالان و سه‌فه‌رو كۆچ و راكردن و هێرش بردن، جینۆسایدو ئه‌نفال و كیمیاییو.. دێنێته‌وه یاد.

ئه‌م ناونیشانه‌ی سه‌ره‌وه سێ ماناو چه‌مكمان به‌ده‌سته‌وه ده‌دات و سێ ماوه‌ی زه‌مه‌نی دیارده‌خات كه هه‌ریه‌كه به‌شێوه‌یه‌ك بۆ مه‌به‌ستێك خه‌باتی تێدا كراوه، له‌هه‌ر سه‌رده‌مێك جۆره قوربانییه‌كی تێدا دراوه‌و فكره‌یه‌ك باڵی به‌سه‌ر هه‌ر ماوه‌یه‌ك له‌ماوه‌كان داگرتووه‌و جۆره ده‌سه‌ڵاتێكیش حوكمی كردووه، بۆیه وه‌همێكی نائومێدی به‌رۆكی گه‌له‌كه‌مانی گرتووه‌و ترسی بقه‌یی

دەرووني داگیرکردوون، لەگەڵ ئەمەشدا بابەتەکەمان لەو کاتەوە دەست پێ دەکات کە بەدەستی کورد قودس رزگار کراو و گەورەترین هێزی جیهانی تێکشکێنرا، لەپێناوی بەرز راگرتنی ئاینی پیرۆزی ئیسلام، گەلی کورد قوربانییەکی زۆریدا لەبەرەنگار بوونەوەی لەگەڵ گەورەترین سوپای جیهانی، ئەمەش بەسەرکردایەتی سەلاحەددینی ئەیوبی کوردی بوو، عەرەب و ئەوانەی عەرەبیش نەبوون لەژێر چەتری دەسەڵاتی ئەودا بوون. لەم کاتەشدا چەمکی نیشتمانیو نەتەوەیی لەدایك نەبووبوو. هەموو خزمەتێکی گەلانی موسڵمان بۆ ئیسلام بوو و لەبەرژەوەندی ئایینی ئیسلام بووە، سەلاحەددین هەموو ئەو گەلانەی لەژێر چەتری سەرکردایەتی ئەو بوون بەیەکسانیو بێ جیاوازی نەتەوەیی چاولێدەکرد، ئەگەرچی هەندێك پەنجەی تاوانی بۆ درێژ دەکەن و بەچاوی ئەمرۆ سەیری سەردەمی سەلاحەددین دەکەن و هیچ کاتێك هەوڵیان نەداوە خۆیان بخەنە ناو قاڵبی ئەم سەردەمەو بەچاوی ئەم رۆژە لەواقیعەکە بڕوانن. چونکە (هەندێك لەمامۆستایانمان و رۆشنبیرانی کورد هەروایان لەئێمە مانان گەیاندووە، پاساویشیان ئەوەیە گوایە سەلاحەددین هیچی بۆ نەتەوەکەی خۆی نەکردووە). لەم کاتە ئەم سەردەمە لێکدەنەوە بۆیان دەردەکەوێ، کە ئەویش خزمەتی گەلەکەی کردووەو دەوڵەتێکی ئەیوبی دامەزراندووە، کە نزیکەی هەموو سەرکردەکانی کورد بوونەو، پێویستە ئەمرۆ ئێمەی کورد شانازی بەو قارەمانییەتییە بکەین. د.ئەلمانع لە چاوپێکەوتنێکی راستەوخۆی کەناڵی ئاسمانی (اقرا) کە دکتۆرێکی پسپۆڕی مێژووە لەزانکۆکانی سعودیە ((جەختی لەسەر ئەوە کردەوە، کە هەموو بەڵگەنامە مێژووییەکان دەیسەلمێن دەوڵەتی ئەیوبییەی سەلاحەددین دەوڵەتێکی کوردی ئیسلامی بوو، کە چەندین بەڵگەشی بۆ سەلماندنی بۆ چوونەکەی هێنایەوە، بۆیە پێویستە شانازی بەدەوڵەتە کوردییەکەیو سەلاحەددین بکەین بەتایبەتی ئەمڕۆکە دەبینین هەموو وڵاتانی ئیسلامیو هەموو هێزو دەسەڵاتەکانی عەرەب وەکو سەلاحەددینیان پێ ناکرێو خەون بەسەلاحەددینێکی دیکەی کوردی دەبینن بۆ رزگار کردنی قودس، کە ئەوخەونە سەرابییەی ئێستایان منداڵانی فەلەستینیان بۆ رزگار ناکات، بۆیە ئەو بەردانەی دەستی منداڵەکان بەرووی دوژمنان نییە، بەڵکو بەرووی عەرەبە دەسەڵاتدارەکانی دەهاوێژن و هەر بەردێك لەعنەتێکی بەدواوەوەیە، کە بۆچی سەلاحەددین جارێك قودسی لەبەرامبەر

> **لە پێناوی**
> **بەرز راگرتنی ئاینی پیرۆزی ئیسلام، گەلی کورد قوربانییەکی زۆریدا لەبەرەنگار بوونەوەی لەگەڵ گەورەترین سوپای جیهانی، ئەمەش بەسەرکردایەتی سەلاحەددینی ئەیوبی کوردی بوو**

گەورەترین هێزی ئەم سەردەمە رزگار کردو ئێوە پێتان ناکرێ؟ سەرەڕای ئەمەش خەونە وەنەوشەییەکانی نەوەکانی سەلاحەددین زیندە بەچاڵ دەکەن. راستە سەلاحەددین بۆ خزمەتی نەتەوەو میللەتەکەی خەباتی نەکردووە، بەڵام بەناوی رۆلەیەکی گەلی کورد سەرکردایەتی هەموو گەلانی ئیسلامی کردووەو بنەمایەکی مێژوویی چاندوە، کە ئەمرۆ نەتەوەپەرستە عەرەبەکان بەهەموو هەوڵەکانیان پەردە پۆشکردنی کوردینی سەلاحەددینیان پێناکرێ. لێرە مەبەست نییە ئەم سەردەمەی سەلاحەددین و مێژووەکەی باس بکەین. بەڵکو کورد لەم سەردەمە لەبەرزترین دەسەڵاتیدا هەوڵی خۆ سەپاندنی نەداوەو ئاڵای پیرۆزی ئیسلامی بەرز راگرتووەو هەموو ئاینەکان بە ئاسوودەیی لەژێر

میرنشینی بابان و ئەردەڵان بایەخێکی زۆریان بەئەدەب و شیعرو زانست و رۆشنبیری داوە کە ناوچەکەیان پێشخستووە

چەتری ئەم سەرکردە کوردەی موسڵمان بەخۆشی ژیاون.

ئەگەر لەدوای سەلاحەددین هەنگاوێکی فراوان بهاوێژین و بۆ سەردەمی میرنشینەکان بچین دەبینین هەر میرنشینێک لە سنوورێکی دیاری کراو حوکمی ناوچەکەی کردووەو دەسەڵاتی لەم چوارچێوە رەت نەکردووە. ئەگەر هەوڵیشیان دابێت سنووریان فراوان بکەن ئەمە بۆ ئارەزووی تایبەتی میرەکان بووەو هیچ مەبەستێکی نیشتمانیٔ تێدانەبووە، تەنها مەبەستیان خۆ نیشاندانی دەسەڵات بووە بەسەر میرەکانی تر، بەڵام ئەگەر سەیری کارو کردەوەکانی میرنشینەکان بکەین

هەوڵێکی سەرەتایی نیشتمانیان لێ بەدی دەکرێ لەچوارچێوەی ئەو مەنزڵگایەی کە ناونراوە میرنشین، بۆیە هەریەکە لەمیرنشینەکان بەپێی تواناو فراوانی هێزی میرەکان لەم سنوورەی حوکمیان کردووە بنەمایەکی نیشتمانی ساکاریان داکوتاوە، بەڵام وەکو بیرۆکە نەبووەو بەڵکو هەوڵدانێکی خۆشەویستی مەنزڵگا بووە بۆ پاراستنی ئەو سنوورەی لەژێر دەسەڵاتیاندا بووە، ئەگەر سەیری میرنشینەکان بکەین و بەوردی تێی بروانین بۆمان دەردەکەوێ کە میر محەمەدی میری سۆران سەربەخۆی راگەیاندووەو سکەی بەناوی خۆی لێداوەو سوڵتانیەتی عوسمانی

پێی قبوڵ نەبووە، میرنشینی بابان و ئەردەڵان بایەخێکی زۆریان بەئەدەب و شیعرو زانست و رۆشنبیری داوە کە ناوچەکەیان پێشخستووە، لە ئەردەڵان بیناسازی سەردەمیانەو پێشکەوتوو بایەخیان زۆر پێداوە، میر بەدرخان میری جەزیرە هەنگاوێکی زۆر فراوان و پیرۆزی هاویشتووە کە هەوڵی داوە میللەتی کورد هەمووی لە چوارچێوەی (پەیمانی پیرۆز) کۆبکاتەوەو سوپایێکی بەهێزیان لێ دروستبکات، تا لە هەڕەشەو مەترسییەکان یەکتر بپارێزن، کەچی زۆربەی میرەکان بەپیرییەوە نەچوون لەبەر خۆشەویستیان بۆ

دەسەڵات و قبوڵ نەکردنی ئەوی تر، ئەگینا یەکەم هەنگاوی یەکگرتوویی‌و دەسەڵات فراوانی گەلی کورد دەبوو. لەگەڵ ئەوەشدا بیری نەتەوەیی لەمیرنشینەکان بەدی ناکرێت، چونکە هەروەکو سەردەمەکەی سەلاحەددینی ئەیوبی باسی نەتەوەیی‌و نیشتمانی لەفەرهەنگی میرنشینەکاندا نەبووە، بەلام هەوڵیانداوە خۆیان و هۆزو ناوچەیان لە هەرەشەکانی دوژمنان بپارێزن و دادپەروەری‌و ئاسایش و ئارامی بخەنە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتیان و بیرۆکەی خۆشەویستی‌و ئینتما بۆ خاکەکەیان لای میللەتەکە دروست بکەن، لەو خۆشەویستییەی بۆ مەنزڵگاو ناوچەو شارەکەیان ببێتە بنەمایەکی قووڵی خۆشەویستی بۆ نیشتمان.

لەسەدەی بیستەمدا، بەتایبەتی بارزانی نەمر خۆشەویستی هەموو خاکی کوردستان لەدەروونی میللەتەکەی کۆکردەوەو فراوانتری کرد

لەسەرەتای سەدەی بیستەم و دوای جەنگی جیهانی یەکەم بیری نیشتمانی‌و نەتەوەیی بەروونی بەدی دەکرێت و گەلی کوردیش هەولی رزگارکردنی خاکی ولاتی لەژێر دەسەلاتی داگیرکەران دەدات، هەروەها لەم سەدەیەداو لەهەر پارچەیەکی کوردستان بیرو بۆچوون و روانگەی جۆراوجۆر بۆ رزگارکردن بەدی دەکرێت، دوژمنانی کورد چۆن هەوڵیانداوە کورد بۆ مەرامی نەتەوەیی خۆیان بەکاربهێنن و لەکاتی دەسەلاتیش ئازادی کوردیان داگیر کردووەو کوردیان چەوساندۆتەوە ئەوەتا جەواهێر لال نەهرۆ لە نامەیەکیدا بۆ ئەندیرە گاندی کچی خۆی نووسیوە و دەڵێ: (کەمال پاشا پاش شۆڕشی ساڵی ١٩٢٥ کوردەکانی لەناوبردو دادگای تایبەتی سەربەخۆی بۆ دادگایی کردنی کوردەکانی داناو بەهەزارانی فەرمان بەسەردا دان و هەردوو سەرکردەی کورد شێخ سەعیدو دکتۆر فوئادو زۆری تری حوکم دا، ئەوانەی مردن و ئاواتی سەربەخۆیی کوردستانیان بەرنەدا... بەم جۆرە ئەو تورکانە بۆ رزگاری خۆیان دەجەنگان، سەری ئەو کوردانەیان پانکردەوە کە داوای ئازادییان دەکرد... چەند سەیرە لەپارێزگاری نیشتمانەوە بکاتە پەلاماری نەتەوەیێکی دیکەو داگیرکردنی ئازادی لێی...) بەڵێ میللەتی کوردیش وەکو هەموو میللەتانی تر، بەڵکو پتریش هەولی داوە ئازادی دەستەبەر بکات و لەهەموو بەشەکانی کوردستان شۆڕش ئەنجام دراوەو بەپێی قەبارەی شۆڕشەکان هەندێك

لەسەرەتای سەدەی بیستەم و دوای جەنگی جیهانی یەکەم بیری نیشتمانی‌و نەتەوەیی بەروونی بەدی کراوو گەلی کوردیش هەولی رزگارکردنی خاکی ولاتی خۆی لەژێر دەسەلاتی داگیرکەراندا

مافی بەدەستهێناوە، تا بەوە راگەیشتووە لە ناوچەی سلێمانی شێخ مەحمود سەربەخۆی رابگەیەنێت و لە کۆنگرەی پاریسیش شەریف پاشا هەوڵی بەدەستهێنانی چوارچێوەی دەوڵەتێکی کوردی لەسەر خاکی کوردستان بووەو واژوو لەزۆربەی ناوچەکانی کوردستان بۆ ئەم مەبەستە کۆکرایەوەو هەوڵەکان سەری نەگرتووە، لەناوچەی بارزانیش بەهەمان شێوەی ناوچەکانی تر یاخیبوون و بەرنگار بوونەوەو شۆرش ئەنجامدراوەو هەوڵی فرەوانبوون و هاوکاری کردنی راپەرین و شۆرش و سەرهەڵدانەکانی تر لەناوچەکانی کوردستانیان کردووە، بۆیە ئەگەر سەیری بنەماڵەی بارزانی بکەین دەبینین هەر لە سەرەتاوە هەوڵیانداوە رێگەی ئازادیو دادپەروەریو ئازادی رادەربڕین لەبەردەم خەڵکەکە والآبکەن، لەسەردەمی شێخ عەبدوڵسەلام بارزانی هەنگاوی زۆر ئیجابیانە هاوێشتراوەو دەرەبەگایەتی لە ناوچەکەی نەهێشتووەو زەوی بەسەر جوتیارەکان دابەش کردووە تا هەریەکە بتوانێ خۆی بەرێوەببات و بەری رەنجی نێوچەوانی خۆی بخوات و نەبێتە داردەستەی کەس هەروەها مافی ئافرەت، بەڵکو گشت تاکێکی ناوچەکەی پاراستووەو مارەییو بەزۆر بەشوودانی ئافرەتانی قەدەغە کردووە، هەر گوندێکیش لیژنەیەکی بۆ بەرێوەبردنی کاروباری گوندەکە دامەزراندووە، لەگەڵ ئەم هەموو کارەش خەڵکەکەیان فێرکردووە ژێر دەستی قبوڵ نەکەن و هەردەم بەئازادی بژین، لەهەمووی گرنگتر یەکگرتووی خەڵکی ئەو ناوچەیە بووە، کە هیچ کاتێك پشتی یەکتریان بەرنەداوە، ساردیو گەرمیو برسێتییان پێکەوە چێشتووە، جیا لە هەموو شێخەکانی تر لە جیاتی ژیان لە کۆشك و تەلاری سەخت بەسەر بەرن لەناو میللەتەکەیان ژیاون و هیچ جیاوازییەکیان لەگەڵیاندا نەبووە.

لەسەردەمی شێخ ئەحمەد بارزانیش ناوچەکەی پاراستووەو رێگەی دەست درێژی دوژمنانی بریووە، هەروەها لەسەر کارەکانی شێخ عەبدوڵسەلام بەردەوام بووەو پەرەی پێداوە، سەرەرای ئەمەش هاوکاری ناوچەکانی تری کردووە لەبەر پەرچدانەوەی دەست درێژی دوژمنان هەروەکو هاوکاری بۆ شێخ مەحمودی حەفید رەوانەکردووە هەروەها بەخۆیو برا بچووکی بارزانی نەمرو هۆزەکەی چوونە کوردستانی رۆژهەڵات و پاڵپشتییەکی زۆر بەهێزی کۆماری مەهابادیان کردووە، کە لەرووی ئازایەتی ئەو ناوچەیە دوژمنان پێش دۆستان پەنجەی گەواهی بۆ قارەمانیەتی خەڵکی بارزان درێژدەکەن، کە زۆر ئازایانە بەرگریان لەخۆیان کردووەو گەورە هێرشەکانی زەمینیو ئاسمانی دوژمنانیان تێکشکاندووەو تا مۆڵگەکانی خۆیان راویان ناون و بەتفەنگە کۆنەکانیان فرۆکەی جەنگیان خستۆتە خوارەوە، لەرووی ئاینییەوە بنەماڵەیەکی شێخ و لەسەر تەریقەی نەقشبەندین، هەردەم پەیرەوی رێنمایی ئاینی پیرۆزی ئیسلامیان کردووەو بەنرخترین پەرتووك لایان قورئانی پیرۆزە، کە ئیلهامی ئازایەتیو پاراستنی خاکی وڵآت و دوژمن شکاندنیان لێ

كوردستان لانكی دووەمی مرۆڤایەتییە

داستانی نەورۆز لەنێوان نوح و ئیبراهیمدا (سەلامی خوایان لێ بێت)

حەسەن مەحمود حەمە كەریم

هەموو گەلێكی زیندوو خاوەنی ئەفسانەو داستانی تایبەت بە خۆیەتی. كە لەشێوەی چیرۆك یان شیعر یان چیرۆكە شیعرەوە داڕێژراوەو، باس لەڕووداوێكی كۆمەڵایەتی، سیاسی، ئایینی یان دەروونی ئەو نەتەوانە دەكات. بەهەمیشەیی ئەم ئەفسانانە دەگەڕێنەوە بۆ چاخە تاریك و كۆن و ون و زۆر دوورەكانی پێش زایین، كە مەگەر هەر لەلاپەڕەكانی ناو ناخ و خەیاڵ و زەیندا جێگەیان بووبێتەوە. چونكە ئەم ئەفسانانە كەمتر دەتوانن بەقاڵبە ئەفسانەییەكەیانەوە خۆیان لەواقیعدا بنوێنن. كە بەمەرجێك وەك لای زانا مێژوویییەكان دەركەوتووە، هەموو ئەفسانەیەك راستەو لەواقیعدا روویان داوە. بەڵام بە هۆی دەماو دەم و دووری كات و جێگەی خەیاڵ و نەبوونی نووسین و خوێندەوارییەوە، كەم و زیادی بۆ كراوەو دەستی تێخراوەو بووەتە ئەفسانە. هەتا نەمرێت و لەبیر نەچێتەوەو ڕووداوەكە بەزیندوویی‌و بەرجەستەیی بهێڵرێتەوەو. گوڕ بەمانەوەی بدات، دەركەوتووە كە هەموو ئەفسانەیەك رەگێكی مێژوویی‌و ڕووداوێكی واقیعیان لەسەر زەوی بووە، هەندێك پێیان وایە كە بەكارهێنانی ئەفسانە، مانای بەپێزكردن و درێژەپێدانی ڕووداو دەبەخشێت، هەتا كاری نووسەر گەورەترو چڕ ترو تەمەن درێژتربێت. بۆچوونێكی تر دەڵێت، لەو سەردەمانەدا نەتوانراوە گەلێك شت بە ئاشكرا بدركێنرێت، مەترسی ئەوەكراوە خاوەن داستان توشی گرتن و لەناوبردن ببێت، بۆیە پەنایان بردوەتە بەر ئەو رەمزو هێمایانە كە ئەفسانە ئامێز بێت و مەبەست بپێكێت، نەبێتە گرفت بۆ نووسەرو ئەوەی دەیگێڕێتەوە.

ـ هەر میللەتێك خاوەن داستان و ئەفسانەی خۆیەتی، ئەلیازەو ئۆدیسەی ئەغریق و گلگامشی ئەكەدی‌و مهاربهارتاو رامیانەی هیندی‌و ئەنیازەی ئیتالی‌و جست و رۆلانی فەرەنسی‌و ئیكوری روسی‌و شیرین و خەسرەو و شیرین و فەرهادی فارس و لەیل و مەجنونی عەرەب و مەم و زین و كاوەو زوحاك و نەورۆزو دەیانی تری كوردی.

ئەگەر سەیری ژیانی سەرەتای مێژوو، پێش دامەزراندنی شارستانی بكەین. كاتێك مرۆڤ بیری لەبوون و گەردوون و ژیان و مردن و ڕووداوە نادیارەكانی سروشت و دەوروبەری كردۆتەوە، ئەوەندە سەخت و دژوارو گرێیاوی هاتونەتە پێش چاوی، لەئاستیدا دەستەوسان و حەپەساوو وەستاوەو، ناچار پەنای بردۆتەبەر خەیاڵ و ئەفسانە بۆ لێكدانەوەیان، مرۆڤ خۆشی هەمیشە حەزی بەترشی‌و خوێ و رازاندنەوەو گەورەكردن و پێوەنان و خەیاڵ و ئەفسانە پۆشییە، تا مەبەستەكانی بەئاسانی لەهۆش و هەست و

مێشکی خەڵکیدا جێ بکاتەوە. چونکە هەتا خەیاڵ پۆشتربێت، خۆش و بەتام و چێژترە، گرنگترین قوتابخانەی مێژوویی لای وایە، کە ئەفسانە چیرۆکێکە باسی هەندێ رووداوی گرنگی مێژوویی دەکات کە پەیوەندی بەژیانی گەلەکەوە هەبووە، لەترسی لەبیرچوونەوە بەهەندێ دەسکاریەوە خراونەتە قەوارەی چیرۆك ئامێزی رەونەقدار.

کاوەو نەورۆز یەکێکە لەبەهێزترین و گرنگترین ئەفسانە کوردییەکان، کە رەنگە لەسەردەمێکی زۆر کۆنی پێش زایندا روویان دابێ‌و، دوورو درێژی رۆژگارو زەمانە کردونیەتە ئەفسانە. (کاوەو فەرەیدون) نەورۆزیان هەڵبژاردو شۆڕشەکەیان تێدا بەرپاکرد، حەزرەتی ئیبراهیم (سەلامی خوای لێ بێت) رۆژی نەورۆزی هەڵبژاردو بتەکانی تیا شکاند، چونکە لەو یادەدا پاشاو گەدا هەموو شاریان چۆڵ کردووە، چوونەتە دەرەوە بۆ سەیران. کەواتە نەورۆز لەسەردەمی ئیبراهیم پێغەمبەر کۆنترە، ئەی دەبێ نەورۆز لەچییەوە هاتبێ‌و هی چ سەردەمێك بێت؟ هەردەبێ رووداوێکی زۆر گرنگ بەرپابووبێ کە هەموو گەلەکان تیا بەشداربووبن، چونکە نەورۆز لەئاسەوارەکانی بابلی‌و فیرعەونە میسری‌و سۆمەرییەکانی (٤٥٠٠ پ.ز)دا هەیە، واتە زۆر لەسەردەمی ئیبراهیمیش کۆنترە. هەیە نەورۆز دەباتەوە سەر دەوڵەتی پێش داوی یان سەردەمی جەمشیدو هۆشەنگ و کیومەرس، کە دیارە لەوانیش کۆنترە. زەردەشتییەکان کیومەرس بە باوکی مرۆڤایەتی دەزانن و لەئاوێستادا ناوی هاتووە، سەردەمی کیومەرس زۆر دوورەو لەمێژوودا بە(مێژووی چاخە ئەفسانەییەکان) ناسراوە، واتە سەردەمی پێش مێژوو، کە رووداوەکانی لێڵ و تەمو مژاوین و مێژووەکەی ونە، دوای کیومەرس، هۆشەنگی کوڕی هاتە جێی‌و پاشتر جەمشید هات. نەورۆز لەسەردەمی هۆشەنگ و جەمشیددا یاد دەکرایەوەو بووبوو بەجەژن و سەری ساڵیان. زۆر لەوە دەچێ کە کیومەرس خۆی (نوح) پێغەمبەر بێت، یان کوڕی ئەو بێت، کەواتە رووداوەکە هی سەردەمی نوح پێغەمبەرە، گرنگترین رووداوی سەردەمی نوح تۆفانە، کە ئاسەوارە سۆمەرییەکان بەدوورو درێژی باسیان کردەوەو، پاشتریش لەئاوێستاو ئینجیل و تەورات و قورئاندا باسکراوە، وا دیارە نەورۆز هی سەردەمی نوحەو مەبەست لەرووداوی تۆفانەکەی نوح بێ‌و جەژنی رزگاربوونی ئەو گروپە بێ کە لەگەڵی دابوون لەو کەشتیەداو، لەسەر شاخی (جودی) لەخاکی کوردستان دابەزین. مرۆڤ دوو قۆناغی مرۆڤایەتی بووە بەگوێرەی هەر چوار نامە ئاسمانییەکان کە باسکراون: قۆناغی یەکەم لەئادەمەوە (سەرەتای یەکەم مرۆڤەوە) دەست پێ دەکات، هەتا سەردەمی بەپێغەمبەر بوونی نوح (سەلامی خوای لێ بێت) دوای ئەوەی خەڵکی باوەڕی نەهێنا. جگە چەند کەسێك- نوح داوای کرد رزگاریان بکات، خوا داوای کرد کەشتیەك دروست بکەن، سواری کەشتی بوون، ئەو گروهە کەمە رزگار بوو، ئەوانی تر هەموو مردن و خنکان. ئەو کەشتییە (واستوت علی الجودی) لەسەر شاخی جودی لەنگەری گرت و دابەزین، جودی دەکەوێتە خاکی کوردستان لەزنجیرە چیای ئارارات، وشەی (جودی) لەئەسڵدا

(گودی) بووە، خوا بۆ عەرەبەکانی باس دەکات لەقورئاندا. لەعەرەبیدا (گ) نییەو دەبێتە (ج). سەر زەوی تەنها ئەوانەی لەکەشتیەکە رزگاریان بوو تیابوو، ئەوانە بوونە (نەواتی) مرۆڤایەتی، لەقۆناغی دووەمی مرۆڤایەتیدا، ئەو گەلەی کە لەدەوری شاخی گودی زۆربوون بەناوی کێوەکەوە ناونران (گوتی)، پیتی (د)و (ت) لەیەکەوە زۆر نزیکن و ئەلۆمۆرفی یەکترین و شوێنی دەرچوونیان لەزار یەکە، گەلی گوتی بە یەکەم وەچەی کورد دادەنرێ کە لەخاکی کوردستاندا زۆربوون و ژیاون و بڵاوەیان کرد، واتە کوردستان بووبە (لانکی دووەمی مرۆڤایەتی)، ئەو رۆژی دابەزینە، بووە جەژن و هەموو ساڵ یاد دەکرایەوە، بووە رێکەوت و مێژووی لەسەر دیاری دەکرا بەناوی (مێژووی دوای تۆفان). وەك چۆن بەلەدایك بوونی عیسا پێغەمبەر (مێژووی زایین)و، بەکۆچکردنی محەممەد پێغەمبەر لەمەککەوە بۆ مەدینە (مێژووی کۆچی) دروست بوو، هەریەکەیان بەرهەمی رووداوێکی گرنگن. چی لەرووداوی تۆفان مەزنترو کاریگەرتر بووە کە سەر لەنوێ ژیانی گۆڕی، شارستانی گۆڕی، جۆری بیرکردنەوەی گۆڕی، هەروەك خاکی گۆڕی، دابەزینی کەشتی رۆژێکی نوێ بوو بۆ ئەوانەی لەناوی دابوون، لەبەر ئەوە ناونرا (نەورۆز) رۆژی نوێ -واتە ژیانێکی نوێ- سەردەمێکی نوێ، خاکێکی نوێو شارستانیو بیرکردنەوەیەکی نوێ، کە هیچ لەوی پێشووتر نەدەچوو، نوح باوکی گەلانە کە لەدوای تۆفانەوە دروست بووە، هەر بۆیە جەژنی نەورۆز لەلای سۆمەریو بابلیو میسریو فینقییەکان یادکراوەتەوەو، تایبەت نەبووە بەیەك میللەت، بەڵام مادام لەخاکی کوردابووە، پشکی زۆرتر بەر گەلی کورد دەکەوێ.

نێوانی (نەورۆز)و (کاوەو زوحاك) زۆرە پەیوەندیان بەیەکەوە نییە، هەر ئەوەندەیە، کە کاوەو فەرەیدون شۆڕشەکەیان لەو یادەدا کردووە، هەر وەك چۆن ئیبراهیم پێغەمبەر لەو یادەدا بتەکانی شکاند.

کاوەو فەرەیدون هی کوردەو جەژنی تایبەتیەتی، بەڵام نەورۆز جەژنی گەلانەو کوردیش پشکی زیاتری بەردەکەوێت

کاوەو فەرەیدون هی کوردەو جەژنی تایبەتیەتی، بەڵام نەورۆز جەژنی گەلانەو کوردیش پشکی زیاتری بەردەکەوێت.

لێکۆڵینەوەی زیاترو قووڵتر دەتوانێ چاکتر ئەوانە بسەلمێنێو، کوردستانیش لانکی دووەمی مرۆڤایەتییە، واتە لەقۆناغی دووەمی مرۆڤایەتیدا، مرۆڤەکان لەکوردستاندا زۆر بوون و بەهەموو لایەکی سەر زەویدا بڵاوبوونەوەو، هەتا ئەمڕۆش بەردەوامی هەیە..

سەرچاوەکان:

١. کاوەو نەورۆز لەنێوان ئەفسانەو ئایین دا، حسن محمود کریم ١٩٩٨ سلێمانی.
٢. گۆڤاری رامان ژمارە ٤٦ ساڵی ٢٠٠٠ لاپەرە (٣١-٤٥).
٣. التوراة من ادم حتى سبى بابل، محمد قاسم محمد/ ١٩٩٢، قطر.
٤. مروج الذهب، المسعودي، ج١، لاپەرە ٥٣.
٥. القران الكريم، سورة (العنكبوت، الاسراء، نوح).
٦. مقدمة ابن خلدون، ابن خلدون، بيروت/ ١٩٨٥.
٧. نوروز، ثورة كاوة الحداد، محمد توفيق وردي، مطبعة الحديثة/ ١٩٧٣.
٨. داستانی نەورۆز، حیلمی علی شریف، بغداد/١٩٩١.

وەقف لە مێژوودا

سیروان ئەحمەد

هەوڵدانی مرۆڤ بۆ نزیك بوونەوە لە خوای خۆی‌و رازی کردنی هەر لەسەرەتای مرۆڤایەتییەوە خولیای بووە، هەر بۆیە شێوازی جۆراوجۆری گرتۆتەبەر لەم پێناوەداو، ئەوەی خۆشی ویستووە لەم رێیەدا دایناوە هەر لەچاکە کردنی رۆژانەوە تادەگاتە گیان بەخت کردن، لەم رووەشەوە جیاوازی نەبووە لەنێوان کۆمەڵگەیەکی پێشکەوتوو کۆمەڵگەیەکی دواکەوتوو، هەر لە هۆزەکانی ئەفریقیاوە دەست پێدەکات تادەگاتە پایتەختی شارستانیە پێشکەوتووەکان، بەڵام هەریەکەیان بەشێوازی خۆیان.

خۆشەویستی موڵك ومال، غەریزەیە لە مرۆڤدا وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا/ سورة الكهف-٤٦﴾ بۆیە کاتێك مرۆڤ دەست لەماڵ و موڵك یان بەشێکی هەڵدەگرێت، مانای ئەوە دەگەیەنێت کەچاوەڕوانی پاداشتێکی گەورە تر دەکات، بیروباوەری خۆی پێ پتەو دەکات، رۆحانیەتی خۆی پێ گەشە دەدات وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ/ سورة التوبة-١٠٣﴾ وەقفیش لەبنەڕەتدا جۆرێکە لەمامەڵەکردن بەموڵکەوە. وەقف وەك وشە پەیوەستە بەموسڵمانانەوە، بەڵام وەك مانا پەیوەستە بە هەموو گەلانەوە هەر لەبەرەبەیانی مێژووەوە تا بەئەمرۆ دەگات، چونکە هیچ نەتەوەو گەلێك بێ پێغەمبەر یان ئاگادارکەرەوەیەك نەبووە: ﴿وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلا خَلا فِيهَا نَذِيرٌ/ سورة الفاطر-٣٤﴾،

فەیلەسوفی ناسراو (هنری برگسۆن) دەڵێت: "کۆمەڵگەی مرۆیی هەبووەو دەشبێت بەبێ زانست و هونەرو فەلسەفە هەڵبکات، بەڵام هەرگیز بێ ئایین نەبووە"(١) مێژوونووسی کۆنی گریگ (بلوتارك)یش دەڵێت: "لەمێژوودا شار بووە بێ شورەو بێ قوتابخانەو بێ کۆشك، بەڵام شاری بێ پەرستگا نەبووە"(٢)، ئەگەرچی زۆرێك لەو ئایین و بیروباوەڕانە لەراستە رێی خۆیان لادراون، بەڵام ئەگەر بۆ مەبەستی دنیایش بووبێت ئەوا ئەو پەرستنش و رێوشوێنە ماڵیانە پیادەکراون، هەروەك چۆن لەسەردەمی جاهلیەتدا بۆ مەبەستی شانازی کردن بەکارهاتووە.

لێرەوە وەقف بەشێوەیەك لەشێوەکان بەر لەئیسلامیش بووەو تاکە زامنی بەردەوامبوونی کارە خێرخوازییەکان بووە، ئەگەرچی بەناوو مەبەست و مانای تارادەیەك جیاوازیش بووبێت، دیارترین ئەو وەقفانەش کە تائێستاش ناسراوو ماون و دەگەڕێنەوە بۆ بەر لەئیسلام وەقفی حەزرەتی ئیبراهیمە (رەزای خوای لەسەر بێت)، ئێستاش تیشك دەخەینە سەر چەند لایەنێکی وەقف لە پێش ئیسلامدا:

وەقف لەمیزۆپۆتامیا

خەڵکی ئەم ناوچەیە لەسەردەمی بابلییەکاندا چەند جۆرێك مامەڵەی ماڵیان زانیووە کە لەشێوەی وەقف دەچێت وەك مافی سوودمەندێتی، بەشێوەیەك (پاشا) هەندێ لەزەوییەکانی دەبەخشییە کارمەندەکانی کە دەیانتوانی بەهەموو شێوەیەکی رەوا ئیستغلالی بکەن، بەڵام بەبێ ئەوەی موڵکیەتەکەیان بۆ بگوێزرێتەوە یان مافی فرۆشتنیان هەبێت، یاساش رێگەی دەدا ئەم مافی سوودبینینە بەچەند مەرجێك بۆ وەرەسە بگوێزرێتەوە.

وەقف لای میسرییە کۆنەکان

فیرعەونەکان هەندێ لەموڵکەکانی خۆیان وەقف دەکردو داهاتەکەشی خەرج دەکرا بۆ گیان و گۆڕو پەیکەرەکانیان، ئەمڕۆ لەموزەخانەی میسردا هەندێ تابلۆ هەن کە ئاماژەیان پێدەکات، لەدەقی بەڵێننامەی یەکێك لەشازادە فیرعەونییەکانی ڕۆژانی وەچەی دوانزەهەمدا هاتووە: کە بۆ کاهینی پەیکەرێك لەپەیکەرەکانی صەعیدی میسری نووسیوە. هەروەها ڕەمسیسی دووەمیش موڵکێکی زۆری بەپەرستگای (ئەبدرۆس) بەخشیوە، بەرستشیش ئەنجام دراوە لەکاتی گواستنەوەی موڵکەکان بۆ پەرستگاکان، ئەمەش وای لەخەڵك کرد تاشوێن پێی هەڵنەگرن.[3] (بنوت) کە یەکێکە لەفەرمانڕەواکانی وڵاتی (نەوبە) لەسەردەمی ڕەمسیسی چوارەمدا -هەروەك شوێنەوارە میسرییەکان ئاماژەی پێدەکەن- زەوییەکی تەرخان کردووە تا بەداهاتەکەی هەموو ساڵێك گۆلکێك بکڕدرێت و بۆ گیانەکەی سەرببڕدرێت.[4]

هەروەها سیستمی تەولیەشیان بەسەر وەقفەکانیانەوە زانیووە.

یۆنان

شوێنەوارە یۆنانییەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە ژنێك بەناوی (ئەریتی) باخچەکەی خۆی تەرخانکردووە لەسەر شاری (ئۆگۆستنیس) تا پەرستشی ئایینی تێدا ئەنجام بدرێت، سەرکردەیەکی یۆنانیش بەناوی (نسیاس) زەوییەکی بۆ ئیقامەکردنی پەرستش بۆ (ئەپۆڵۆن)ی خوداوەند وەقف کردووە.[5]

ڕۆمانییەکان

لەسەردەمی ڕۆمانییەکاندا دوو جۆر موڵك و کەل و پەل لەدەرەوەی بازنەی مامەڵەکردنەوە بوون، هەندێك پەیوەست بوون بەمافی خواوەو ئەوانی تریش بەمافی گشتییەوە، ئەو شتانەی کە پەیوەست بوون بە مافەکانی خواوە ئەمانەبوون:

١. شتە پیرۆزەکان: ئەو شتانە دەگرێتەوە کە پەیوەستن بەپەرستنی خوای گەورەوە، وەك ئەو زەوی و پەرستگایانەی لەسەریەتی، هەروەها ئەوەی لەپەرستگاکاندا هەن بۆ پەرستن، پیرۆزبوونیش بەڕێوشوێنی تایبەتی خۆی دەبێت، لەسەردەمی ڕۆمانی مەسیحیەتیشدا شتەپیرۆزەکان بۆ پەرستن و کەنیسە بوون.

٢. شتە ئایینیەکان: بۆ بتی ماڵان و ڕۆحی باوو باپیران بەگۆڕستانەکانیشەوە تەرخان بوو.

٣. شتە پارێزراوەکان: ئەو شتانەبوون کە خرابوونە ژێر پاراستنی خواوە لەڕێی ئاهەنگێکی تایبەتییەوە وەك دەرگای شارەکان و شوراو سنووری کێلگەکان، لەسێدارەدانیش سزای ئەو کەسە بوو کە حورمەتەکەی پێشێل بکردایە[6].

لێرەوە ئەو کەل و پەلانەی پەیوەست بوون بەمافەکانی خواوە زۆر شتی گرتۆتەوە، چی بەر لەهاتنی ئایینی مەسیحیەت و، دوای ئەوەش، لە نووسراوەکەی (جۆستینان)[7]دا هاتووە: (شتە پیرۆزەکان، شتە ئایینییەکان و شتە حەرامەکان نابێتە موڵکی کەس، ئەوەی بۆ خوابێت نا بێتە موڵکی کەس). هەروەها ڕۆمانەکان وای دەبینن کە شوێنە پیرۆزەکان ئەگەر باڵەخانەکانیشیان تێکدران ئەوە زەوییەکانیان هەر بەپیرۆزی دەمێننەوە[8].

ئازادی مرۆڤیش بەوەی سیفەتی پیرۆزی بدات بەزەوییەکەی ڕەهانییە، بەڵکو دەبێت ڕێ وشوێن و پەرستشی تایبەتی لەلایەن کاهینەکانەوە بۆ ئەنجام بدرێت.

لەدوای هاتنی ئیسلامیش وەقف لای نەتەوەو ئایینەکانی تریش هەر بەردەوام بوو، بۆ نموونە جێرمانییەکان وەقفی (ذري)یان ناسیووە تیایدا

خاوەن موڵك موڵكەكانی تەرخان دەكات بۆ خێزانێكی دیاری كراو لەماوەیەكی دیاری كراودا یان تا تۆویان دەبڕێتەوە، ئەسڵیش تیایدا ئەوەیە كە نافرۆشرێت و نابەخشرێت و ڕەقەبەكەش بەمیرات ناگیرێت.

لەسەرتاسەری ئەورووپای مەسیحیەتیشدا، وەقفەكان تەرخان دەكران لەسەر پەناگەو قوتابخانەو نەخۆشخانەو دێرەكان تا لەسەدەی جەقدەهەم و لەرۆژانی حوكمی لویسی سیانزەهەمدا گەیشتە نزیكەی سێیەكی رووبەری فەرەنسا، بەڵام دوای شۆڕشی فەرەنسا ئەم وەقفانە بەموڵكی دەوڵەت دانران، دواتر ناچار بوون سیستمێك بۆ وەقفی خەیری دابنێن، كە جۆرە گونجانێك لەنێوان بیرۆكەی چاكەو بەرژەوەندی گشتیدا دروست دەكات.[9]

هیچ نەتەوەو ئاینێك لەپێش ئیسلام و لەپاش ئیسلامیش، نەبووە وەقفیان بەشێوەیەك لەشێوەكان نەزانێ بێت

وەقفی ئیسلامی

ئەگەر وەقف لای كۆمەڵگەو بیروباوەڕەكانی تردا لەچوارچێوەیەكی تەسكدا بەڕێوە چووبێت، ئەوا لەكۆمەڵگەی موسڵماناندا شێوەیەكی فراوان و بەردەوام و دەزگایی وەرگرتووە، ئەمەش نامۆ نییە ئەگەر بێت و چاوێك بخشێنین بەو ئایەتانەی كە هانی مرۆڤ و موسڵمانان دەدات لەسەر چاكەكردن، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿**لنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ**/ سورة آل عمران/ ٩٢﴾و ﴿**وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ**/ سورة الذاريات-١٩﴾ و ﴿**إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلاَةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلاَّ اللَّهَ فَعَسَى أُوْلَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ**/ سورة التوبة-١٨﴾ و ﴿**أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ * فَذَلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ * وَلاَ يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ * فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ * الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلاَتِهِمْ سَاهُونَ * الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ * وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ**/ سورة الماعون/١-٧﴾و ﴿**فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى * وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى * فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى**/ سورة الليل/٥-٧﴾و ﴿**مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ**/ سورة النحل/ ٩٧﴾و ﴿**إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ**/ سورة البقرة/٢٧١﴾.

ئەمە سەرەڕای ئەو فەرموودانەی كە پێغەمبەر(د.خ) لەم بارەیەوە ئاماژەی پێكردووە: **(من احتبس فرساً في سبيل الله ايماناً واحتساباً، فان شبعه وروثه وبوله في ميزانه يوم القيامة حسنات) (رواه البخاري وامام احمد).**

(اذا مات ابن ادم انقطع عمله الا من ثلاث: صدقة جارية أو علم ينتفع به أو ولد صالح يدعو له) (رواه الامام مسلم).

وەقف لەبنەڕەتیدا لەدایك بووی ئەم بیرۆكە سادە پڕ مانایەیە (صدقة جارية)، واتە: چاكەكردنێك كە بەردەوام بێت، بەتێپەڕبوونی كاتیش، لەرووی تیۆریو پراكتیكەوە شێوە سیستمییەكی بەخۆوە گرت ، لەگرنگترین تایبەتمەندیەكانیش ئەوەیە كە

پەیوەستە ژیانی دنیایی مرۆڤەکان و ژیانی دواییان، لەلایەکی تریشەوە پەیوەندییەکی هاوبەشە لە نێوان کۆمەڵگە و دەوڵەتدا.

لەبەرئەوەی لەقورئاندا بەراشکاوی ناوی وەقف نەهاتووە، بۆیە تاڕادەیەك رای جیاواز هەیە لەنێوان ئیمامەکاندا، هەروەها سەبارەت بەچۆنیەتی دروست بوونی یەکەمین وەقف رای جیاواز هەیە بەوەی ئایا پێغەمبەر(د.خ) یەکەمجار وەقفی کردووە یان حەزرەتی عومەر(رەزای خوای لێ بێت) (ئەوەش بەلای ئێمەوە لەم باسەدا گرنگ نییە):

* پێغەمبەر(د.خ) (نقیع)ی وەقف کرد بۆ ئەسپی موسڵمانان.. وە (ربذة)شی[10] وەقف کرد بۆ ئەو وشترانەی کە بۆ خێر تەرخان کرا بوون.

* حەزرەتی عومەر(رەزای خوای لێ بێت) هاتە لای پێغەمبەر(د.خ)و پێی وت: (ئەی پێغەمبەری خودا، سامانێکم هەیە لەلای خۆم بەنرخەو دەمەوێت بیکەمە خێر). پێغەمبەر(د.خ) فەرمووی: (ئەسڵەکەی بکە بەخێر. نافرۆشرێت و نابەخشرێت و بەمیراتیش ناگیرێت بەڵام داهاتەکەی دەکرێت بە خێر) حەزرەتی عومەر دوای ئەوە چەند ساڵێك مایەوە تا بوو بەخەلیفەو دواتر لەسەردەمی خەلافەتەکەیدا دۆکیۆمێنتی وەقفەکەی نووسی - کە بەکۆنترین حوجەی وەقفی دادەندرێت لەمێژووی ئیسلامدا- تیایدا هاتووە (ئەمە عومەری بەندەی خوا نووسی لە (ثمغ)، کە ئەسڵەکەی نافرۆشرێت و نابەخشرێت و بەمیرات ناگیرێت. بۆ هەژارو خزم و کۆیلەو رێی خوداو رێبوارانە، ئەوەشی سەرپەرشتی دەکات، گوناهی ناگات ئەگەر بەچاکە لێی بخوات یان یارمەتی هاوڕێیەکی پێبدات با لەناو ئەو کۆمەڵە کەسانەشدا نەبێت).

هەروەها هاوەڵانیش بەئاگاداری و ئیقراری پێغەمبەر(د.خ) وەقفیان کردووە هەروەك (ئەبوتەڵحە) کاتێك پێغەمبەر(د.خ) پێی فەرموو: (بابۆ خزمانت بێت، بۆ حەسانی کوڕی سابت و ئیبن ئەبی کەعب). هەروەها زوبێریش(رەزای خوای لێ بێت) هەمان شتی کردووە کاتێك خانووەکانی کردە وەقف و وتی: (وللمردودة من نباته غير مضرة ولامضر بها). هەروەها هەریەکە لە ئەبوبەکر، عوسمان، عەلی، عائیشە، سەعدی کوڕی مەعاز، سەفیەی کچی حویەی (رەزای خوایان لێ بێت) وەقفیان کردووە، جابری کوڕی عەبدوڵڵای ئەنساری وتویەتی "هیچکام لەیارانی پێغەمبەر(د.خ) نەبووە ئەگەر توانای هەبووبێت و وەقفی نەکردبێت"[11].

* لەدەوڵەتی ئەمەوییەکان و لەسەردەمی هیشامی کوڕی عەبدولمەلیك (٧١-١٢٥ك) یەکەم دیوانی بۆ وەقف دروستکرد بەشێوەیەك کە جیاکاربێت لەدیوانەکانی تری دەوڵەت، ئەویش کاتێك (نەوبەی کوڕی نەمری کوڕی حەومەلی حەزرەمی) فەرمانیدا وەقفەکان لەتۆمارێکی تایبەتیدا بنووسرێت تا مافی سوودمەندەکان پارێزراوبێت.

سەرەتا وەقفەکان لەلایەن واقفەکان یان ئەوانەی ئەوان دایان دەنان بەڕێوەدەبران بەبێ هیچ چاودێریەك و دەستێوەردانێکی دەوڵەت، بەڵام زۆر بوونی وەقفەکان و، گەشەکردنی ژیان لەکۆمەڵگە ئیسلامیەکاندا وای بێویست

> زۆری ئەو ئایەت و فەرمووددانەی لەبواری چاکە کردندا ئاڕاستەی موسوڵمانان کراوە، دەروازەی لەوەقف کردۆتەوە

کرد چەند دەزگایەکی دیاریکراو دروست ببێت تا سەرپەرشتی بکەن، لەشارەکاندا دادوەرەکان بەخۆیان سەرپەرشتیان دەکردو موحاسەبەی متەوەلییەکانیان دەکرد، ئەگەر هەر کەمتەرخەمییەکیان ببینیایە لەپاراستنی موڵکەکەو چاککردنی، ئەوا سزایان دەدان. دادوەر لەم حاڵەتەدا وەك بریکاری خەڵك سەرپەرشتیان دەکرد.

هەر لەو کاتەوە وەقفەکان سەر بەدادوەرەکان بوون، واش باوبووە دادوەرەکان ئەسڵی وەقفەکە بپارێزن و، داهاتەکەی وەرگرن و، بەو شێوەیە خەرجی بکەن کە دیاری کراوە، ئەگەر سوودمەندێکی تێدابێت بەپێی مەرجەکانی وەقفکار ئەوە دادوەر رەچاوی دەکات.

* لەسەردەمی عەباسییەکانیشدا. دیوانی وەقف سەرپەرشتکارێکی بۆ داندرا کە پێی دەوترا (صدر الوقف) ئەم دیوانەش وەك دەزگایەکی ئەسڵی سەربەخۆ لەدیوانەکانی تری دەوڵەت مانەوە.

شایانی باسە لەسەردەمی ئەمەویی و عەباسییەکاندا، وەقفەکان بەشێوەیەکی بەرفراوان پەلیان هاوێشت بۆ بوارەکانی قوتابخانەو مزگەوت و نەخۆشخانەو پەناگەو کتێبخانەو.. هتد، چیتر لەچوارچێوەیەکی دابڕ نەمایەوە تەسکدا، هەر بۆ نموونە لەسەردەمی ئەمەوییەکاندا یەکەم نەخۆشخانە لەئیسلامدا دروست کرا کە تایبەت بوو بەنەخۆشی (گەڕی)، نەخۆشەکانیش خۆراکیان بۆ برایەوە، ئەم فراوانبوونەو هۆگری خەڵك پێوەی وای کرد چەند پێکهاتەیەك دروست ببێت تا بەڕێوەی ببات و چاودێری بکات.

سەلاحەدینی ئەیوبی دەزگایەکی زۆری وەقف لەوڵاتی شام و میسردا دامەزراند بەڵام بەبێ ئەوەی ناوی خۆی لەسەر هیچیان تۆمار بکات

* خەلیفەی فاتمیش (الحاكم بامر الله) لەساڵی ٤٠٠ك و ٤٠٥ك زۆرێك لەزەوی و زارو خانوو و حانوت و کۆگای لەسەر زانکۆی ئەزهەر وەقف کرد، خانەی زانست و بوژانەوەی زانست و مەزاهیبەکان قوتابیانی هەندێ لەهەرێمەکان.

* (سەلاحەدینی ئەیوبی) لەسەردەمی فەرمانڕەوایەتیدا زۆر لەدەزگای خێری لەوڵاتی شام و میسردا دروست کردووە، وەك قوتابخانەو نەخۆشخانەو.. هتد، بەبێ ئەوەی ناوی خۆی لەسەر هیچیان تۆمار بکات، بەڵکو بەناوی سەرکردەو نزیك و هاوڕێبازەکانییەوە تۆماری دەکرد، ئەمەش ئەوپەڕی چاکەو خۆدارنینە لەتێکەڵ کردنی هەر ئارەزوویەك، یەکێك لەدەزگا وەقفیە بەناوبانگەکانی سەلاحەدین (رەزای خوای لەسەربێت) ئەو دوو سولاوکەیەی کە لەسەر یەکێك لەدەرگاکانی قەڵای دیمەشقی دانا -کە تائێستاش ماوەتەوە- سولاوکەیەك کە شیری لێ دەچۆڕا لەگەڵ سولاوکەیەکی ترکە ئاوی لێ دەچۆڕاو شەکری تێدا توابووەوە بۆ ئەو دایکانەی کە لەهەفتەیەکدا دووجار دەهاتن تا ئەوەی پێویستیان بوایە بۆ منداڵەکانیان ببردایە[١٢].

* لەسەردەمی مەمالیك و لەبەرامبەر توندبوونی مەترسییە دەرەکییەکان (خاچپەرست و تەتەرەکان) زەوییەکەی گۆڕان بۆ (زەوییەکی جەنگی) کە دەوڵەت دەستی بەسەرداگرت لەپێناو بەرگری کردن لەدژی داگیرکەران.

* کاتێکیش عوسمانییەکان جڵەوی دەسەڵاتیان گرتە دەست، چوارچێوەکەی فراوانتر بوو ئەویش لەبەرئەوەی سوڵتانەکان و کاربەدەستەکان گرنگیان

پێدەدا، بۆیە چەند پێکهاتەیەکی بەڕێوەبردنی بۆ سازدرا تاگرنگی بەچاودێری کردنەکەی بدات، چەند یاساو سیستمێکیش دەرچوو بۆ ڕێکخستنی کارەکانی، تا ئەمڕۆشمان زۆر لەو یاساو سیستمانە کاریان پێدەکرێت.

* لەگەڵ دروستبوونی دەوڵەتە نوێیەکان لەناوەڕاستی سەدەی ڕابردووەوە، وەقف بەشێوەیەکی گشتی لەجیهانی ئیسلامیدا پاشەکشەی کرد، ئەویش لەبەرئەوەی ئەو دەوڵەتانەی تۆتالتیاری بوون و. نەیاندەویست هیچ جۆرە دەزگایەکی سەربەخۆ لەپاڵ دەسەلاتی دەوڵەتدا هەبێت.

لێرەوە وەقف ڕۆڵێکی گەورەو شارستانی گێڕاوە لەژیانی موسڵماناندا لەسەرجەم بوارەکانی ژیاندا، بەشێوەیەك هەردەم وەك ئەڵقەیەکی گەیاندنی وابووە لەنێوان کۆمەڵگەو دەوڵەتدا، هاوکات بەزۆر هەورازو نشێودا تێپەڕیوەو، هەندێ جاریش دەسەلاتداران کاریگەریان لەسەری هەبووە چ بەئیجابی یان سەلبی، ئێمەش لەکوردستاندا خوازیارین وەقف ببێتە دەزگایەکی کارامەو، ببێتە ئەو چواچێوەیەی کە خەڵکی کارە چاکەخوازییەکانی خۆیانی تێدا ببیننەوە.

پەراوێزەکان:

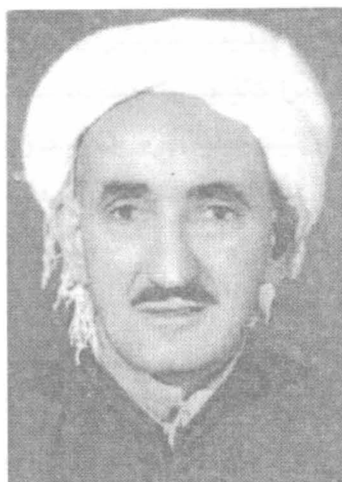
١. عقائد الإسلام.. وجود الله، د.يوسف القرضاوي، ص٢٣.
٢. هەمان سەرچاوە، ل٢٣.
٣. احكام الوقف في الشريعة الاسلامية، د.محمد عبيد عبدالله الكبيسي، ج١، مطبعة الارشاد، بغداد ١٩٧٧، ص٢٤.
٤. الوقف، تصنيفه، والقوانين الخاصة به، كامل السامرائي، مطبعة اسعد، بغداد، ١٩٦٨، ص٣.
٥. هەمان سەرچاوە.
٦. تاريخ القانون، د.آدم وهيب النداوي ود.هاشم الحافظ، ١٩٨٩، ص١٥٧-١٥٨.
٧. احكام الوقف.. هەمان سەرچاوە، ل٢٥.
٨. هەمان سەرچاوە.
٩. الوقف، تصنيفه، هەمان سەرچاوە، ل٣.
١٠. دوو گوندن لەنزیك مەدینە.
١١. دور الوقف في الحضارة الاسلامية، ابتهال محمد علي، مجلة المجتمع، العدد ١٢٧٦، ١٩٩٧، ص٢٦.
١٢. هەمان سەرچاوە، ل٢٦و ٢٧.

سەرچاوەکان:

١. احكام الوقف في الشريعة الاسلامية، د.محمد عبيد عبدالله الكبيسي، ج١، مطبعة الارشاد، بغداد ١٩٧٧.
٢. الوقف، تصنيفه، والقوانين الخاصة به، كامل السامرائي، مطبعة اسعد، بغداد، ١٩٦٨.
٣. دور الوقف في الحضارة الاسلامية، ابتهال محمد علي، مجلة المجتمع، العدد ١٢٧٦، ١٩٩٧.
٤. الاوقاف والسياسة في مصر، د.ابراهيم البيومي غانم، دار الشروق، الطبيعة الاولى، ١٩٩٨.
٥. تاريخ القانون، د.ادم وهيب الندوي ود.هاشم الحافظ، ١٩٨٩.
٦. هل الاسلام هو الحل... كيف ولماذا؟، د.محمد عمارة، دار الشروق، الطبعة الثانية ١٩٩٨.

وێنەی مامۆستا لەساڵی ١٩٦٥

مامۆستا مەلا عەبدولقادر سکتانی

مامۆستایەکی ئایینی، چاکسازیخوازی کۆمەڵگا

گفتوگۆ: جەعفەر گوانی

مامۆستا مەلا عبدولقادر سکتانی - گەلاڵی ناوێکی دیارو بەرچاوە لەنێو مامۆستایانی ئایینیو، ناوێکی دیارە لەبواری خزمەتکردن بەئایینی پیرۆزی ئیسلام لەرێی گوتنەوەی وانەکانی خوێندنی ئیسلامی بەبەردەوامی تاکو ئێستاکەش هەر بەردەوامە. هەروەها مامۆستا لەرووی چاکسازی کۆمەڵگاو چارەسەر کردنی گرفتە کۆمەلایەتییەکانی کۆمەڵگای کوردەواری بەتایبەتی ئەو کاتەی مامۆستا لەگەلاڵەو دەڤەری باڵەکایەتی بووە. چونکە لەوێ زیاتر ئەو مەیدانەی بۆ فەراهەم بووە. جیا لەوانەش مامۆستا چاکسازیخوازو مامۆستای ئیسلامی بووە هەروا پێشڕەوو هەڵگری ئاڵای هەستی نەتەوەییو قوتابخانەی کوردایەتییە، بە کورتی دەتوانین بڵێین: مامۆستا پەرتووک و کتێبێکی مەزنە لەبوارە جودا جوداکان، لاپەرەکانی پڕن لەوانەی مەزن و سوودبەخش و پرۆگرامی ژیان، کە بەشێوەی پراکتیك لەژیانی رۆژانەی مامۆستا رەنگی داوەتەوە، مرۆڤ دەکرێت زۆر بەباشی بیانکاتە سەرمەشقی ژیان. کاتێك لاپەڕەکان هەڵدەدەیتەوە یادگاری خۆش و، هەروەها تاڵ و سوێری زۆریشی تێدایە. لێرەدا وەك وەفادارییەك بۆ ئەو خزمەتە پان و پۆڕەو، هێشتنەوەی ئەم ژیانەو بە پێویستمان زانی رووبەڕوو لەگەڵ مامۆستا دابنیشین و بیدوێنین. هەرچەندە مامۆستا خۆی لەقەرەی هەموو ئەو باسانە نەدەدا کە دەما نخستە بەردەمی، بەلام هەندێکمان هەر لێ وەرگرت. حاڵی حازر مامۆستا چاوەکانی کەم بین بوونەو بەئاسایی نابینێت، لەگەڵ ئەوەشدا مامۆستا لەکاروانی خزمەتکردن بەردەوامە، هەموو رۆژێك لەمزگەوتی (شێخ الله) پێش نوێژی دەکات، هەروا رۆژانەش لەحوجرەی ئەهلی لەسەر قەلاتی زێڕین وانە دەڵێتەوە، یەکێتی زانایان ئەم قوتابخانە ئایینییەی بۆ داناوە. هەروا مامۆستا ئەندامی لیژنەی باڵای فتوای سەر بەیەکێتی زانایان و ئەندامی ئەنجومەنی زانستی سەر بەوەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئیسلامییە. زۆر بەسانایی ناتوانین لەمامۆستا تێبگەین چ مرۆڤێکی مەزنە... ئەوەی خوارەوە پوختەی دیمانەکەیە:

لەساڵی ١٩٦١ لەسەر داوای جەنابی بارزانی بوومە ئیمامی گەلالەو قازی شەرعیش

*** مامۆستا ئەگەر کورتەیەك لەسەر گوزەشتەی ژیانت باس بکەیت؟**

– من ناوم مەلا قادر شێخ محەممەد سکتانییە، لەساڵی (١٩٢٧) لەگوندی (سکتان) لەدایك بوومە. یەکەمجار لەلای باوکم دەستم بەقورئان خوێندن کرد، چونکە باوکم خوێندەواری هەبوو. تا کتێبی (مەلا جامی) خوێندبووی پاشان لەتەمەنی (١٢) ساڵی لەلای مەلا ئەحمەدی کورە پورم دەستم بەکتێبە سەرەتاییەکان (ئەحمەدیو عوامل الجرجانی)م خوێندن، ئینجا چوومە لای مەلا عەبدولڕەحمان شەقلاوەیی کە موستەعیدی مامۆستا مەلا عەبدوڵڵای سکتان بوو خۆی لەمادەکانی سەرو بوو، کتێبی (گلنبوی برهان)ی دەخوێند، منیش لەکتێبی (الانموذج) تاکو گەیشتمە (جامی) لەلای ئەوم خوێند ئەوەی راستی بێت زۆر بەدین و بەتەقوا هەروا زۆریش زیرەك بوو، بە(سریشمەیی) ناسرابوو. پاشان هەندێکم لە (مختصر المعانی) لەلای مامۆستا مەلا سادق لەشەقلاوە خوێند. دواتر چوومە لای مامۆستا مەلا عەلی مامەجەلکەیی، تەواوی (مطول)م لەلا خوێند، ئەویشیان هەروا زۆر زیرەك و لێهاتوو بوو. با ئەوەش بڵێم (شرح العقائد)م لەلای مامۆستا شێخ عومەر بالیسانی خوێند کە ئینسانێکی زۆر زانا بوو. پاش ئەوە چوومە رەواندوزو زۆربەی زانستەکانم لەلای مامۆستا مەلا عەبدوڵکەریم ئەفەندی لەرەواندوز خوێندن. بەڵام لەبەر ئەوەی مامۆستا ئەفەندی زۆر دەرسی دەچواندم لەوێ رۆیشم چوومە گوندی روستێ لەوێ لەلای مامۆستا مەلا ئەحمەدی روستایی (مەلای گەورە) دەرسم خوێند، ئەم مامۆستا بەرێزە زۆر زاناو خواپەرست بوو. دووبارە مامۆستا مەلا عەبدوڵکەریم ئەفەندی لەرواندزێ خەبەری پێدام کە بچم بۆ لای ئەو. دوای ئەمە ویستی دەڤەری شارەزوورو شاری سلێمانیم کرد. ئەوە بوو چوومە بیارە لەوێ لەلای مامۆستا مەلا عەبدوڵکەریم مودەرس تاکو (قازی لاری)شم خوێند، پاشان جارێکی دیکە گەڕامەوە رەواندوز کتێبەکانی (رسالة الحساب)و (تشريح الافلاك)م لەلای مامۆستا مەلا عەبدوڵکەریم ئەفەندی خوێندن.

پاشان شێخ عەلائەددین خەبەری بۆ ناردم کە بۆ وەرگرتنی ئیجازە بچمەوە بیارەو لەوێ وەری بگرم. ئەوەی راستی بێت من خۆم دەمەویست لەلای مامۆستا عبدوڵکەریم ئەفەندی

ڕەواندوزی وەریی بگرم، بەڵام وەك گوتم جەنابی شێخ بەمیری دەرگەڵەی خەبەری نارد بوو بۆ ئیجازە وەرگرتن بێتەوە بیارەو پاشان ببێتە مەلای دەرگەڵە، ئینجا جەنابی شێخ سادقی ماویلیان هاتە ڕەواندوزێ لەدوای ناردم و پێی گوتم: جەنابی ئەمری کردووە لەگەڵت بێم تا ببیتە مەلای دەرگەڵەی، منیش بڕیارمدا ئەمری شێخ تەنفیز بکەم. ئینجا لەسەر قسەی ئەو بڕیارمدا بچم لەگەڵ دوو لەفەقێیانی خۆم یەکێکیان شێخ محەمەدی کوڕی شێخ مەلا سادق بوو کە جامی دەخوێند لەگەڵ مەلا عەزیزی پاشکۆزی کە سەید عەبدوڵلای دەخوێند، هەرسێکمان بەیەکەوە چووینە گوندی ماویلیان و، سێ شەوو سێ ڕۆژ لەماویلیان لەلای شێخ مەلا سادق ماینەوە، ئەو سێ ڕۆژە شێخ بەردەوام کتێبەکانی پێدەخوێندمەوە بۆ ئەوەی بزانێ ئاستی زانستیم چەندە (ئایا شیاوی ئەوەین لەگوندێك ببینە پێشەواو مەلای خەڵکەکە یان نا؟) ڕۆژی سێیەم مێزەرێکی لەسەری من ناو گوتی بابچینە دەرگەڵەی، چونکە هەروا لەخۆوە نییە شێخ تۆی ناردووە، کە چووینە ماویلیان بەهۆی هاتنی شێخ مەلا سادق بۆ ماوەیەکی کەم میرو تەواوی خەڵکی گوندەکە کۆبوونەوە. هەمان کات کرامە مەلای دەرگەڵە، ئەوە پێش وەرگرتنی ئیجازە. دوای ماوەیەك دووبارە لەبیارە لەدوایان ناردمەوە لەبەهاردا چوومە بیارە، دوای ماوەیەك لەلای مامۆستا مەلا عەبدوڵکەریمی مودەرس لەساڵی (١٣٧٩ کۆچی) ئیجازەم پێبەخشرا. دوای ئەوە لەگەڵ کۆمەڵە فەقێیەك هاتمەوە دەرگەڵە. هەر لەو گوند ژنیان دامێو بوومە مەلای یەکجارەکی گوندی دەرگەڵە. ئێستاش دوو منداڵم خوارزای دەرگەڵەییانن. یەکێیان وا لەدەرگەڵەو ئەوی دیکەیان ناوی عەبدوڵلایە لەئێرانە. ئینجا چومە گوندی (ناوەندە) لەدەڤەری باڵەکایەتی، ماوەی ١٣-١٤ ساڵ لەوێ مامەوە، خەڵکێکی زۆر باش بوون.

*** مامۆستا ئیجازە وەرگرتنی ئەو کاتی هیچ مەرجێکی بۆ هەبوو؟**

- ئەو کاتی مەرجی ئیجازە ئەوەبوو کە تەواوی کتێبەکانی خوێندبێت کە بە (رسالة الحساب)و (تشريح الافلاك) کۆتایی پێدێت. شتێکی وا نەبوو کابرا کتێبێك بخوێنێت نەشزانێت بیلێتەوە. ئەم جۆرە شتانە دوایی سەریان هەڵدا، ئێستاکە نە مەلا ئامادەیی ئیجازەدانی هەیە نە فەقێش ئیجازە وەرگرتن.

> **مامۆستا سکتانی کتێبێکی مەزنە لەبوارە جودا جوداکان، لاپەڕەکانی پڕن لەوانەی مەزن و سوود بەخش**

*** ئەی خۆت هیچ ئیجازەت بەهیچ فەقێیەك داوە؟**

- لەدەرگەڵە زیاتر لە (١١) فەقێم هەبوون (٧) ئیجازەشم داون یەك لەوانە (شێخ محەممەدی خۆشکان) ئەوەی شێخ مەلا کەریمیو (مەلا شێخ سەعید) هەروەها (مەلا سەید ئەحمەد سەروچاوەیی) هەروا (مەلا عوسمانی کەرکوکی) بەڵام ئەو کەسەی ئیجازەم پێ دەدا دەبێت شیاو بوایە، ئەگینا نەخۆم دەکەمە جێی گاڵتە پێکردن و نەفەقێیەکانیش. باشە ئەگەر شیاو نەبێت چی لێبکەم. لەم ساڵانەی دوایش ئیجازەم داوەتە مەلا یاسین لە مزگەوتی عومەری کوڕی خەتاب لەهەولێر لەو مەدرەسەیەی سەر بەیەکێتی زانایانە.

بارزانی بەخۆی پێشنیازی دامەزراندنی یەکێتی زانایانی ئیسلامی کوردستانی کردو منیش یەکێك بووم لەدەستەی دامەزرێنەری

*** مامۆستا باسی شێخ مەلا سادقی ماوییلیانت کرد، ئێمە زیاتر وەك زاهیدێك ناسیومانە، بەلام ئایا لەرووی عیلمەوە هیچ توانایەکی هەبووە؟**

- بەڵێ شێخ مەلا سادق زۆر لێهاتوو و، توانای زانستی زۆر بەرز بوو لەکێتبەکانیش زۆر وردبوو. من شایەتی ئەوە دەدەم دەیتوانی تادەگاتە (مطول)یش بڵێتەوە. ئەوەش زۆر بەچاکی.

*** بۆچی خەڵکی ئەوکاتی زیاتر خزمەتی فەقێیانیان دەکرد، ئەی بۆچی فەقێیانی ئەوکات بەشێوەیەکی گشتی زیرەکتربوون؟**

- میللەتی ئەوکات موسڵمانتر بوو لەهی ئێستا، فەقێیانیش بۆ خوێندن دڵسۆزتر بوون. هەروا مەلاکانیش دەرسیان زیاتر بۆ خوا دەگوتەوە. کەچی ئێستا گۆڕاوە هەموو مەبەستەکان بوونەتە شەهادە وەرگرتن و پلەو پایە نەك زانست و مەلایەتییەکی باش.

*** مامۆستا هۆی چییە ئێستا کەمتر خەڵك سینگی بۆ ئەو زانستە پیرۆزە دەکاتەوە؟**

- ئێستا مەسەلەکان زیاتر بوونەتە تەماحی دونیایی. ئەوانەشن بوونەتە مایەی ئەوەی کە خەڵك سینگی خۆی بۆ ئەم زانستە نەکردۆتەوە. فەقێی وا هەیە لەئاستێکی بەرزدایە، بەلام لەبەر شتی دونیایی خوێندنەکەی فڕێ دەدات. زروفیش دەوری خۆی هەیە، چونکە کە دەبینێت بەو عیلمە بژێوی ژیانی بۆ دابین نابێت یەکسەر پەنا دەباتە بەر کاسبی کردن.

*** ئەگەر بێینەوە سەر باسی ژیانەکەت لەو کاتەی لەگوندی (ناوەندە) بوویت؟**

- لەو کاتەی من لەناوەوەندە بووم جەنابی مەلا مستەفا هاتە ئەوێ لەو کاتەی کە هات پیاوێکی بەدوامدا ناردو گوتی: سەیدا جەنابی مەلا مستەفا ئەمردەکات بێیت. منیش چوومە خزمەتی و چاك و باشییمان لەیەکتر کرد. زۆر پرسیاری ئایینی لێم کرد، کە لێرە دەرفەتی باسکردنیان نییە، چونکە مەلا مستەفا بارزانی زۆر زانا بوو لە زۆر لەمەلاکانی ئێستاش باشتر بوو، ئینجا دوو پرسیاری لێکردم، منیش وەڵامم دایەوە گوتی: (خودێ توو قەناعەتا من هینا. لەم دوو سوئالەی لەگەڵ زاوێتەی من هاتووم کەس قەناعەتی نەهێناوم تۆ نەبێت) لەناوچەی باڵەکایەتی سوڕایەوەو گوتی: (دوو پرسیارم هەبوو کەس قەناعەتی منی نەهێنا مەلا ناوەندی نەبێت).

*** چۆن لەدوای تۆی نارد؟**

- ئەوەبوو هاتە گوندی ناوەند، بۆ هەر شوێنێك دەچوو بەدوای مەلایەکەی دەنارد- ئینجا هاتە ماڵی مەلا برایم ئاغای. دوای ئەوەی کە دوو پرسیارەکەی لێکردم گوتی: (وەرە گەلاڵەی) منیش لەسەر قسەی ئەو هاتمە گەلاڵەی. جارێکی دیکە لەناوپردانێ لەماڵی حەمەدئەمین ئاغای ناوپردانی لەگەڵ مەلا ئەحمەدی خوشکان بووم لەوێ چووینە لای مەلا مستەفای بارزانی. پێی فەرمووین عیشایێ

وەرنە لام لەگەلاڵە (نەشمان ئەزانی بۆ چییەتی؟ کە چووینە لای خەڵکی گەلاڵێی کۆکردەوەو گووتی: من دەمەوێت فلان کەس (مەلا عەبدولقادر بێنمە گەلاڵەو بیکەم بەقازی شەرعی. ئایا ئێوەش پێتان خۆشە ئیمامەتیتان بۆ بکات یان نا؟ ئەگەر پێتان خۆشە با ئیمامیش بێت، ئەگینا ئیمامێك بۆ خۆتان دەست نیشان بکەن. ئەوانیش گوتیان: قوربان ئێمە زۆرمان پێخۆشە هەر نیازمان وابوو لەدوای بنێرین مادام وا رێکەوت ئەوە باشتریش، ئەو رووداوەش لەساڵی ١٩٦١ بوو.

*** ئەو قازیەتیەی درا بەجەنابت چۆن بوو؟**

- من قازی شەرعی تێکرایی شۆڕش بووم نەك تەنها هی ناوچەیەك. لە هەر ناوچەیەکیش قازیەکی تایبەتی دانرا. بۆ نموونە مەلا ئەحمەدی سکتان لەرانیە دانرا. بەڵام شەرعی سەرەکی لەگەلاڵە بوو. چونکە ئەو کاتی بەهۆی جێنشینی مەلا مستەفا بارزانی گەلاڵە وەك پایتەخت وابوو. بۆ هەر شوێنێکیش چووبوایە قازییەکی بۆ دادەنا (بۆ چارەسەر کردنی کێشە کۆمەڵایەتییەکان) هەروەها مەلا ئەحمەدی بێلینگەی بۆ ناوچەی بێلینگە دانا. بەڵام بۆ فتوای سەرەکی ئێمە لیژنەیەك بووین کە لەچوار کەس پێکهاتبووین. ١. من خۆم سەرۆك بووم ٢. مەلا وەیسی گرتکی- ئەندام ٣. مەلا عوسمان رۆستایی- ئەندام ٤. مەلا مستەفا داروسەلامی- ئەندام.

*** ئەو جارە بابێینە سەر باسی یەکێتی زانایان؟**

- من یەکێك بووم لەوانەی لەگەڵ دامەزراندنی یەکێتی زانایانی ئاینی ئیسلامی کوردستاندا بووم. بارزانی بەخۆی پێشنیازی دامەزرانی یەکێتی زانایانی کرد. زوو زوو مەلای ناوچەکانی سلێمانیو هەولێر دەهاتنە سەردانی بارزانی. جارێکیان وا رێکەوت چووینە لای گوتی: (پێم خۆشە تاکو ماوم حکوم بەقورئان و شەریعەت، بکرێت چونکە ئەو قانونە فەرەنسییە) بۆ ئوممەتی ئیسلامی دەست نادات ئێوە لەنێوان خۆتان ئیتیحادێك دابمەزرێنن منیش پشتگیری ئێوە دەکەم. لەسەر ئەو بڕیارە گوتیان زۆر باشە. ئینجا بارزانی لیژنەی ئامادەکاری‌دا بۆ ئەوەی تەواوی مەلاکان ئاگادار بکەنەوە. یەك لەلیژنەکان پێکهاتبوو لە ١. من ٢ مەلا عوسمانی گۆجە ٣. مەلا سەعید مەلا وەیسی. ئێمە بۆ ناوچەکانی سلێمانی- کەرکوك. بۆ هەموو ناوچەکانی دیکەشی دانان. ئینجا ئێمە چووینە ناوچەکانی سلێمانی- کەرکوك- هەڵەبجەمان ئاگادار کردنەوە هەموو مەلاکانمان تێگەیاندن لەرۆژی دیاری کراودا لەگەلاڵە ئامادەبن. پاشان هەر ئێمە چووینە لای زاخۆش. مەلاکانی کوردستان زۆر بەخۆشحالییەوە بەپیر ئەمری بارزانییەوە هاتن. تەنها مەگەر یەکێك لەشوێنێکی ترسناك بووایە. لەرێکەوتی ١٩٧٠/٩/٢١ نزیکەی (٥٠٠) مەلا لەمزگەوتی گەلاڵە کۆبوونەوە، کە لە هەموو لایەکەوە هاتبوون. ئینجا من وتاری بەخێرهاتنم خوێندەوە. ئینجا بارزانی هات وتارێکی کورتی خوێندەوە، کە تیایدا پشتگیری تەواوی مەلاکانی کرد. دوای لیژنەکان کۆنگرە داندران من و مەلا عوسمانی هەڵەبجەییو خەتیبی سلێمانی لیژنەی دارشتنەوەی پەیرەوو پرۆگرام بووین. ئینجا دوای هەڵبژاردنێکی ئازاد مەلا عەلی هەولێری کرا بەسەرۆکی یەکێتی زانایان، شیاوی ئەوەش بوو پیاوێکی لێوەشاوە بوو. دوای ئەوە دەستەی مەکتەبی تەنفیزی دامەزرا کە لە ١. من ٢. مەلا وەیسی گرتکی ٣. مەلا عوسمان رۆستایی ٤. مەلا موستەفا داروسەلامی پێکهاتبوو. هەروەها بۆ هەر ناوچەیەکیش یەکێك دیاریدەکرا. ئەو کاتی

یەکێتی زانایان وەك ئێستا نەبوو کە دەستەی کارگێڕی لە (٢١) ئەندام پێکهاتبوو.

*** ئەی دەربارەی دادگای شەرعی چۆمان؟**

– مەلا عەلی سەرۆکی ئیتیحاد خۆی لەوێ بوو. هەروەها مەلا مستەفا داروسەلامی دەورێکی زۆری هەبوو.

*** ئەی دوای تێکچوونی شۆڕش؟**

– کە شۆڕش تێکچوو لەمانگی پێنجی ساڵی ١٩٧٥ مەلایەکانیش لەگەڵ شۆڕش لێکدابڕان و بڵاوەیان کرد.

*** ئەی لە بارەی فەقێیانەوە؟**

– ئەو کاتی ئەوانەی بەشداری یەکێتی زانایانیان دەکرد هەر مەلا بوون. فەقێی تێدا نەبوون. بەڵکو فەقێیان هەر دەیانخوێند.

*** ئەی لەبارەی خوێندنەوە هیچ ڕۆڵێکتان هەبوو؟**

– کە بەڕێوەبەری ئەوقاف لەدوای پەیماننامەی (١١)ی ئازار هاتە ئێرە من لەگەڵی چوومە لای مەلا مستەفا. مەلا مستەفا پێی گوت: دەچیتەوە سێ معهەد دەکەیتەوە. یەکیان لەگەڵاڵە و دووەم لەقەلادزێ و سێیەم لەهەڵەبجە. پەیمانگاکەش رەسمی بوو (٦٠) قوتابیمان هەبوو ئەو کاتی مەلا عەبدوڵلای مزگەوتی سپی لەگەڵاڵە لەگەڵماندا بوو.

*** ئەی مەسەلەی خۆ تەقاندنەوەی بەناو مەلاکان لەحاجی ئۆمەران؟**

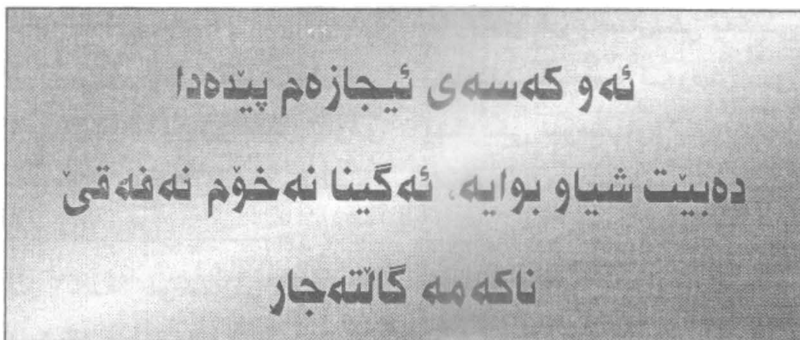
– کاتێ هەواڵی خۆ تەقاندنەوە هات ئێمە لەگەڵاڵە بووین، هەمان کات هەر چوارمان چووینە حاجی ئۆمەران. ئەوکاتی خەڵکێکی زۆر دەهاتە سەردانی ئەو، ئێمەش لەژوورێك دانیشتین چاوەڕوانی ئەومان دەکرد، پاشان چووینە ئەو ژوورەی کە ئەوی تێدابوو، موعجزەیەکی سەیرمان بینی. مێزێك داندرابوو کە قورئانێکی لەسەر بوو. ئەو هەموو تاق و دیوارانە هەمووی خوێن و پارچە گۆشت بوون، کەچی ئەو مێزەیە تەنها دلۆپە خوێنێك یان پشکە خوێنێك یان گۆشتێکی پێنەکەوتبوو. (١١) مەلا بوون بەڵام راستیەك هەیە هەموو ئەوان بەو نیازە پیسە نەهاتبوون بۆ نموونە عەبدوڵجەبار ئەعزەمی زۆر دەهاتە لای بارزانی مرۆڤێکی زۆر دڵسۆز بوو. لەڕێی ئەوەوە هاتبوون، کەچی خۆی نەیزانی بوو بۆ شتێکی وایە. برایەکی خۆشی لەگەڵدا بوو ئەوەی زۆر جێی سەرسوڕمانە لەگەڵ ئەو کارەساتەش تێڕوانینی مەلا مستەفا بەمەلایان هەر وەك خۆی بوو هیچ نەگۆڕا. چونکە دەیزانی ئەوانە بەعسین مەلا نین. کە هاتە لای ئێمە بەدەنگێکی بەرز گوتی: (السلام علیکم) ئینجا گفتوگۆیەکی زۆرمان کرد بەبێ ئەوەی هیچ شێوابێت. نموونەی ئەو لەنێو سەرکردەکانی ئەمڕۆدا نییە.

*** ئەی سەرو بەندت لەگەڵ کتێب دانان؟**

– لەبەر کاری تەدریس کەمتر خەریکی نووسین بوومە تەنها حاشیەم لەسەر تەفسیری (المدارك) هەیە، ئەویش چاوم نابینێت بینووسمەوە. کەسیش نییە بۆم بخوێنێتەوە و بینووسێتەوە.

*** دواشت بتەوێ بیڵێی؟**

– دەمەوێ باسی کاتێکی ناخۆش خۆم بکەم، کە ناخۆشترین کاتم بووە ئەوەبوو کە لەساڵی ١٩٧٥ شۆڕشی کورد تێکچوو بۆ ماوەی پێنج ساڵ بۆ باشووری عێراق مەنفی کرام.

ئـەوەش بەدەسـت نیشـان کـردن وایـــان لێکـــردم، چونکـــە دەیانگوت: (قازی شۆڕش) بووە. لەگەڵاڵـە منیـان گواسـتەوە بـۆ مشــروع مســیب) کــە ســەر بـە(حلـە)یـە، چـوار سـاڵ لـەوێ بووم. ساڵێکیش لەبەغدا منیـان هێنـا بـۆ مزگـەوتێك کـە جێگـای نووسـتنی نەبوو، دەبوایە شەوان بگەڕابام لەشوێنان بنوستبام. بۆ مـاوەی سـاڵێك لـەو مزگەوتـە مامـەوە. بەراستی ئەو کاتانەشم خـۆش بـوو کـە لەگـەڵ مـەلا مستەفادا بووم.

ئێمەش دەڵێین:

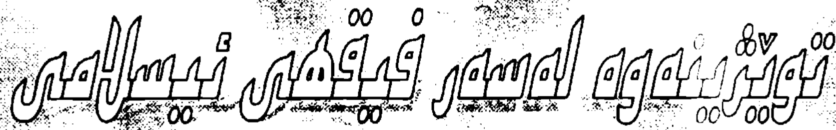
زۆرن ئەو مامۆستا بەتەمەنـە بەڕێزانـــەی کـــە لـــە پێناوی شۆڕشـــی کـــورد زۆر تـــاڵیو ســوێریان چێشــتووە. خۆزگـــە حکومەتی هـــەرێمی کوردســـتان ئاوڕێکی تـایبەتی لێدەدانەوە.

إذا دَعَتْكَ قُدْرَتُكَ علَى ظُلْمِ الناسْ فَتَذَكَّرْ قُدْرَةَ اللّه علَيْكَ

الامام علي بن ابي طالب

ئەگەر هێز و توانات هانی دای بۆ ستەم کردن لە خەڵك ، بیر بکەرەوە لە توانای خوای گەورە لەسەرتا

ئیمامی عەلی

هۆکارەکانی جیاوازی بۆچوونی زانایان لە فیقهی ئیسلامیدا

ئەڵقەی/ دوازدەیەم

مەلا عەبدوللەتیف باموکی

رەها و پەیوەندو کاریگەریان لەسەر جیاوازی

ئەم دوو زاراوەی ناو فیقهی ئیسلامی لەسەر جیاوازی بیروڕای زانایان لەحوکمە شەرعییەکاندا کاریگەری زۆریان بووە، چونکە دەخوازێ ئەم رەهایە لەسەر مەبەستی خۆی مابێتەوە یان پەیوەندکرابێت بەبەندێك، بۆ ئەم مەبەستەش روون کردنەوەی دەوی رەهاو پەیوەند بەرامبەری یەکدی دەبن و هەردووکیان بەشی تایبەتن. پێناسەی رەها دەکەین بە(هەر وشەیەك کە بۆ یەك یان چەند یەکەیەکی بڵاوو هیچ بەندێکی لەگەڵ نەبێت، کە لەرەهایی و بڵاوی کەم بکاتەوە، نموونەش وەك شایەت، وەلی، تاوان، سزا، رۆژ کە بەندی وەك وەصف، مەرج، شوێن، کات و هەندێ شتی تر، بەلام پەیوەند ئەوەیە بۆ تاکێك یان چەند تاکێك کە بۆ هەموویان بشێ، بەلام پەیوەند بەبەندێك کە بڵاویەکەی کەم بکاتەوە وەك شایەتی عەدل، وەلی شارەزا، تاوانی کوشتن، سزای تۆڵە، رۆژی یەك لەدوای یەك، رۆژان پێکەوەو شتی لەم بابەتە. ئەم پەیوەندە دەپۆلێت بەپێی زۆری و کەمی بەندەکانی..

حوکمی رەها

وەك زاراوە هەر وشەیەك لەدەقێکدا بەرەهایی هاتبێت راست وایە کاری پێ بکرێت وەك خۆی ئەگەر بەڵگەی پەیوەندکردنی نەبوو، لەکاتی راڤە کردنی دەقدا مافی (مفسر ومجتهد)و دادوەرو قازی نییە لەرەهایی کەم بکاتەوە هەتا بەڵگەی پێ نەبێت. نموونەش وشەی (ایام) چەند رۆژێك بەرەهایی لەقورئاندا هاتووە: **﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ/ سورة البقرة-١٨٤﴾** وەك خۆی بەرەهایی حوکمی پێ دەکرێ، چونکە وەك وتمان رەها و پەیوەندی لەبەشەکانی تایبەتە (خاص) وئاماژەکانی (قطعی)و بێ چەندو چۆنە، کەواتە ئەگەر کابرایەك لەرەمەزاندا رۆژووی شکاند لەبەر نەخۆشی یان سەفەر یان هەربیانویەکی دیکە پێویست نییە هەموو رۆژەکان سەرەمرو لەپاش یەکتر قەزای بکاتەوە، بەڵکو دەتوانێ جیاجیاو بەسەریەکەوە قەرەبووی بکاتەوە یان وشەی (نساءکم) لەئایەتی **﴿وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ / سورة النساء-٢٣﴾** واتە دایکی ژنەکانتان قەدەغە کراوە. ئەم وشەیە لەمارەبڕینەوە

دەگرێتـەوە هـەتا دوایـی، تەنـها بەگرێبەندی مارەبڕینەکە قەدەغە دەبێت. هـەروەها وشـەی (ازواج) لەئایـەتی: ﴿وَالَّذِيـنَ يُتَوَفَّـوْنَ مِنْكُـمْ وَيَـذَرُونَ أَزْوَاجًـا/ سـورة البقـرة-٢٣٤﴾ کە بەپێی ڕەهـایی دەقەکە ژنـی پیـاو مـردوو چـوار مانگ و دە شەو عدەیەتی بەهەر شـــێوەیەك هـــەبێت تەنـــها گرێبەندی مارەیی کرابێ، بـەلاّم ئەگـەر بەڵگـە هـەبێت ئـەو کاتـە ڕەهـا بـــەپێی بەندەکـــە کـــاری پێدەکرێ وەك (وصية) لەئايەتی: ﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِـهَا/ سـورة النســاء-١٢﴾ کە پێویستە وەسـیەت لەسـێیەك زیـاتر نـەبێ لەبەر فەرموودەی پێغەمبەر(د.خ) کــە بەســەعدی کــوڕی ئــەبی وەقـاصی فـەرموو: (ســێیەك و ســێیەك زۆرە) (ســبل الاســلام/ ج٣/ ٣٧) کەواتــە ئــەم (وصيــة) نابێ لەسێیەك زیاتربێت، چونکە پێغەمبەر کە ڕۆشـنکەری مانـای قورئانـە وای فـەرمووەو بەڵگـەی بــەهێزە کــە ئــەم ڕەهایــە بــەو ئەندازەیەوە پەیوەند بکرێت.

حوکمی پەیوەنددار

ئەگـەر پێویسـت بێـت حوکـم بەرەها بکـەین بەهـەمان کێشانەو پێوانـە حوکمـی بەبـەند دەکـەین مەگـەر بەڵگـە هـەبێت کـە لابـراوە وەك کەفارەتی بـەدایك چووانـدن (ظهار) لەئايەتی: ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِـدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا/ سورة المجادلة-٤﴾ کە دەبـــێ دوو مـــانگ ســـەرەمڕو لەدوای یەك کابرا بەڕۆژوو بێت ئەگـەر نـەخۆش بـوو خواردنـی شەسـت هـەژار دابـەش بکـات لەلایـەکی تـرەوە ئەگـەر بەڵگـە هـەبوو کـە بەندەکـە هـەڵگیراوە ئەوکاتە کار بەبەڵگەکە دەکرێت وەك وشـەی (ربـائب) لەئایـەتی ﴿وَرَبَائِبُكُمْ اللاَّتِي فِـي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمْ اللاَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ/ سـورة النســاء-٢٣﴾ کـە مەبەسـت ئەوەیە ئەو کوڵەوەسەی لەمێردی پێشوو لای مێردبێت یان نەبێت لەســەر مــێردی دووەم حــەرام دەبێــت، مــەرج نییــە لــەماڵی مێردەکەدا بێت ئەم بەندی (فِـي حُجُورِكُمْ) بەپێی ئایـەتی ﴿فَـإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلاَ جُنَـاحَ عَلَيْكُـمْ / سـورة النســاء-٢٣﴾ نەماوە. کەواتـە کچـی ژن ئەگـەر دایکـی تـەڵاق درا پێـش کـاری ژن و مــێردی لەگــەڵ دایکیــدا دروستە مارەبکرێ بۆ ئەو پیاوە کـە دایکـی تـەڵاق داوە، بـەلاّم ئەگــەر پیاوەکــە چووبــووە لای دایکــی کچەکــە بەهەمیشــەیی حـەرام دەبێت. لێرەدا نهێنیـەکی زۆر گەورەو بەنرخ هەیـە، چونکە تەنـها بەگرێبـەندی دایـك کچـی حـەرام نـابێ، بـەلاّم بەگرێبـەندی کـچ دایـك حـەرام دەبێـت، لەبـەر ئەوەیــە پیــاو زۆری پێویســت بــەدایکی مـارە براوەکـەی هەیـە لەبەر ئـەوە دایـك حـەرام دەبێت لەیەکـەم هـەنگاوی مـــارەبڕین، بـەلاّم مـارەبڕینی دایـك وانییـە لەنێوان زانایان جیاوازی هەیە لە کـارکردن بەبـەندو نـەکردنی‌و لەسـەر ئـەم باسـە زۆر مەسـەلە هەیە بەدرێژی لەکتێبی زانایانی فیقهی ئیسلامی باس کراوە وەك (بدايه المجتهد)ج/٢/٢٩.

لێدانەوەی ڕەها بە پەیوەند

پاش جست و جۆی زانایان و هەمەپرسـی دەقـەکان کـە ڕەهـاو پـەیوەند هـاتووە کە بەڵگـەی کـار پێکردنی پێویست نییە لەچەند نمونەیەکدا دیاری کراوە:

یەکــەم/ لــەکاتی یەکیــەتی حوکم و هۆکارو ڕەهاو پەیوەندی بۆ کارپێکردن لەم وێنەدا دەبـێ کــار بەپــەیوەند بکرێــت لای پێشـەوا شـافیعی‌و، لای پێشـەوا ئـەبو حەنیفە کار بەهـەردووکیان دەکـرێ. نمونـەش جیــاوازی هـەردوو پێشـەوا لەسـەر شـایەتی فاسـق، شـافیعی دەفـەرموێ: مــارەبڕین بەشــایەتی فاســق دانامەزرێ لەبەر فـەرموودەی:(لا نكاح الا بولي وشاهدي عـدل) سنن الكبرى بەیهەقی ١٢٥/٧، چونکە فەرموودەکە دەقی لەسەر ئەوەیە کە شاهید دەبێ عـەدل بێـت و ئەگەر عەدل نەبوو دروست نییە،

بەلاَم پێشەوا ئەبو حەنیفە دەفەرموێ: دروستە چونکە فەرمودەیەکی دیکە هەیە بەم دەقە (لا نكاح الا بولي وشهود) سبل الاسلام/ ٣/١٩٩، کە لێرەدا بەرەها هاتووەو کاری پێ دەکرێ بەهەمان جیاوازی بۆ وەلی هەیە.

دووەم/حوکمی جیاوازو هۆکار جیاواز، لەم کاتە هەرگیز رەها بەپێوەند لێك نادرێتەوە وەك: ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا/ سورة المائدة-٣٨﴾و ئایەتی ﴿فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ/ سورة المائدة-٦﴾ کە حوکمی جیاوازن ئەوەڵ برینەوە، دووەم شوشتنە مەبەستی جیاوازی یەکەم دزیە، دووەم هەڵسانە بۆ نوێژ.

لێرەدا جیاوازی دروست دەبێ لەنێوان زانایانی فیقهی ئیسلامیدا، بەلاَم جیاوازییەکی بەئوصول و بەپێی یاساو رێسای پەسەندی خۆیان، چونکە پێشەوا شافیعی دەفەرموێ: رەها بەپێوەند لێك دەدەمەوە، چونکە بڕوای بە مەفهوم هەیەو ئیمامی حەنەفی بڕوای بەمەفهوم نییە. هەر چۆن بێت جیاوازی لەنێوان زانایانی فیقهی ئیسلامی دەوڵەمەندو فراوان کردووەو چارەسەری دۆزیوەتەوە بۆ کێشە رۆژانەییەکان و ئەگەر زانایەك بۆچوونێکی هەبێت و دادوەر پاش پەسەندکردنی لەلایەن دەزگای فەتواو قەزاوەتەوە پێویستە کاری پێ بکرێت و فەرمانی حاکم (خیلاف) لەناو هەڵدەگرێ‌و جێبەجێ کردنی دەبێتە ئەرك، مەگەر حاکمێکی کە حوکمەکە بگۆڕێ بەبارێکی تردا. ئێمە بۆ زیادە روون کردنەوە کۆمەڵێك لەو یاساو رێساو قاعیدانە بلاَودەکەینەوە بۆ زیادە زانیاری پشت بەخودا بەوردی لەم رێسایە بکۆڵەرەوە (ئایا دروستە بەکارهێنانی هەریەکە لەدوو وشەی هاوتاو مانا لەشوێنی یەکتری لەدەستەواژەیەکدا چەند رێبازێك هەیە) مختصر قواعد العلائي ج١-١٥٣- لەپەراوێزی ئەم دەقە دکتۆر مستەفا پێنجوینی بەم شێوەیە باس دەکات، زانایان لەم مەسەلەیەدا سێ رێبازیان هەیە:

یەکەم/ بەکارهێنانی هەر یەك لەو دوو وشە هاوتاو مانایە لەشوێنی ئەوی دی لەیەك زماندا یان لەدوو زماندا دروستە، ئەگەر مەبەستی (تعبدی) لەئارادا نەبوو ئەمەش پەسەندی سوبکی وابن حاجبە.

دووەم/ دروست نییە ئەوەش پەسەندی ئیمامی رازیە.

سێیەم/ درێژەی پێ دەداو دەڵێت: ئەگەر هاوتاو ماناکە لەیەك زماندا بوو دروستە، بەلاَم لەدوو زماندا دروست نییە، بەلاَم ئەم خیلافە لای (ئوصولی)یە، بەلاَم زانایانی شەرع دەڵێن دروستە، وەك گرێبەندی مامەڵەکان بەهەموو زمانێ دروستەو دروستە راڤەی بکرێت هەر لەم شێوەیە کە زانایان دەفەرموون گێڕانەوەی فەرموودە بەزمان دروستە لەهەمان سەرچاوەی سەرەوە ج١-١٥٤.

ئەم حوکمە لەسەر قاعیدەو رێسایەکی شەرعییە، کە دەڵێت جیاوازی لەلق و پۆپ دایە پاش رێککەوتن لەسەر رەگی ئەم لقانەی کە پەیدا بووە، جا پاش دیاریکردنی هۆکاربێت وەك ئەم دەستەواژەیە (ئاو بەرەها پاك دەکاتەوە) بەلاَم جیاوازی لەلقی ئاو پەیوەند هەیە وەك لێڵ بوون بەفرێدانی گڵ بەمەبەست یان گەلاَی دارو شۆری خودی خاکەکە، لەم باسەوە ئەم (رێسایەمان دەست دەکەوێ (ئاوی بێ بەند ئاوێکی پاك و پاکۆکەرە) لێرەدا جیاوازی ئەگەر پەیدا بێت لەسەر ئەوەیە پاکیی ئاو لەبەر ئاوێتییە یان فەرمانێکەو تەعەبودیە ئەگەر لەبەر ئەوە بێت کە ئاوەو نازك و شەفافە هەندێ شلە هاوبەشی نابێت، ئەم جیاوازییە لە بۆچوونی زانایاندا فیقهی خلاق دەوڵەمەند کردووەو چارەسەری هەموو مەسەلە جیاجیاکانی کردووەو نرخی داناوە بۆ بیروڕاو بۆچوونی هەر زانایەك کە بەبەڵگە توێژینەوە بکات.

ئیسلام دەتوانێ حیواری عەرەبی ـ كوردی ئەنجام بدات

ئازاد قادر

ماوەیەك لەمەوپێش لەهەندەران و لەئەڵمانیای كۆنە دۆستی عەرەب و تازەی كورد كۆنگرەیەكی بابەتی دانوستان- دیالۆگ-ی عەرەبی كوردیو لەسەر كێشەی كوردو لەگۆشە نیگابەكی تازەی ئیسلامیانە كۆتایی پێهاتووە، ئەم هەنگاوەش وزەیەكی تازەی بەزیاتر ئاشنا بوون بەدۆزی رەوای كورد بەخشیوە، ئەم كۆنگرەیە جۆرێكە لەپۆزش بۆ كورد كە هەتا ئێستاو رای گشتی جیهانی ئیسلامی بێ هەلوێست و بێ پەرواو بێ خەم بووە بەرامبەر بەكێشەیەكی جیهانی ئیسلامی كە كەمتر نییە لەكێشەی جوو لەگەڵ عەرەب و سیك لەگەڵ كشمیرو زلهێزی جیهانی بەرامبەر بەگەلانی بچووكی موسڵمان.

لەمێژە كورد لەخەمی برای هاودینیو هاوژینیو هاونیشتمانیو هاوسایەو هەموو هاوەكانیدا بووە، لەپێناوی كێشەی ئەم (هاو)انە كێشەی خۆی لەبیركردبوو و كەمێكی مابوو ناسنامەو زمان و مێژوو و ژیارو كەلەپووریشی لەدەست بدات و، هەولیش درا بۆ ئەم مەبەستە. بەلام تەواو سەركەوتوو نەبوو. كورد بۆ خەلافەتی (راشدی) كردو كوردستان بەرێكەوتن و بێ ئاژاوەو كوشتار لەگەڵ سوپای ئیسلام هاوڕاز بوو. خۆی سەربازو زانای تەرجومان و خاكی ئاسایشی خۆراك بوو بۆ ئیسلام، بۆ ئەمەوی كردو ماوەی نەدا كوردستان بكرێتە مەلبەندی ململانێو دژایەتی ئەم خەلافەتەو دوا خەلیفە (مەریوان) پەنای بۆ كوردستان هێنا بەلام زۆر درەنگ بوو.

بۆ خەلافەتی عەباسی كورد پاداشتی لەیەكەم رۆژی سەركەوتنی وەدەستهێنا لەو پاداشە چەورەی كە (ئەبو موسلمی خۆراسانی) وەری گرت لە(السفاح)و درێژایی سالانی ١٣٢-٦٥٦ كورد لەوپەڕی لەخۆبردن و خۆ بەبرا بچووك زان و شوێنی حەوانەوەی (سەید)و وەجاغ زادەكانی بێتە قەلای سەخت و بێ ترس بۆیان و هەموو بنەدارێك، گۆڕێك، نەزەرگەیە، شوێنەوارێكی ئەوانی تێدایەو ئێمەی كورد وەك خالۆمان لێ هاتبوو بۆیان و هیچ حیسابێكیان بۆ نەكردین كە پەندی خۆیان دەلێ (للولد ثلثا خاله) هەموو خواست و سۆزو زمانەوانیو پاراستنی كەلەپور و نەریت هەیە بۆ ئێمەیان بەرەوا نەدەزانی و كار گەیشتبووە ئەوە هەر كەس شایەتومان بەعەرەبی بێنێو ناوی عەرەبی بێت و بەرەچەلەك و دەزوویەكی یاریك بگاتەوە سەر بارێكێ پێغەمبەر(د.خ) ئەوە تانوپۆ لەخۆیانە، ئەوەی بۆ عەرەب كردومانە ئەگەر بۆ هەر نەتەوەیەكی دیكە بكرایە ئێستا لەرەوش و بارودۆخێكی دیكەدا دەبووین. لەبەرئەوە مەسەلەكە ئەمڕۆ دیالۆگی عەرەب و كوردە باسی خزمەتی كورد بۆ فارس و تورك لەگۆڕێدا نییە دەنا بۆ ئەوانیش كەم نەكراوە، لەخۆشەویستی كورد بۆ عەرەب تەنها یەك هەنگاو مابوو بۆ توانەوەمان و لابردنمان لەسەر نەخشەی نەتەوەكانی ئیسلامی غیرە عەرەب بەخاك و مرۆڤ و مێژوو و نەژادەوە.

لەبەر ئەوە ئێمەش مافی خۆمانە ئەمڕۆ لەژێر دەواری ئیسلامدا داوای کیان و قەوارەو چوارچێوەی ماف بکەین. چونکە ئەرکی خۆمان ئەنجامداوە تەنها ماوە ماف وەربگرین، زمانی سیاسەتی ئەمڕۆ زمانی دیالۆگ و حاڵی بوون سەرچاوەی بڕیارەو لەدێر زەمانەوە گەلانی پێش ئێمە لەم ڕێگەوە کاروباری خۆیان ئەنجامداوەو رای گشتی فاکتەری هێزی رای دەوڵەت و دەسەلاَت بووەو لەشەقامەوە بۆ پەرلەمان و لەپەرلەمانەوە بۆ ناوەندی بڕیار.

ئەم کۆنگرەیە دەبوو زووتر بەسترایە لەوکاتەی عیراق بۆ مەبەستی زراندنی ناوی ئێران لەم جۆرە کۆبوونەوەی دەبەست و بانگەشەی بۆ دەکرد، ئەوکاتەش کورد لەتەنگژەو میحنەت و دەردو ئەنفالدا دەژیاو خیتابی سیاسیو ولاَتە ئیسلامییەکان بەدوو جۆرەمەن پێوانەی دەکرد ﴿وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ * الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ * وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ * أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ * لِيَوْمٍ عَظِيمٍ/ سورة المطففين/ ١-٥﴾ بۆ کێشە رەواکانی خۆیان هەموو شتیان دەکرد، بەلاَم بۆ کورد حیسابی کۆیلەو بەندەو کەنیزەك و دەستکەوتی جەنگ دەکرا، کەواتە دەبوو نوێنەری کوردستان ئەو راستییە تاڵە بەرووی جیهان ئاوالاَ بکردایە بۆ برایانی موسڵمانیش باس بکرایەو بۆ ئەوەی ئەوانیش هەڵوێست وەربگرن، بەلاَم پێدەچێ لای ئەم کۆنگرە تەنها کوردی هەندەران بۆی هەیە لە حیوار بەشدار بێت، دیارە مەبەست کارکردنە بۆ شەقامی عەرەبی رۆژنامەوانی عەرەبی، عەقلی عەرەبی، قەڵەمی عەرەبی، هۆشیاری ئیسلامی گۆڕەپانی نیشتمانی عەرەبی دەنا ئێمە لەمێژە ناسراوین بەستەملێکراو، ژێردەستی نەتەوەیەکی ژێر دەست، زەوی داگیرکراو لەلایەن نەتەوەی کە بەدەست زەوی داگیرکردنەوە نیو سەدەیە دەناڵێنێو ئازارو ژان دەچێژێ.

کورد لەمێژە بەهەموو جۆرێك خۆشەویستی عەرەب لەدڵ و دەروون و هەست و نەستی رۆڵەکانی خۆیدا دەڕوێنێو بەبرایەتی کوردو عەرەب دەخوێنێ، سروودو گۆرانی بەبالاَیدا دەڵێ ماوە برایانی عەرەب وا نەزانن ئەوە ئەرکی خودایە لەسەر کورد بەتەنها واجبەو مافی وەلاَمدانەوەی نییە، لەوانەیە هەندێ زانای خۆ بەزڵزانیان بڵێن جا کورد چییە هەتا لەگەڵ ئێمە حیوار بکەن، ئێمەش دەڵێین: (لیس منا من لم یرحم صغیرنا) ئەرکی برای گەورەیە ئەگەر برای بچووك (بالغ و عاقل و رەشید) بوو هەموو ماڵ و سامانەکەی کەپێی سپاردووە تەسلیمی بکاتەوە، چونکە بە(هەتیوی نەماوەتەوە)و لەسەر خاکی خۆی ئەرکی ئیسلامی خۆی ئەنجام دەدا.

ئەم کۆنگرەیە جۆرێکە لەپۆزش بۆ کورد کە هەتا ئێستاو رای گشتی جیهانی ئیسلامی بێ هەلوێست و بێ پەرواو بێ خەم بووە بەرامبەر بەکێشەیەکی جیهانی ئیسلامی

کورد خۆی بوو بەسەربازو زانای تەرجومان و خاکی ئاسایشی خۆراك بۆ ئیسلام

ئێمەش حەقمانە ئەمڕۆ لەژێر دەواری ئیسلامدا داوای کیان و قەوارەو چوارچێوەی ماف بکەین، چونکە ئەرکی خۆمان ئەنجامداوە ماوە ماف وەربگرین

جەوهەری ڕۆژوو لە ئیسلامدا

مەلا ڕەشید گەردی

ڕۆژوو لەزاراوەی زمانی عەرەبیدا بریتییە لەوازهێنان لەشتێك. لەزاراوەی زانایانی شەرعدا بریتییە لەوازهێنان لەخواردن و خواردنەوەو سەرجێییو جووتبوون لەکازیوەی بەیانییەوە هەتا ڕۆژ ئاوابوون بەمەبەستی ڕەزامەندی خوای گەورە...

یەکەم بەڵگە واجب بوونی ڕۆژوو ئەم ئایەتە پیرۆزەیە کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿یاأیُّها الَّذینَ آمَنُوا کُتِبَ عَلَیْکُمُ الصِّیامُ کَما کُتِبَ عَلَی الَّذینَ مِنْ قَبْلِکُمْ لَعَلَّکُمْ تَتَّقُونَ* أیّامًا مَعْدُوداتٍ فَمَنْ کانَ مِنْکُمْ مَریضًا أوْ عَلی سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أیّامٍ أُخَرَ.../ سورة البقرة-١٨٣-١٨٤﴾ واتە: (ئەی ئەو کەسانەی کە بڕواتان هێناوە. ئەی بڕواداران ڕۆژووتان لەسەر فەرز کراوە هەروەکو لەسەر بڕوادارانی پێش ئێوەش فەرزکرابوو. تاکو بگەنە پلەی تەقوا) کەواتە، پەروەردگار بەم ئایەتانە ڕۆژووی ڕەمەزانی لەسەر موسڵمانان فەرز کردووە. چۆنیەتی ئەنجامدانیو ئەندازەو سوودو پاداشتەکانی ڕوون کردۆتەوە. دەی باپێکەوە ساتێك بەوردی جارێکی تر بەئایەتەکاندا بچینەوەو بزانین چیمان بۆ وەدەردەکەوێ. سەرەتا کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿یاأیُّها الَّذینَ آمَنُوا کُتِبَ عَلَیْکُمُ الصِّیامُ کَما کُتِبَ عَلَی الَّذینَ مِنْ قَبْلِکُمْ...﴾ ئەوەمان تێدەگەیەنێ کە فەرزکردنی ڕۆژوو یاسایەکی ئاسمانی تازە نییە بۆ ئادەمیزاد. بەڵکو یاساو تەشریعێکی کۆنە بۆ کۆمەڵانی ئادەمیزادی پێش ئێمەش. واتە: لەیاساو بەرنامەی هەموو پێغەمبەرێکدا ڕۆژوو هەبووە. ئاشکراشە کە ئەوە قورسایی ئەرکی ڕۆژوو سووك دەکاو ڕێگای پەیڕەویکردن و جێبەجێ کردنی ئاوەڵا دەکاو موسڵمانان هەست بەوەناکەن کە داوای شتێکی تازە قەڵای نابەجێیان لێکراوە. بۆیە زۆر بەدڵفراوانییەوە وەریدەگرن و فەرمانەکە جێبەجێ دەکەن. ئەمجار خوای گەورە دوا بەدوای ئەوە دەفەرموێ: ﴿لَعَلَّکُمْ تَتَّقُونَ﴾ بەوەش مەبەست و کاکڵەو پوختەی ڕۆژوومان بۆ ئاشکرا دەکاو ڕوح و جەوهەری ڕۆژوو لەئیسلامدا چییە پێمان دەفەرموێو داوامان لێدەکا کە ئێمە ڕۆژوو بکەینە مەتاڵ و سەنگەرو خۆمانی تێدا حەشاردەین و بیکەین بەلەنگەرو بەرگرو بەربەست. هەتا ڕۆژوو نەهێڵێ بکەوینە زۆنگاوی کاری نابەجێوە. ئارەزوو و هەواو هەوەسمان لەخراپەکاری بگەڕێنینەوە،

چونکە لەراستیدا رۆژوو مەتاڵەو سەنگەرە. ئینسان دەپارێزێ لەوەی کە ببێتە ئاژەڵێکی گەدە پەرست و بەشەریعەتی بیشەلان (شريعة الغاب) کاربکات. کۆمەڵیش دەپارێزێ بەوەی کە تاکەکانی وا پەروەردە دەکا کە هەموویان راستاڵ و سووا، بەخش بن. وا هەست بکەن کە ئادەمیزادن و لەگەڵ ئادەمیزاددا کاری ئینسانی دەکەن. نەك بەئارەزوویەکی ئاژەڵییەوە کاری ئاژەڵی ئەنجام دەدەن. هەر لەم رووەوەیە کە پێغەمبەری خودا(د.خ) دەفەرموێت: (**انما الصوم جنة. فاذا كان احدكم صائماً فلا يرفث ولا يجهل وان امرؤ قاتله أو شاتمه فليقل اني صائم اني صائم**) واتە: (رۆژوو مەتاڵەو قەڵغانە موسڵمان لەخراپە دەگێڕێتەوە. دەتپارێزێ، لەچ دەتپارێزێ؟ لەخراپە لەفەساد لەکاری بەدو نابەجێو لەبەدرەوشتی. دەفەرموێ هەر یەکێك لەئێوە کەبەرۆژوو بوو باقسەو گۆتەی ناشیرینی لەدەم دەرنەچێو کاری بێعەقلانە نەکات. ئەگەر یەکێکیش شەڕی لەگەڵدا کرد یان جوێنی پێدا بابڵێ: من بە رۆژووم من بەرۆژووم) کە دەڵێن رۆژوو مەتاڵە، واتە پارێزەرەو ناهێڵێ خاوەنەکەی بکەوێتە سەر رێگای چەوت و لار. واتە دەبێ ئینسان وا هەستبکا کە رۆژووەکەی ناهێڵێ کاری ئاژەڵی بکاو لەکرداری خراپ دووری دەخاتەوە. کە دەڵێ (کاکە من بەرۆژووم) ئەوە دەدات بەگوێچکەی بەرامبەرەکەیدا کە ئەو بەرگی بێوەیی مرۆڤایەتی بەراستی پۆشیووە، نەك گورگەو لەپێستی مەڕدا. هەر کاتێکیش مرۆڤ خۆی لەشەڕی نەفسی خۆی پاراست و کۆمەڵیشی پاراست ئەوە گەیشتۆتە جێی رەزامەندی خوای گەورەو لەرێزی تەقواکاراندا دەژمێردرێ. ئەوەش بە کورتی مانای رستەی ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ە کە مانای وشەی (لَعَلَّ) لێرەدا حازرکردن و پەروەردەکردن دەگەیەنێ ئاشکراشە پەروەردە کردنی دەروون و نەفسی رۆژووەوانان بەهۆی رۆژووەوە بۆتە تەقوا کاریو لەخواترسان لەچەند رووییکەوە دەردەکەوێ لەهەموویان گرنگتر ئەوەیە کە کاری رۆژوو کارێکە پەیوەندی بەخودی رۆژووەوانەکەوە هەیە. جگە لەخوای گەورە کەسی تر نییە کە بەسەریەوە چاودێر بێ. جا ئەگەر رۆژووەوان بۆ جێبەجێ کردنی فەرمانی خوای گەورە وازی لەخواردن و خواردنەوە هێنا. بەراستیو بەبڕوایەکی پتەو لەبەر رەزامەندی خودای گەورە نەبەدزیو نەبەئاشکرا سنووری دیاری کراوی رۆژووی نەبەزاندو نەفسی خۆی راهێنا بەسەر خۆراگریو وازی لەو خۆشیو ئارەزووانە هێناو باوەڕی وابوو کە خوای گەورە چاودێری دەکاو ئاگاداری نهێنیەکانییەتی تا ماوەی مانگێک ئەم دیاردەیەی پێوە دیاربوو. ئەوە بێگومان لەدوو بارەبوونەوە و سێبارە بوونەوەی ئەو حاڵەتە. مەلەکەی لەخواترسان و شەرم لەخواکردن و هەست بەلێپرساوی کردن بەرامبەر خوای گەورە پەیدا دەبێو دەتوانێ زاڵبێو سەرکەوێ بەسەر هەواو ئارەزووە نەفسانیدا. ئەم حاڵەتەش وای لێدەکات کە بگونجێ لەگەڵ هەموو کارێکی خێرو چاکەداو دوورە پەرێز بێ لەشەڕو کاری شەڕئامێزدا. ئیتر فێڵ و خیانەت ناکات و زوڵم و زۆرداری بەرەوا نابینێ حەقی کەس ناخواو هەوڵ و کۆششی خراپەکاریو فەساد نادات. کارێکیش ناکات دژایەتیو دووبەرەکی بخاتە ناو موسڵمانانەوە. بەڵام تەنها وازهێنان لەخواردن و خواردنەوە، بەبێ هەست کردن بەچاودێری خوای گەورە دەبێتە رێگا خۆشکەر بۆ گوناهو تاوان و ئەنجامدانی تاوانی گەورە. کەوابوو رۆژووی ئاوا ئەو رۆژووەنییە کە خوای گەورە

فەرزی کردووە لەسەر موسڵمانان. جا لەم روانگەیەوە ئیمامی بوخاری فەرموودەیەك دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری رەحمەت(د.خ) دەفەرموێ: (**من لم یدع قول الزور والعمل به فلیس لله حاجة في أن یدع طعامه وشرابه**) واتە: (ئەو رۆژووانەی واز نەهێنێ لەقسەی کاری ناڕەوا خوای گەورە کاری بەوە نییە کە دەمی خۆی ببەستێو واز لەخواردن و خواردنەوە بهێنێ) کە وابوو کاکڵەو پوختەی رۆژوو لەئیسلامدا هەستکردنە چاودێری خوای گەورەو هەستکردنە بەوەی کە دەبێ رۆژوو راست و ساخ بۆ خوای گەورەبێ. بەڵگەش بۆ ئەوە، ئەو فەرموودەی پێغەمبەری خوایە کە دەفەرموێ: (**من صام رمضان ئیماناً واحتساباً غفر له ماتقدم من ذنبه**) (رواه البخاري والمسلم) واتە هەر کەسێك بۆ رەزامەندی خوا بەئیمان و بڕوایەکی تەواو بەرۆژوو ببێ خوا لەهەموو گوناهی رابردووی خۆش دەبێت، لەلایەکی ترەوە رۆژوو دەروونی رۆژووەوان ئامادە دەکات بۆ خوای گەورە کە بیپەرستێ. لەم رووەوە کە رۆژوو هەواو هەوەس و هێزی ئارەزوو بازی لاواز دەکاو شەهوەتیش یان هەواو هەوەس کە سەرچاوەو کانگەی گشت گوناهو تاوانێکە. ئەوەتا پێغەمبەرمان حەزرەتی محەممەد مستەفا(د.خ) دەفەرموێ: (**یا معشر الشباب من استطاع منکم الباءة فلیتزوج فانه اغض للبصر واحصن للفرج ومن لم یستطع فعلیه بالصوم فانه له وجاء**) (رواه مسلم) واتە: (ئەی دەستەی لاوان. هەر کەسێکتان توانای ژن هێنانی هەیە با ژن بهێنێ. چونکە ژن هێنان چاوی تێر دەکاو داوێنی لەگوناهو تاوان دەپارێزێ. بەڵام ئەو کەسەی کە ناتوانێ ژن بهێنێ با بەرۆژوو بێ. چونکە رۆژوو ئارەزووی نێرو مێیی لاواز دەکات) کەوابوو رۆژوو هەواو هەوەس و هێزی ئارەزووبازی لاواز دەکات و ناهێڵێ موسڵمان تووشی تاوان و گوناهو بەدرەوشتی ببێ..

سوودو پەندو بەهرەی رۆژوو

سوودو حیکمەتی رۆژوو زۆرن چ لەبارەی کۆمەڵ و کۆمەڵایەتییەوە چ لەبارەی تاکە کەسییەوە. یەکێك لەو سوودانەی رۆژوو بەزەیی و رەحم هاتنەوەیە بەفەقیرو هەژاراندا، چونکە ئینسانی بەرۆژوو کاتێ برسی دەبێ هەست بەئازارو ناخۆشی و برسێتی دەکات. ئەو حاڵەتە پاڵی پێوەدەنێ بۆ ئەوەی بەزەیی بێتەوە بەهەژاراندا. چونکە بەزەیی لەئینساندا لەئازارو ناڕەحەتییەوە سەرهەڵدەدات. رۆژوو خۆی لەخۆیدا رێبازێکی ئاساییە بۆ پەروەردەکردنی بەزەیی لەدڵ و دەروونندا. جا هەر کاتێ بەزەیی هاتنەوە بەهەژاران لەدڵی دەوڵەمەندا جێگیر بوو رەگی خۆی داکوتاوە ئەوە لەناخەوە هەستی بەرامبەر بەلێقەوماوان دەجووڵێو بەخشش و خەڵاتی بەرفراوان دەبێ بۆ هەژاران. هەر لەبەر ئەوەشە زانایان دەفەرموون: ((پێغەمبەری خۆشەویستمان(د.خ) لە هەموو کەس سەخیتر بووە. لەمانگی رەمەزانیشدا لەهەموو کاتێك زیاتر سەخی بووە)).

سوودێکی دیکەی رۆژوو ئەوەیە کە بەکردەوە نەك هەر بەقسە، یەکسانی دەهاوێتە نێوان دەوڵەمەندو هەژارانەوە، هەردووکیان وەکو یەك لەبەیانییەوە تائێوارە برسین و بەرۆژوون کەوابوو رۆژوو یاسایەکی ئاساییە زۆر رێك و پێك ترە لەیاسا ئیشتراکییەکان. بەڵێ رۆژوو هەژارییەکی زۆرە ملێیەو ئایینی ئیسلام وەك یەك لەسەر هەموو موسڵمانانی داناوە تاکو هەموو کەسێك لەناخ و لەدەروونەوە هەست بەئازاری نەداری بکات. تاتێیان بگەیەنێ کە ئیشتراکیەتی راستی کاتێك دێتەجێ کە هەموو کەس

لەهەست و شعوردا وەك یەك بن، نەك هەر مەلەی لەئاوازێك و هەست و ئارەزوەك جیاجیا لەیەك تەرازایان بكات. كاتێك ئیشتراكیەت و هاوسانیو یەكسانی دێتەجێ كە ئەندامەكانی كۆمەڵ هەست بەئێش و ئازاری ماددیو مەعنەوی یەكتری بكەن. نەك لەسەر بەرژەوەندی تایبەتی تووشی بگرەو بەردەو كێشەی كۆمەڵایەتی زۆر بن. بەهرەیەكی ڕۆژوو ئەوەیە كە دەسەڵاتی عادەت و خوو پێوەگرتن زەلیل و زەبوون دەكات. چونكە كەسانێكی واهەن وا ملكەچی عادەت و خووبوونە دەلێی بەو داب و نەریتانەوە لكاون. هیچ هێزی گۆڕانیان نییە. بۆ نموونە هەندێك كەس هەن ئەگەر چایە نەخۆنەوە یان جگەرە نەكێشن تووشی سەرئێشەو نارەحەتی دەبن و بەتەواوی هەڵسوكەوتیان دەگۆڕێ. بەڵام كاتێك كە بەرۆژوو دەبن زاڵدەبن بەسەر ئەم عادەت و خوەداو بەبێ ئەوەی هیچ هەڵسوكەوتیان بگۆڕێ. كەوابوو ڕۆژوو عەزم و جەزم بەموسڵمان دەبەخشێ.

سوودێكی دیكەی ڕۆژوو بەهێز كردنی ویست و ئیرادەیە، چونكە ڕۆژوو ڕێبازێكی عەمەلییە بۆ بەرەنگاری كردنی هەواو هەوەس. تۆ بەسەر گەورەترین دوژمن زاڵدەبیت كە نەفسە. ((مامۆستای بەناوبانگی ئەڵمانی (جیهاردت) كتێبێكی دەربارەی بەهێزكردنی ویست و ئیرادە دانـاوە لەم كتێبەدا ڕۆژووی كردووە بەبناغەو كۆڵەگەی ویست و ئیرادە. بەقەناعەتەوە دەڵێ: ڕۆژوو هۆكارێكی كاریگەرە بۆ چەسپاندنی دەسەڵاتی روح بەسەر لەشدا، بەهۆی ڕۆژووەوە ئینسان جلەوی نەفس و ئارەزووی خۆی بەدەستەوە بێو نابێتە ملكەچی ئارەزووە مادییەكانی)). كەوابوو بێ گومان ڕۆژوو چارەسەرێكی سەركەوتووە بۆ زۆر نەخۆشی دەروونیو كۆمەڵایەتی، جگە لەسوودی زۆرو زەبەندەی بۆ لەش و جەستە كە ڕۆژوو بەراستی پێش هەموو شتێك عیبادەتێكی زۆر گەورەیەو وێستگەیەكی خواییە كە كردوویەتی بەهۆكاری لێخۆشبوون لەهەموو گوناهەكانی رابردوو..

ئیسلام پەیامی لێبووردەیی نەك توندو تیژی

م. عومەر محەممەد

لەگەڵ زۆربوونی قەیرانەکان و زیادبوونی توندو تیـژیو سـەرهەڵدانی هەڕەشـەکانی تـیرۆریزم و زۆربوونی چەوسانەوەی مرۆڤ لەژێر جۆرەها ناوو دروشمدا، ئیسلام وەك پـەیامێکی فریـادڕەس بـۆ مرۆڤایـەتیو چارەسـەرێکی گونجـاوو روون بـۆ سەرجەم ئەو قەیرانانە دەکرێ جارێکی تر چاوی پێدابخشێندرێتەوەو وەك پەیامێکی خوایـی مـەزن بۆ مرۆڤایەتی سەیر بکرێت و بگەڕێینەوە بۆ دەقە پیرۆزەکـانی قورئـان و فـەرموودەو رای زانایـانی ئیسلام، بۆ ئەوەی بتوانین کۆمەڵگایەکی لێبوردەو هاوکارو خۆشگوزەران بنیات بنێین. خوای گەورە کاتێك کە دەفەرموێت: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ الاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ/ سورة الانبياء-١٠٧﴾ لێرەدا مەبەست تەنها خەڵکی موسڵمان و ئیماندار نییە. بـەڵکو ئیسـلام سـۆزو بەزەییـە بـۆ گشـت مرۆڤایـەتی بـەکافرو موسڵمانەوە. سەرەتا ئەو سـۆزو بەزەییـە لـەنێوان پارچـەکانی بوونـەوەرەوە دەسـتپێدەکات لەدروسـتکردنی ژیـان و هەسـارەکان. کـەخوای گەورە دەزانێت کە ئەو زەویە کـافرو موسـڵمانی لەسەر دەژی، بەڵام لەهەمان کـاتدا ژیـانی قەدەغـە نەکردووە لێیـان، بـەڵکو ئـازادی تـەواوی لـەژیانـدا پێداون، چونکە گەورەیی پەیامی خوا لەوەدایە، کە لەگەڵ ئازادیدا پێشکەش بە مرۆڤایەتی دەکات و دەفەرموێت: ﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَـاءَ فَلْيَكْفُرْ/ سورة الكـهف-٢٩﴾ یان دەفەرموێت: ﴿لا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ/ سورة البقرة-٢٥٦﴾ وەك یەكێك لەراڤەکارانی قورئان (مفسر) دەفەرموێت: ئەم ئایەتە گەورەترین دروشمـی بڕیـاردانی ئازادییـە بـۆ مـرۆڤ. چونکـە ئەوەی ئەرکی سەرشانی پێغەمبەران بووە ئەوەیە کـە بـەگیانی خۆشەویسـتیو لێبووردەییـەوە پەیامەکـەیان بگەیـەنن، وەك خـوای گـەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لاَنْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ/ سورة ال عمـران-١٥٩﴾ بـەڵام لەسـەر لێبووردەیـی پێغەمبـەری خـواو نـەرم و نیـانی هەڵسوکەوتیو گرنگیدان بەسۆزو خۆشەویستی خـەڵك رۆژ بـەرۆژ پەیامەکـە گەشـەی سـەندو بەرەوپێشەوە چوو. چونکە پەیامی ئیسلام پەیامی رێنمـاییو هەوڵدانـە بـۆ رزگـاری کردنـی خـەڵك لـەدۆزەخی دونیـاو رۆژی دوایـی. نـەك دروسـت کردنی دۆزەخێك بێت لەدونیادا بۆ خـەڵك. بـەڵکو دەبێت ئەم ئیسلامە پەیامێك بێت بـۆ رزگـاری لـە هـەردوو دونیـادا وەك خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَـانِ/ سورة الرحمن-٤٦﴾ هەندێك لەموفەسرین دەڵێن ئەوە مانای بەبەهەشت کردنی دونیاو ئاخیرەت دەگەیەنێت. واتە لەدونیادا ئـەم ئیسـلامە ببێتـە مایـەی خۆشـگوزەرانیو پێکـەوەژیان و خۆشەویسـتیو چارەسـەربێت بـۆ گشت قەیرانـەکانی مرۆڤایـەتی، ئیسلام هـەڵگری کۆمـەڵێك چـەمکی مـرۆڤ دۆستانەی زۆر گەورەیـە کە گرنگترینیان دروستکردنی کۆمەڵگای مەدەنییە وەك زاراوەی تـازە و وەك زاراوەیـەکی ئیسـلامیش پێـی دەوترێـت: (تسـامح)و هـەر پیـادەکردنی ئـەم چەمکەش بوو کە پەیامی ئیسلامی گەیاندە هەموو گەلانی جیهان و بەخۆشەویستییەوە زۆربەی گەلان موسـڵمان بوونـی خۆیـان راگـەیاند. ئەمـەش بـووە ئـەزموونێکی گـەورە بـۆ دادپـەروەریو رەوشـت و

جوانیو خۆشەویستی و لێبوردەیی. هەر بەپیادەکردنی ئەم مانا جوانانەی ئیسلام بوو کە هەردوو ئیمپراتۆریەتی ساسانیو رۆمانی هەرەسیان هێناو نەیانتوانی لەبەردەم ئیسلامدا خۆیانبگرن. ئەمرۆش کاتێك کە دەمانەوێت باس لەئیسلام بکەین و جارێکی تر بانگەوازی ئیسلامی بڵاوبکەینەوە دەبێت هەمان ڕێباز بگرینەبەر، چونکە هەر لایەن و دروشمێك پەنابەرێت بۆ ترس و تۆقاندن، نیشانەی ئەوەیە هەڵگری پەیامێکی لاوازە و لە ئازادی دەترسێت، کە ئەمەش هەرگیز لەگەڵ سیما جوانەکانی ئیسلامدا ناگونجێت و دەربڕی گیانی لێبووردەیی قورئان و سونەتەکانی پێغەمبەری خوا نییە. ئیدی ئایینی پیرۆزی ئیسلام بەرەو پێشدەچوو هەتا وای لێهات بووە پەیامێکی گەردوونی هەمیشە زیندوو. پێغەمبەری خوا لەفەرموودەیەکدا دەفەرموێت: خوای گەورە فەرموویەتی (**أسمحوا لعبدي كسماحه الى عبادي**) واتە تۆ چەند لێبوورده بیت لەگەڵ خەڵکدا خوای گەورەش بەرامبەرت ئەوەندە لێبووردە دەبێت. کە ئەمەش مانایەکی گشتییەو دەبێت لەتاك و دام و دەزگاکانی دەسەڵاتیشدا رەنگ بداتەوە. لەفەرموودەیەکی تردا دەفەرموێت: (**السماح الرباح**) واتە کەسی خاوەن لێبوردە براوەیەو قازانجی کردووە. یان لەفەرموودەیەکی تردا دەفەرموێت: (**اني ارسلت بحنفية بسمحة**) ئەوەش لەڕوویکەوە

مانی روونیو رۆشنیو مرۆڤ دۆستی پەیامی ئیسلامە، کە نابێت هیچ جۆرە توندو تیژیو سەپاندنێکی تیابێت. ئەوەش ڕێنماییەکە بۆ هەڵگرانی مەشخەڵی ئیسلام. کە دەبێت ئێمە بەپێی ئەم ڕێنماییانە هەڵسوکەوت بکەین، چونکە دەبینین لەباسکردنی ئیسلامدا تەنها ڕەزامەندی خوا لەبەر چاوبگیرێت و بە ئەو شێوەیەش بێت کە ئەو داوای کردووە، وەك دەفەرموێت: **﴿وَمَا آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا...**/ سورة **الحشر-٧﴾** واتە ئەوەی کە پێغەمبەری خوا(د.خ) بۆی هێناون و فەرمانتان پێدەکات وەری بگرن و ئەوەش کە ڕێگریتان لێدەکات وازی لێبێنن. چونکە پێغەمبەری خوا وەحی دەگەیەنێتە موسڵمانان و لەخۆیەوە هیچ ناڵێت: **﴿وَمَا يَنطِقُ عَنْ الْهَوَى* إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحَى* عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى**/ سورة **النجم-٣-٤٥﴾** واتە پێغەمبەر لەخۆیەوە هیچ ناڵێت هەتا وەحی لەلایەن خواوە بۆ نەیەت. لەبەر ئەوە دەبێت هەر لەم ڕوانگەیەوە مامەڵە لەگەڵ ئیسلامدا بکرێت و تێکەڵ نەکرێت بەئامانجی تاکە کەسیو بەرژەوەندییە بەرتەسکەکانی لایەنە جۆربەجۆرەکان، چونکە بەمە ئیسلام بچووك دەبێتەوەو ئەو سۆزو خۆشەویستیو لێبووردەیە گشتی لەدەست دەدا کە هەموو مرۆڤایەتی دەگرێتەوە. قورئانیش زۆر جەخت لەسەر ئەم چەمکە دەکاتەوەو وەکو بنەمایەکی گرنگی مامەڵە لەبواری سیاسیو کۆمەڵایەتی باس دەکات، کە ئەمەش لەچەسپاندنی

ئیسلام پەیامێکە بۆ پێکەوە ژیان و بۆ کەم کردنەوەی گرژیو ناکۆکییەکان

دادگەریو کۆمەڵایەتیو ئازادی وباس دەکات و مێژووی سەدەکانی ئیسلامیش شایەدی چەسپاندنی ئەم چەمکانەن، ئەمەش وەك سەرچاوەیەکی شەریعەتەو دەبێت لەسەرووی دەسەڵاتی سیاسیەوە بێت، هەر لادانێکیش لەم مانایانە مانای لادان لەئیسلام دەگرێتەوەو دەسەڵاتەکانی بەرەو ستەمکاری دەبات، چونکە ئیسلام فەرماندەکات بەچاکەو ئەو چاکەکردنەش دەبێت بچێتە نێوان هەموو بوارە جیاوازەکانی ژیان لەسیاسیو ئابووریو کۆمەڵایەتی. چونکە ئامانجەکانی ئیسلام ئەو ئامانجانەن کە بەدرێژایی مێژوو، مرۆڤایەتی خەباتی بۆ کردووەو دژی ستەمکاری وەستاوەتەوە، ئەم ئامانجە بەرزانەش خوا لەبارەیانەوە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ/ سورة النحل-٩٠﴾ کە ئەمەش پشتگیری کردنە لەهەموو دادپەروەرییەك، یان دەفەرموێت: ﴿ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ.../ سورة المؤمنون-٩٦﴾ ئەمەش مانای وایە ئیسلام لەسەر کاردانەوە هەڵویستی داناڕێژێت بەڵکو هەڵویستی ئیسلام کە وەڵامدانەوەیە بەچاکە شتێکی روون و ئاشکرایە وەك دەفەرموێت: ﴿وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا.../ سورة الانفال-٦١﴾ کە تیایدا داوا دەکات بەهەموو شێوەیەك موسڵمان دەبێت رەمزی ئاشتیو چاکەو لێبووردەیی بێت.

یان دەربارەی ئەهلی کتاب دەفەرموێت: ﴿وَلا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ.../ سورة العنكبوت-٤٦﴾ واتە دەبێت باشترین هەڵویست لەبەرامبەر ناموسڵمانانیشدا بنوێنرێت. کەواتە ئەگەر بەرامبەر ناموسڵمان بەو شێوەیە مامەڵە بکرێت وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ.../ سورة ال عمران-٦٤﴾ واتە دەبێت ئێمە بگەڕێین بۆ خاڵی هاوبەش لەگەڵ ناموسڵمانانیشدا. ئەویش لەپێناو پاراستنی ئاشتیو ئاسایش و رێگرتن لەتوندوتیژی، بەمەشدا دەردەکەوێت کە ئیسلام پەیامێکە بۆ پێکەوە ژیان و بۆ کەم کردنەوەی گرژیو ناکۆکییەکان، لەبەر رۆشنایی ئەم دەقە پیرۆزانەشدا بووە کە هەتا ئێستاش لەجیهانی ئیسلامدا خاوەن کتێبە پیرۆزەکان و ئایینەکانی تر بەئازادی عیبادەتی خۆیان دەکەن و ئازادی لەهەموو روویێکەوە، ئەمڕۆ دەتوانین سوود لەم چەمکە وەربگرین بۆ دانانی بەفرە لایەنیو دیموکراسیو دروستکردنی کۆمەڵگایەکی مەدەنی پێشکەوتوو، بۆ ئەوەی کۆمەڵگا موسڵمانەکانیش لەژێر سایەی ئیسلامدا بتوانن کۆمەڵگایەکی ئاسوودەو دوور لەتوندو تیژی بنیات بنێنن و لەرێگەی بڕوابوون بەئازادی بیروڕادا ئەم ئایەتە لەواقیعدا بچەسپێندرێت، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ.../ سورة النحل-١٢٥﴾ بۆ ئەوەی موسڵمانان بیسەلمێنن کە خاوەنی پەیامێکی پیرۆزو گەورەی مرۆڤایەتین و ئیسلامیش دەتوانێ کێشە جۆربەجۆرەکانی مرۆڤ چارەسەربکات، ئەمەش دەبێت لەعەقل و رەوشت و هەڵویستی تاکی موسڵماندا رەنگ بداتەوە، ببێتە شایەتێکی بەرجەستە لەسەر مانای ئەم ئایەتەی کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلاً مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ/ سورة فصلت-٣٣﴾ ئەوکاتەش ئیسلام دەبێتە ئەو ئایینەی کە هەموو کەس رێزی لێدەگرێو خۆشەویستی لەدڵدا دروست دەبێت.

تیشکێک بۆ کەلتووری ئیسلامی

بەشی دووەم

هەیفاء ئەنوەر بەرزنجی

١. هۆشی مرۆڤ لەتوانایدا نییە دەستکاری زانستە شاردراوەکان (الغیبیات) بکات، ئەوە کارێکە پێغەمبەرمان(د.خ) بۆی نەکراوە، ئێمە چۆن بۆمان دەکرێ. بەڵکو بیری مرۆڤ تەنها دەتوانێ ئەو تێکستانە شی بکاتەوەو ئیمانیان پێ بهێنێ یان نا، چونکە ئەوە بەرپرسیارییێکی گەورەیە.

ئیمان هێنانیش تەنها کەسێکی کامڵ و هۆشمەند دەیکات، لێرەشدا دەتوانین بڵێین سەربەستی ئایین لەئیسلامدا هەیە. مرۆڤیش دەتوانێ ببینێو بیربکاتەوەو راستییەکان هەڵبژێرێ، لەسۆنگەی ئەو کارانەشیدا لەرۆژی قیامەت لەبەرامبەر پەروەردگارەوە کەسێکی بەرپرسە، ئەو رۆژەی کە هیچ کەس لەکەسی تر باشتر نییە.

٢. مرۆڤ ناتوانێ دەست لەکاروباری شەریعەت بدات و پەرستن (العباد) بەئارەزووی خۆی دابەش بکات، بەڵکو ئەوە مافی خوایە بۆ سەر بوونەوەرەکانی.

خوای گەورە کاری هەر جۆرێک پەرستن و چۆنیەتی ئەنجامدانی دیاریکراوە. پێغەمبەریش(د.خ) ئەو جۆرە پەرستنانەی بۆ خەڵك لەلایەنی تیۆریو پراکتیکییەوە روونکردۆتەوە، کە چۆن خەڵکان بەباشترین رێگا ئەنجامی بدەن.

هەندێك پەرستن هەیە دەبێ لەکاتی دیاریکراوی خۆی ئەنجام بدرێت وەکو نوێژو رۆژوو و حەج. هەندێکیش هەن دەبێ لەشوێنی دیاریکراوی خۆیان ئەنجام بدرێت وەکو چۆنیەتی حەج کردن کە دەبێ لەکاتی نوێژکردندا بەرامبەر بەکەعبەی پیرۆز بوەستین. هەروەها لەبارەی رێژەو ژمارەشەوە پەرستن کاری خۆی دەکات، وەکو ژمارەی روکوعەکان لەنوێژو ژمارەی رۆژەکانی بەرۆژووبوون لەرەمەزان و کاتی حەج.

مرۆڤیش هەر ئەوەندەی لەدەست دێت گوێڕایەڵی فەرمایشتەکانی پەروەردگار بێت کە چۆنی بۆ داناون و چی پێ راگەیاندون.

٣. مرۆڤ تەنها دەتوانێ دەست لەچۆنیەتی هەڵسوکەوتەکانی ژیانی مرۆڤایەتی بدات، وەکو پەیوەندیو هەڵسوکەوتی نێوان مرۆڤ خۆی یاخود لە نێوان گیانلەبەرو رووەك و شتی تر.

پێشتر مرۆڤ هەر گفتوگۆو دەمەتەقێی لەسەر ئەو بابەتانە دەکرد کە تێکست نەبوون یاخود لەلایەن پەروەردگارەوە نەهاتبوون. ئێمەش دەبێ هەر بەوجۆرە بین و، هیچ شتێکی نوێ تێکستی بۆ نەهاتۆتە خوار، دەبێ ئێمە خۆمان ئەحکام و یاساو پێوانەی بۆ دابنێین.

* هۆشی مرۆڤ لە بەرایی راگەیاندنە

هەندێ لەزانایانی ئوسولی فیقهی وەکو: (الحنبلین الطوفی) بۆ ئەوە چووە ئەگەر بیری مرۆڤ نەیتوانی پەیوەندی نێوان تێکستە ئایینییەکان و بەرژەوەندییەکان روون بکاتەوەو هاوسەنگیان بکات، ئەوا بێگومان بەرژەوەندییەکە پێش دەکەوێو زاڵتر دەبێ.. بەو واتایەبێ شەریعەتێکی نوێ دادەنێن، کە لەگەڵ بەرژەوەندییەکان بگونجێ. مەبەستەکەش ئەوەیە پەروەردگار بەرژەوەندی بەندەکانی خۆی رەچاوکردوەو زیاتر ساناکردنی باسەکە ئەو نمونەیەی خوارەوە دەهێنمەوە:-

شەریعەتی ئیسلامی لەدەستکەوتەکانی شەڕدا چەند تێکستێکی قورئانی بۆ دانراوەو گرنگترینیان:

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ

السَّبِيلِ إِنْ كُنتُمْ آمَنتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ/ سورة الانفال-٤١﴾ لەو تێکستە قورئانییە پیرۆزەدا چۆنیەتی بەشکردنی دەسکەوتەکان لەنێوان خواو پێغەمبەرو سەرجەم جەنگاوەرە موسڵمانەکان روونکراوەتەوە.

ئەو کاتیش رێسای دابەشکردنی دەسکەوتەکان لەسەر رێساکانی کوشتار دروست بوو کە ئەو کات باوبوو، بەجۆرێك دەبوایە کوشتار خۆبەخت کردن بوایەو هەموو ئامادەکاریەکی جەنگیش لەلایەن جەنگاوەران خۆیان بوایە. بەڵام لەسەردەمی ئێستاماندا رێساکانی کوشتار بەشێوەیەکی نوێ دەرچووەو رێساکانی کۆن وایان لێ هاتووە زەرەرمەند بن، ئێستا جەنگاوەران لەسەریانە بەپێی فەرمانی دەوڵەت خزمەتی نیشتمانیان بەجێ بگەیەنن نەوەك خۆبەخت کەربن. هەروەها رێکخستن و ئامادەکردنی کوشتار بەچەك و تەقەمەنی سەربازی لەلایەن دەوڵەتەوەیە نەوەك سەرباز، چونکە تاکە کەس بەتەنیا ناتوانێ فڕۆکە، چەکی قورس و مووشەك پەیدا بکات.

ئەمڕۆ بەرژەوەندییەکە لەوەدایە بەنوێخوازی بیر بکەینەوە، ئەگەرنا سوپاو نیشتمان و ئیسلامیش دەفەوتێ، بەو واتایەش نا کە کار بەقورئانی پیرۆز نەکرێو بڵێین ئەو سورەتی ئەنفالە باوی نەماوە، بەڵکو ئەوە بۆ زەمانێك بوو بەر لەئێستا. ئەگەر نا پیرۆزیو مەزنی ئایەتەکە هەر ماوەو دەمێنێ.

نوێخوازی هەر بۆ مەسەلەی دەسکەوتی شەڕو کاروباری جەنگی دانەنراوە، بەڵکو مەسەلەی کۆیلایەتیش (الرقیق- العبید) بابەتێك بوو قورئانی پیرۆز مرۆڤی لێ رزگار کردو ئیدی سەردەمی کۆیلایەتی نەمێنشت و خەڵك هەرکەسە بەسەربەستی دەژیێ.

* رەهەندەکانی بیری مرۆڤ

مەرج نییە هەر نوێخوازییەك ئەمڕۆ ئایەتێك بوەستێنێو بڵێین -بۆ ئەو زەمان وتراوە- بەڵکو لەئەمڕۆدا لەزۆر بابەتدا زیاتر پێویستیمان بەتێگەیشتنی ئایەتەکانی قورئان هەیەو کەلکی لێ وەردەگرین. دەبینین پێشکەوتنی زانست و راهێنانی تەکنەلۆژی وایان لەمرۆڤ کردووە دەسەڵات بەسەر سروشتدا بگێرێو، بەپێی ویست و ئارەزووی خۆی داهاتە سروشتییەکان بۆ مرۆڤ بەرهەم بێنێو لەخزمەتی مرۆڤدا بەکاریان بێنێ، بۆ ئەوەش نمونەیەك دەهێنمەوە کە خوای گەورە دەربارەی دروست بوونی دەریا دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ/ سورة النحل-١٤﴾ مرۆڤی ئەو سەردەمە زیاتر لەمانای ئەو ئایەتە دەگەن نەوەك مرۆڤی پێشوو، هەر بەهۆی پێشکەوتنی تەکنەلۆژیاشەوە مرۆڤی سەردەم زیاتر کەڵك لەدەریا وەردەگرن وەکو دۆزینەوەی نوێترین و باشترین جۆری دەرمان لەگۆشتی دەریاو، دروستکردنی جوانترین و نوێترین کەل و پەلی جوانکاریو بەکارهێنانی نوێترین جۆری پاپۆڕ لەنێو دەریادا بۆ گواستنەوەی خەڵك و شتومەك و کاری جەنگیو لێکۆڵینەوەی دەریاوانی.

لەکۆتاییدا دەمەوێ بڵێم ئیسلام ئەو ئاینە پیرۆزەیە کە لەلایەن پەروەردگارەوە هاتووەو، سەرچاوەکەشی خوای گەورە دایهێناوە، پێغەمبەریش(د.خ) ئەو پەیامە پیرۆزەی ئیسلامی بەخەڵك راگەیاندووەو لایەنەکانی بۆ شی کردوینەتەوەو بانگی بڕواهێنان بەقورئانی کردووەو لەژیانی خەڵکدا رەنگ بداتەوە.

هەروەکو ئاین شتێکی خواییە، بۆیە خەڵکیش لەسەریانە بەدەنگییەوە بچن و بێ سڵەمینەوە ئەو ئاینە بپەرستن، بەڵام کەلتوری ئیسلامی چەند رەنگ و لایەنێکی رۆشەنبیرییە کە لەدێر زەمانەوە بۆمان ماوەتەوەو ئەو کەلتورەش رەنگە لەگەڵ ئیسلام بگونجێ یاخود جیاوازی هەبێ.

کەلتوری ئیسلامی داهێنانێکی مرۆڤانەیە، هەربۆیە شتێکی پیرۆز نییەو، پابەند بوونیش پێی ئاینی نییە، بەڵکو پابەندبونێکە ئەدەبییەو دەتوانین وەکو پاشماوەیەکی کۆن هەڵسوکەوتی لەگەڵدا بکەین و لەژیاندا بەپێی پێویست و ئارەزووی سەردەم بەکاری بێنین.

ڕەوتی زانستی نوێ لەبەرژەوەندی ئیسلام دایە

و/ی. پزیشك/ قاسم عەزیز

سەرەڕای ئەوەی قورئانی پیرۆز بنەمایەکی سەرەکییە بۆ بنیاتنان و چەسپاندنی بیروباوەڕو حوکمە شەرعییەکان و هیدایەت و ڕێنمایی لەگەڵ دابەزینی گۆڕانکارییێکی بنەڕەتی بەسەر کۆمەڵگادا هێنا کە (خەڵکی لەشیرك و هاوبەشی گواستەوە بۆ یەکتاپەرستی، لەگومرایی بۆ هیدایەت، لەخراپەکاریو ئینحرافەوە بۆ چاکسازی) لەگەڵ هەموو ئەمانەش قورئانی پیرۆز خۆی لەخۆیدا شۆڕشێکی بەهێزی زانستی بەرپا کرد لەگشت بوارەکانی ژیاندا، بەتێرامان و وردبوونەوە لەقورئانی پیرۆز دەبینین زیاتر لە(١٢٠٠) ئایەتدا ئاماژە بۆ چەندین ڕاستیو حەقائیقی زانستی کراوە، بەپێشکەوتنی زانست و تەکنەلۆژیا موعجیزەکانی قورئان زیاتر دەردەکەون، واتە بەپێچەوانەی بیروبۆچوونی ناحەزان، ئیمڕۆ ڕەوتی زانستی پالپشتێکی بەهێزی قورئانی پیرۆزو ئایینی پاکی ئیسلامە، ئاراستەی زانستی ئیمڕۆ پێچەوانەی دوێنێ دەڕوا. دوێنێ زانست لەخزمەتی فەلسەفەی مادیەت بوو بەلام ئەمڕۆ ڕەوتی زانستی گۆڕدرا بەهۆی پێشکەوتنی زانست و تەکنەلۆجیا لەگشت بوارەکاندا.

هۆی سەرەکی ئەم گۆڕینەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە پێشتر زاناکان بیروبۆچوونیان سەبارەت بەگەردوون وابوو کە گەردوون هەر هەبووەو هەر دەشمێنێو سنووریشی نییە، ئەمەش یاسایەك بوو پێیان دەوت (گەردوونی وەستاو) کە ئەمە تەواو پێچەوانەی ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز بووە، بەلام دوایی ڕاستییەکان دەرکەوتن و ئەم یاسایە شکستی خواردو یاسای (گەردوونی فراوان بوو) هاتەکایەوە، بەپێی ئەم یاسایە گەردوون سەرەتای هەیەو کۆتایشی هەیە، کە ئەمەش دەقاو دەق لەگەڵ ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز یەکدەگرێتەوە.

لەبورای کۆرپەلە زانیشەوە لەقورئانداو هەم لەفەرمایشتەکاندا زۆر ئاماژەی پێکراوە، زۆر ڕاستی هەن لەم بوارەدا زانستی نوێ ئیمڕۆ پێی گەیشتووە، کەچی قورئانی پیرۆز چەندین سەدە بەر لەئێستا ئاشکرای کردوە. خوای جوانکار دەفەرموێت: ﴿**وَلَقَدْ خَلَقْنَا الإنسَانَ مِنْ سُلاَلَةٍ مِنْ طِينٍ* ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ* ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ**/ سورة المؤمنون/ ١٢-١٤﴾ لەم چەند ئایەتەدا قۆناغەکانی کۆرپەلە دیارکراوە کە بەچەند قۆناغ تێپەڕ دەبێت، وەك ئەمەی خوارەوە:

١.نوتفە ٢. پارچە خوێن ٣. پارچەی بچووکی گۆشت ٤. ئێسك ٥. پارچە گۆشت ٦. دروست بوونی کۆرپەلە.

کۆنگرەی پێنجەمی ئیعجازی زانستی لەقورئان و سوننەتدا کە لەئەیلولی ١٩٩٥ لەمۆسکۆ سازدرا تێیدا ڕاگەیاندرا کە ئەم دیاری کردنەی کە قورئانی

پیرۆز بۆ قۆناغەکانی کۆرپەلە دیاری کردووە، بەپێی لێکۆڵینەوە زانستییەکان هەمووی راست دەرچوون، هەر لەکۆنگرەکەدا بڕیاریاندا کە وەک بنەمایەکی سەرەکی ئەم زانستە پشتی پێ ببەسترێ، هەروەها (د.کیث مۆر Keth More) کە یەکێکە لە بەناوبانگترین زانایانی کۆرپەلە زانیو سەرۆکی بەشی ئەم زانستەیە لەزانکۆی تورنتو لەکەنەدا کتێبێکی نووسی لەبارەی کۆرپەلە زانی سەرچاوەی سەرەکی کتێبەکەی قورئانی پیرۆز بوو. هەروەها (د.کیپ مۆر) لەساڵی ١٩٨٦ لەقاهیرە سیمینارێکی لە بارەی زانستی ناوبراو سازدا تێیدا وتی: ((من شایەتی بەراستی ئایەتەکانی قورئان دەدەم لەبارەی کۆرپەلەزانی، بۆچوونیشم وایە نە محەممەد(د.خ) نەهیچ کەسێکی تر دەتوانێت قۆناغەکانی کۆرپەلە بزانێ ئەگەر ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى* إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحَى/ سورة النجم/ ٣-٤﴾ راست نەبێ، هەروەها هەموو ئەوانەی لەقورئانی پیرۆزدا خوێندومەتەوە دەقاو دەق لەگەڵ زانستی ئیمرۆ یەک دەگرێتەوە سەرەرای ئەو ماوە زۆرەی نێوانیان)).

جێگای وەبیر هێنانەوەیە ژمارەی ئەو ئایەتانەی کە باسی کۆرپەلەزانی دەکەن دەگاتە (٤٠) ئایەت بەسەر (٢٨) سورەتدا دابەشکراون. هەر بۆ زانینیش ماوەی دروست بوونی و گەشەکردنی کۆرپەلەش پێویستی بە (٤٠) هەفتە هەیە واتە (٢٨٠) رۆژ، ئەمە لەلایەك لەلایەکی ترەوە زاناکانی کۆرپەلەزانی پێشتر بۆچوونیان وابوو کەمنداڵ لەهێلکەی ئافرەت پێکدێت ئینجا دەچێتە منداڵدان و گەشە دەکات ئەمە رای (د.گراف) بوو، بەڵام زانایەکیتر بەناوی (Sumerdam) بۆچوونی وابوو کە منداڵ لەئاوی پیاو دروست دەبێت، بەڵام قورئانی پیرۆز پێش ئەوان بەر لە (١٤) سەدە چۆنیەتی دروست بوونی کۆرپەلە بەیان دەکات، وەك لە ئایەتی ٢ی سورەتی (الانسان)دا هاتووە: ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ/ سورة الانسان/٢﴾ نوتفە وشەیەکی تاکە بەمانای وشەی (امشاج) واتە تێکەڵە- (مزیج)ی ئاوی ئافرەت و ئاوی پیاو کە هێلکەی پیتێندراو پێکدەهێنێت، کەچی زانستی نوێ تازە بەم راستییە گەیشتووە، هەروەها بەپێی لێکۆڵینەوە پزیشکییە نوێیەکان بەم دواییە سەلمێندرا کە سەرجەم جومگەکانی لەشی مرۆڤ (٣٦٠) جومگەیە (Joints) بەڵام پێغەمبەر(د.خ) (١٤) سەدە بەر لەئێستا وەك پسپۆرێك لەم بارەیەوە فەرموویەتی: [في الانسان ستون وثلاثمائة مفصل فعليه ان يتصدق عن كل مفصل صدقة] ئایا کێ محەممەدی(د.خ) نەخوێندەواری فێری ئەم وردەکارییەی لەشی مرۆڤ کردووە؟ ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى* إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحَى/سورة النجم ٣-٤﴾

بەپێچەوانەی بیروبۆچوونی ناحەزان، ئیمرۆ رەوتی زانستی پاڵپشتێکی بەهێزی قورئانی پیرۆزو ئایینی پاکی ئیسلامە

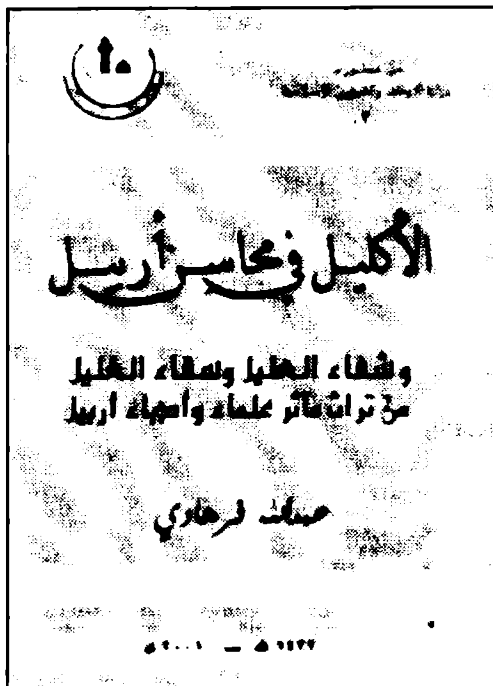
بە پێی لێکۆڵینەوە پزیشکییە نوێیەکان بەم دواییە سەلمێندرا کە سەرجەم جومگەکانی لەشی مرۆڤ (٣٦٠) جومگەیە بەڵام پێغەمبەر(د.خ) (١٤) سەدە بەر لەئێستا فەرموویەتی: [في الانسان ستون وثلاثمائة مفصل فعليه ان يتصدق عن كل مفصل صدقة]

سەرچاوە: /مجلة الفتح/ حوزيران ٢٠٠١.

گەلی کورد لەروانگەی زانایانیەوە

قاسم بەرزنجی

میللەتی کورد لەدوای ئەوەی بەئایینی پیرۆزی ئیسلام ئاشنا بوو و خۆی لەنێو بازنەی ئەم ئایینە مەزنەدا دۆزییەوە، زاناو شارەزاو بلیمەتی گەورەی لەو ڕێگەیە لێ هەڵکەوت و خزمەتی بێ سنوورو لەبن نەهاتوویان بەبەرنامەی ژیانی خۆیان هەڵبژاردووە، کەهەتا ڕۆژی دوایی ئیسلام و کورد شانازییان پێوەبکات. ئەمەش ڕەوشتێکی دێرین و کاڵای باڵای کوردە، کە هەمیشە لە هەمبەر مەسەلەو بابەت و بوارێک زۆر بەجدیو دڵسۆزی و قووڵ و زیرەکی ئامێزی کردۆتەوەو قوربانی پێشکەش دەکات، سەرقافلەیی بۆخۆی وەدەست دێنێ و زۆربەی کاتیش گرەوەکەی بردۆتەوە. لاپەرەکانی مێژووش گەواهی ئەوە دەدەن و لێرەشدا بەپێویستی نازانم ئەو ناوانە ریز بکەم. دەشتوانم بڵێم ئەوان هەر سوارچاکی قەڵەم و نووسین نەبوون، بەڵکو هەردەم گیان لەسەر دەست و لەخۆبردوو و پێشەواو چاوساغ و خەمخۆری نەتەوەکەشیان بوون، کەلێن و بۆشاییەکیان بینیبێت و دەرۆستی هاتبن خۆیان لەقەرەی داوەو سستی و کەم تەرخەمیان نەنواندووە. بڕوانە شۆڕش وراپەڕینەکان، قوربانییەکان، دەستەی کارا زانایانی ئایینی بوون، لە جۆشدان و وشیارکردنەوەو لەخەو ڕاپەڕاندن و ڕەتکردنەوەی ستەم و زۆریو ژێر دەستی، پێیان گوتوون: ﴿فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ﴾ (سورة البقرة/ ١٩٤) ئەوەتا (شێخ سەعید و قازی محەممەد) بێ دوو دڵیو سڵەمینەوە گەردەنی خۆیان دەخەنە نێو تەوقی پەتی خنکاندن و سێدارەوە، ئەوە پشوو درێژی و سەبرو ئارامی بارزانی نەمر بۆتە کولتوورێک پەندو دەرسمان فێردەکات. ئەم توێژە ئەوەندە بەرهەست و دووربین و واقیعبین و هەموو شت بین بوون بەر لە هەر چین و توێژێکی دیکە دەرکیان بەبابەت و ورترین شتی دەوروبەرو نەتەوەیەکەیان کردووەو لەئاستی مەسەلەکاندا بوون و وەڵامێک بوون بۆ سەردەمەکەی خۆیان و دابین کردنی دواڕۆژی نەتەوەکەشیان بەوەی هەر کارو کردەوەو

خزمەتەكانیان لەبواری ئایینیو قورئان و حوجرەو مزگەوتدا بەرتەسك نەكردۆتەوە، لەژێر سایەی قورئان و فەرموودەو شەرعدا پەنجەیان بۆ زۆر لایەن و بابەت و بوار درێژكردووەو بە بەشێك لە ئەرك و كاری خۆیان زانیوە، بەئیمان و باوەڕەوە شەویان داوەتە پاڵ ڕۆژ لەبەر تیشكی كزی قوتیلەو چرا لێبڕاوانە داهێنان و كاری مەزنیان ئەنجامداوە ئەحمەدی خانیو مەلای جەزیریو شەرەفخانی بەدلیسیو مەلا مەحمودی بایەزیدیو نالیو مەحویو عەلائەدینی سەجادیو مەلا جەمیل ڕۆژ بەیانیو مام هەژارو...هتد نموونەی زەق و بەرچاوی بوارو بابەتەكانن لەو دەلیڤەوە دەمەوێ بچمەسەر ئەوەی كە باس لەمامۆستایەكی مەزن و زانایەكی پڕتوێشوو و ناوەڕۆك بەسەلیقەو توانا بكەم ئەویش مامۆستا مەلا عەبدوڵا فەرهادییە، كە ئەم زاتە لەم ماوەیە كتێبێكی بەزمانی عەرەبی بەناوی (الأكلیل فی محاسن اربیل) لە(٤٤٥) لاپەڕەدا بەچاپ گەیاندووەو لەوێوە چەند سەرە قەڵەمێك لەبارەی مامۆستاوە دەخەینە پێش چاوتان كە ئەمە بەشێكی زۆر كەم و ناشیاوبێت لەئاست لێهاتوویو زاناییو كارە بەرفراوانەكانی لەبەرامبەر ئەم هەموو خزمەتەی ئەو ئەرك و خزمەتێكی زۆر بەستەباڵا بەجێبگەیەنین. لێرەدا پێویستە ئامارە بەوەش بكەین كە ئەو بنەماڵە لەهەولێر بوونەتە كۆلەگەیەكی پتەوی ئایینیو خێزانێكی ڕۆشنبیرو ناودار، باوكێك جگە لە مامۆستا چوار كوڕی دیكەی زاناو پیاوی ئایینی بن (محەممەد فەرهادی ١٨٨٩-١٩٥٠، مەلا سادق ١٨٩٧-١٩٧٩، مەلا سەعید، مەلا ئیبراهیم ١٩١٣-١٩٨٠) ئەمڕۆش لەهەولێر لەبوارە ڕۆشنبیریو پێگە كۆمەڵاتیو لایەنی دیكە بنەماڵەی فەرهادی شوێنی دیارو بەرچاویان هەیە.

مامۆستا لەم كتێبەدا بەراستی شەونخوونی كێشاوەو ماندووبوونی دیووەو دڵسۆزی خۆی بەشارە خۆشەویستەكەی نیشانداوە دەیەوێ سەرجەلەو ناونیشان و كاروكردەوەی پیاوانی ئایینی هەولێریش شون بزر نەبێ كە ژمارەیان لەناوەڕۆكی كتێبەكەدا (٤٦٧) زانایەو لەوانەیە ئەگەر زۆربەشیان نەبێت هەندێكیان لەلایەن خوێنەرانەوە هەر نەبیسترابن. لەیەزدان دەپاڕێینەوە خوا دەست بەتەمەنی ئەم مامۆستا بەرزە بگرێ بۆ نووسینی بەرهەمی زیاتر لە بواری شەریعەت و مێژوو و ئەدەب و... هتد.

کورد و ئایەتی
﴿ قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الأَعْرَابِ ﴾

مەلا عومەر مەزلوم

مەبەستی سەرەکی ئێمە لەناوەرۆکی ئەم ئایەتە پیرۆزەدا ئەوە نییە کە هەڵس و کەوت و چۆنیەتی برا (عەرەبە دەشتەکییە رەشماڵ) نشینەکانی دەوروبەری (مەدینە)ی پیرۆز کە چەند تیرەیەك بوون وەکو (بنی بەکرو، موزینەو جهینە)و چەندانی تر هەڵسەنگێنین، بەلاّم لەبەر ئەوەی (ئایەتە) پیرۆزەکە هەندێ پەیوەندیدارە بەخودی ئەوانەوە لەچەند لایەکەوە، بۆیە پێویستیمان بەروونکردنەوەی مەسەلەکە هەیە. ئەوە بوو لەمانگی (ذي القعدة)ی ساڵی حەوتی کۆچی پێغەمبەری ئیسلام(د.خ) ویستی بەخۆیو یارو یاوەرەکانییەوە، بەنیازی (عەمرە) هێنانەوە سەردانی شاری (مەککە) بکات و بانگهێشتی (عەرەبە) دەشتەکییەکانی دەوروبەری مەدینەی کرد، بەلاّم ئەوان بەدەنگییەوە نەچوون، گوێرایەڵی فەرمانەکە نەبوون، بۆیە ئەم ئایەتە هێندێ لەپلەی ئەوانی هێنایە خوارەوە. چونکە ئەوان بەخەیاڵی خۆیان وای بۆ چووبوون، کەوا موسڵمانەکان بەگژ (موشریکە)کانی قورەیشی دەچن، ئیتر سەرکەوتوو نابن و گشتیان لەنێو دەچن، هەمان ترس بوو وای لێیانکرد کە سەرپێچی لەچوونەکە بکەن. بەلاّم مەسەلەکە بەم شێوە نەبوو، بەڵکو ئەو تەنگ و چەلەمەیەی ئەو کات لەئارادابوو لەنێوان موسڵمانەکان و خەڵکی (مەککە) لەرێگەی وتووێژەوە لەگوندی (حودەیبییە)ی نزیك لەشاری ناوبراو چارەسەرکراو کۆتایی پێهێنراو موسڵمانان بەسەر بەرزییەوە بەرەو شاری (مەدینە) گەڕانەوە، لەکاتی گەڕانەوەدا سورەتی (فتح) هاتە خوارەوە، هەر لەهەمان سەفەردا هەروەکو لەمەوبەر باسم کرد مەبەستمان لەتەفسیرو شیکردنەوەی ئەم ئایەتە پیرۆزە مەسەلەی سەرپێچی کردنی (عەرەبە) دەشتەییەکان نییە، بەڵکو مەبەستی راستەقینەمان توێژینەوەی مێژوویییە لەم ئایەتە بەرامبەر بەناوبردنی نەتەوەی (کورد)و هیچی تر. کەوا بۆمان بەدەردەکەوێ کە رۆڵەکانی ئەم نەتەوەیە هەرگیزاو هەرگیز سەریان دانەنواندووە بۆ دوژمنان و ناحەزان لەهیچ کات و سات و سەردەم و جێگاو بارودۆخێکەوە. بەڵکو هەر بەمەردیو نەبەردیو سەربڵندیو رووی سپییەوە ماونەتەوە، (نەتەوە)و شەرەف و کەرامەت و خاك و ئاسمانی خۆیان پاراستووە، بەرگریان لەمافی

رەوای خۆیـــــان کــــــردووەو بەهــەزاران قوربانیــان لــەپێناوی داوەو لـــەم بـــوارەوە نکۆڵیـــان نەکردووە.

بێگومان دوو بــەڵێنی ئێجگـار گرنــگ لـــەم ئایەتـــە پـــیرۆزەی ســـورەتی (الفتـــح) زۆر بـــەروونی تیشك دەدەنەوە:

١) بەڵێندان بـە(مـوژدە) واتـا بـۆ پێغەمبەرو یارو یاوەرەکـانی کـە لــە(پــەیمانی حودەیبییــە) کــە لەگەڵیدا بوون ئـەویش بەکـەل و پەل و خەراجی زۆر کە بەم زوانە بەبێ گرفت و کوشــتن و مـاندوو بوون بە چنگیان دەکەوێت.

٢) بــەڵێنی تــرس و تۆقـاندن بــۆ عەرەبـــە رەشمــــاڵ نشــینەکانی دەوروبـــەری (مەدینـــە)ی پـــیرۆز بـــەهۆی ســـەرپێچی کردنیـــان و بەشـدار نـــەبوونیان لەپـــەیمانی (حودەیبییە).

أ- فـــــەرموودەی (مـــــوژدە) پێدراوەکـە کـە ئەمـە هـــەروەکو خــــــــــوای گـــــــــــەورە دەفەرمووێـــت: ﴿وَعَدَكُـمُ اللَّــهُ مَغَانِــــمَ كَثِــيرَةً تَأْخُذُونَــهَا فَعَجَّــلَ لَكُمْ / سورة الفتـح-٢٠﴾ واتـــە: خـــوا بـــەڵێنیان پێـدەدات کـــەوا بـــەم زووانـــە دەســـکەوتێکی زۆرو نایابتـــان لــەپارەو پــول و کـــەل و پـــەل و خەراج، بەبێ مـاندووبوون چنـگ دەکەوێت.

ب- بەڵێن بـەترس و تۆقـاندن بـۆ عەرەبـەکانی دەشـت نشـینی دەوروبــەری مەدینــەش ﴿قُــلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنْ الأَعْـرَابِ سَـتُدْعَوْنَ إِلـى قَـــوْمٍ أُوْلِـــي بَـأْسٍ شَـدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْـلِمُونَ/ سـورة الفتح-١٦﴾ خوا دەفەرموێ ئەی خۆشەویســــــت بەعەرەبـــــــە دەشـتەکییە خۆگلدراوەکـان بڵـێ ئێــوە لــەداهاتوودا بانگهێشــت دەکرێـــن بـــۆ جـــەنگێك کـــە گەورەترین جەنگە، ئەویش بەگژ داچوونەوەتانـــە بەرامبـــــەر بەخـەڵکانێك و (نەتـەوە)یـەك کـە زۆر ئازاو چاونەترس و نەبـەزن، شارەزایی‌و دەستێکی کارامەیان لەهونــەری کوشـت و کوشــتارو جەنگەوە هەیـەو وشـەی ترسان بەســەر دڵیـان دانایــەت. ئەگــەر بێـت و لەگـەڵیان بجـەنگن، ئـەوە زیانێکی فرە زۆرتان لێدەکەوێت یــان ئــەوەتا کــاتێ -میللەتــە- جەنگاوەرەکە، بانگەوازی ئایینی پــیرۆزی ئیسـلامیان پێگەیشــت ئیـتر بەدڵسـۆزی‌و ئـارەزوو بــێ ترسان لەئێوەو جـەنگ باوەشـی خۆیـــان بـــۆ ئـــایینی پـــیرۆز دەکەنەوەو لەگەڵتاندا ناجـەنگن، تۆ بڵێی کام میللەت بێ وا خوای گـــەورە لـــەژووری حـــەوت ئاسمانەوە، بەم جۆرە مـەدحیان دەکات و عەرەبە دەشتەکییەکان پـــێ دەترســـێنێ. ئێمـــەش لەوەلاّمدا دەڵێـین (کـوردە)کـانن.

هەروەکو بەم بەڵگانەی خوارەوە ســەلمێندراوە، کــە مەبەســتمان فەرمایشـتی خـوای گەورەیـە لــە ﴿سَتُدْعَوْنَ إِلَى قَـوْمٍ أُوْلِـي بَـأْسٍ شَدِيدٍ/ سورة الفتــح-١٦﴾ کـە بێگومان ئەو میللەتەی ناوی لەم ئایەتـە پـیرۆزە بەشـێوەی ژێـر پەردەوە هاتووە گەلی (کورد)ە.

بەڵگەی یەکەم {قال: ابن ابی عمر عـن ابـي هريـرة (ر.ض) قـال: هـم البـارزون} ئـەم زاتـە دەفـەرموێ (ابوهريـره) دەبێژێـت ئەم میللەتە زیرەکە (بارین)کانن واتە کوردەکانن.

بەڵگەی دووەم {وقـال: ابــن ابي عمـر في مكـان آخـر حدثنـا ابن ابـي خـالد عـن ابيـه قـال: نزل علينا ابو هريرة ففسر قول رسول الله(ص) (تقـاتلون قومـاً نعالهم الشعر) قال هـم بـارزون يعنـى (الاكـراد) وقولـه تعـالى ﴿أَوْ يُسْـلِمُونَ﴾ فيدخلـــون في دينكم بلاقتال بل باختيار}.

واتــە بــاوکی خـالد وتویـەتی جارێکیــان (ابوهريــره) میوانـــی ئێمـــە بـــوو کـــە فـــەرمووی پێغەمبــــەر(د.خ) دەفــــەرموێ {تقاتلون قوماً نعالهم الشعر} مانــای وایــە لەگــەڵ میللــەتێك بەگژیـــەکدا دەچـــن کـــە پێڵاوەکانیـان بـە(موو) چنراوە،

واتە (کەوشە)کانیان مواوین و لەمووی (مەرەز) دروستکراون، جا ئەم پێڵاوە مودارانە (باریزە)کانن بەمانای (کوردە)کانن. لە تەفسیری وشەی ﴿أَوْ يُسْلِمُونَ﴾ لەئایەتە پیرۆزەکەدا هاتووە، یان میللەتەکە، موسڵمان دەبێت و دێتە سەر ئایینی پیرۆزی ئێوە. بەڵام بەئارەزوو و خواستی خۆیان نەك لەترسی جەنگ یان لەترسی ئێوە. تەفسیری {(القران العظیم) للشیخ الفداء اسماعیل بن کثیر: سورة الفتح اية ١٦ ص ١٩٠ ج٥ {

بێگومان لەسەردەمی خەلافەتی (عومەری کوڕی خەتاب) خوا لێی رازی بێت کاتێ لەشکری هاوەڵ و یارانی پێغەمبەر(د.خ) گەیشتنە هەرێمی کوردستان گەلی کورد بەبێ شەڕو دوودڵی قەبوڵی ئایینی پیرۆزی ئیسلامی کردو هەتا ئێستاش لەگەڵدابێت هیچ سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراوی راستەقینە نییە لەسەر ئەوەی کەوا بیسەلمێنێت کەوا کوردەکان لەگەڵ یارانی پێغەمبەر(د.خ) کەوتبنە جەنگەوە مەگەر بە (شان) ئەویش لەوتارە بەناوبانگەکەی ئیمامی عومەرو رۆژی هەینیو لەمەدینەی پیرۆز، کە لەسەر (مینبەر)و لەنێو وتارەکەیدا فەرمووی (یا ساریە الجبل، الجبل).

لەکاتێکدا ساریە کە یەکێك بوو لەسەرکردەکانی یارانی پێغەمبەرو لەکێوی (نەهاوەند) لەگەڵ بێباوەڕەکاندا لەهەمان کێو لەجەنگدا بوون. کەوا خەریك بوون بێ باوەڕان لەلای کێوەکەوە پشتیان لێ بستێنن، لەناو وتاری هەینییەوە عومەری کوڕی خەتاب ئاگاداری سەحابەکانی کردەوە لەفرت و فێڵی بێ باوەڕان، بەڵام کێ دەڵێت ئەم بێ باوەڕانەش کورد بوونە، بەڵکو لەوانەیە فارس یان تۆرانی بوونەو، کێ ناڵێت نەگەر بهاتایە کوردەکان لەگەڵ یارانی پێغەمبەر(د.خ) شەڕیان بکردایە ئێستاش کوردستان هەروەکو پێشان نەدەمایەوە، هەر لەنێو شەوی جەهل و نەزانیدا نەدەتلایەوە. لەلایەکی تریشەوە مادام میللەتێك هێندە زیرەك و نەبەز بێت هەرگیز هیچ گەل و لەشکرێك ناتوانێت بەربەرەکانی بکات و بەسووك و ئاسانی لەبەرامبەریدا بوەستێ بەتایبەت کە شوێنەکەی هێندە سەخت و ئەستەم بێت لەلایەن شاخ و داخ و کۆرە شیوو جەنگەڵەوە ئەمە لەلایەك، لەلایەکی تریشەوە، کەوا یارانی پێغەمبەر(د.خ) شوێنەکەیان دەشت و بیابانێکی کاکی بەکاکییەو هەرگیز تووشی شەڕێ نەهاتوونە لەشوێنی ئا بەم شێوە عاسی بێ ئەمەشیان

بێگومان لەسەردەمی خەلافەتی (عومەری کوڕی خەتاب) خوا لێی رازی بێت کاتێ لەشکری هاوەڵ و یارانی پێغەمبەر(د.خ) گەیشتنە هەرێمی کوردستان گەلی کورد بەبێ شەڕو دوودڵی قەبوڵی ئایینی پیرۆزی ئیسلامی کردو هەتا ئێستاش لەگەڵدابێت هیچ سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراوی راستەقینە نییە لەسەر ئەوەی کەوا بیسەلمێنێت کەوا کوردەکان لەگەڵ یارانی پێغەمبەر(د.خ) کەوتبنە جەنگەوە

لەلایەنی یاسای سەربازییەوە، واتا زۆر ئاسان نییە، کە لەشکرو سوپایەك هەر لەشەڕی دەشت راهاتبێت و ئێستا تووشی شەڕێك بێت لەگەڵ سوپایەکی مەشقکارو شارەزا بەهەموو فرو فێڵ و ئۆینی جۆراوجۆری جەنگیو سەربازی وەکو هەڵو چیا نشینەکانی گەلی کورد. ئاسان و ئاسایی نییە کە بتوانێ خۆی لەبەرامبەریدا رابگرێت. هەڵبەتە ئەمەشیان بەڵگەیەو پاڵسەنگە، بۆ ئەوە کەوا هەرگیز یارەکانی پێغەمبەر(د.خ) بەهیچ کلۆجێك نەکەوتوونەتە جەنگی بەرامبەرەوە هەروەکو دوژمنانی (دین و دنیا)ی کورد، بۆ پروپاگەندەو ئاژاوە نانەوەو درۆو دەلەسە، باسی لێوە دەکەن.

٣) لەپەرتوکی {(التاج جامع الاصول في احاديث الرسول) شيخ منصور علي/ ج٥، ص٣٢٤}دا هاتووە{عن ابي هريرة (ر.ض) عن النبي (ص): (**لاتقوم الساعة حتى تقاتلوا قوماً نعالهم الشعر**) رواه الخمسة. وفي رواية (**يلبسون الشعر ويمشون في الشعر**) أي يعملون من الشعر حبالاً ويصنعون منها الملابس والنعال}واتە پێغەمبەر(د.خ) دەفەرموێت: رۆژی دوایی دانایەت هەتا وەکو ئێوە بەگژ میللەتێکدا نەچن، کەوا پێڵاوەکانیان (مووایین).

٤) لەریوایەتی دووهەمدا دەفەرموێ: ئەو میللەتە زیرەکەی ئێوە بەگژیاندا دەچن و بەرەنگاری دەبنەوە جل و بەرگیان لە(موو)ە واتە لەمەرەز دروستکراوە بەپێڵاوی مووایش دەرۆن، واتە دەزووی (موو) بەکاردێنن بۆ پێداویستییەکانی خۆیان وەکو پەت و گوریس و سێتاو شتی تر. جا مەبەستی پێغەمبەر(د.خ) روون و ئاشکرایە لە (يلبسون الشعر)دا کەوا بەرگی (رانکوچۆغە)یە چونکە جگە لە کورد هیچ میللەتێك (رانکوچۆغە) لەبەرناکات و، بەکارنایەنێ، هەڵبەتە هەروەکو هەمووشمان دەزانین (رانکوچۆغە) لەمووی مەرەز دروستدەکرێت.

هەروەها بەهەمان شێوە هیچ خەڵکانێك لەسەر گۆی ئەم زەوییە نییە جگە لەگەلی کورد کەوا پێڵاوی لەمووی چنراو بکات بەپایەوە. جا ئەو پێڵاوانەی لە مووچنراون و دەچنرێن لەکوردستان بە گشتی سێ جۆرن:

١-(زەرگاو) جۆرێکیان بووە کە لەدەقەری بادینان دروست کراوە.

٢-جۆرە پێڵاوێکە کە ئێستا لەناوچەی خۆشناوەتی باوی هەرماوەو لەپێستەی (رەشەولاغ)و موو دەچنرێت و ناودەبرێن بە (کالەکە گا) بەزۆری لەوەرزی زستان بەکاری دێنن.

٣-جۆرێکی تریش لەناوچەی (هەورامان)و جافایەتی دروستی دەکەن لە(پەڕۆو موو و سیرمە)ە بەکلاشی هەورامان ناودەبرێت..

٤-بێگومان هەر لەدێر زەمانەوە میللەتی کورد پەت و گوریس و سێتاو ئەم جۆرە شتانەشی هەر لەمووی (مەرەز) دەیانچنێت و چنیویەتیو لەکاروباری ناومالی بەکاری هێناون.

٥) موژدەیەکی تر لەهەمووی خۆشترە جێگای فەخرو شانازی گەلەکەمانە ئەویش {(**وعنه عن النبي(ص) قال: هل سمعتم بمدينة جانب منها في البر وجانب في البحر) قالوا: نعم يا رسول الله قال: لاتقوم الساعة حتى يغزوها سبعون الفاً من بني اسحاق**} لەشیکردنەوەکەیدا دەلێت: {**من اكراد الشام المسلمين**} (ابو هريرە) لەپێغەمبەرەوە(د.خ) دەفەرموێت بەیارەکانی ئایا ئێوە گوێبیستی شارێك بووینە کەوا لایەکی کەوتۆتە وشکانییەوەو لایەکەی تری کەوتۆتە دەریاوە؟ وتیان بەڵێ بیستومانە ئەی پێغەمبەری خوا، جا فەرموی رۆژی دوای دانایەت هەتا وەکو کورەکانی ئیسحاق ئازادی نەکەن، کە ئەو کات ژمارەیان دەگاتە حەفتا هەزار سەرباز لەهەمان سەرچاوەکەداو لە شەرحەکەیدا دەڵێت: مەبەست لەکورەکانی

ئیسحاق (کوردە موسڵمانەکانی سوریەن) مژدەکەشی ئەمەیانە کەوا پێغەمبەر ناوی نەتەوەی کوردی بردووە بەکورەکانی ئیسحاق پێغەمبەر کوڕی حەزرەتی ئیبراهیم خەلیل (علی نبینا وعلیهم الصلاه والسلام) کە بەباوکی پێغەمبەران بەناوبانگە.

کە بەم شێوەیەو لەسەر زمانی پێغەمبەر (د.خ) کە ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى* إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحَى/ سورة النجم-٣-٤﴾ دەستنیشانی (رەسەنی) راستەقینەی گەلی کورد کراوە. کەواتە رزگاریمان بوو لەناوو نازناو و، رەسەنە دەستکردەکانی نووسەرو مێژوونووسە بێگانەکان، کەوا هەریەکەو بەجۆرێك و شێوەیەك (زار) لەسەر مێرن (رەمل)ی خەیاڵی خۆیانەوە بۆمان هەڵدەدەن. هەندێ دەڵێن کورد (گوتییە)و لەرەسەنی گوتییەکانە، هەندێ دەڵێن (کاردۆخیە) هەندێ دەڵێن (خالدیە) یان (کاردە)و (المسعودی) دەڵێت کورد لە نەتەوەی (دێوی) حەزرەتی (سلێمانە) یان (قال مجاهد تلوت هذة الایة ﴿حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ/ سورة الانبیاء-٦٨﴾ علی عبدالله بن عمر فقال: اتدري یامجاهد من الذي اشارة بتحريق ابراهيم بالنار؟ قلت لا، قال رجل من الاعراب فارس قلت وهل للفرس اعراب؟ قال: نعم الكرد هم اعراب فارس) واتە (مجاهد) دەڵێت کاتێ پرسیاری مانای ئەم ئایەتەم کرد لە (عبداللە) لەوەڵامدا پێی وتم ئایا دەزانی کێ بوو ئیشارەتی کرد بۆ سوتاندنی (ابراهیم) بەئاگر؟! لەوەڵامدا وتم نازانم، وتی پیاوێ بوو لەدەشتەکییە رەشماڵ نشینەکانی فارس. وتم بۆچی، ئایا فارسەکانیش، کۆچەری دەشتەکیان هەیە؟ وتی بەڵێ (کوردە)کانن، بەڵام ئێمە دەڵێین هەرچەندە کورد دەشتەکی فارسەکان نییەو بەرگ و زمان و داب و نەریتی تایبەتی خۆی هەیە، بەڵام ئەمەشیان بەڵگەیەکی ترە لەسەر ئەوەی کەوا (کورد) لە(ابراهیم)ەو (ابراهیم) کوردە. لەبەر ئەوەی بەداخەوە زۆران لەموفەسیرەکان دان بەوە دانانێن کە ئیبراهیم کورد بوو، ئیتر هەر یەکە بەجۆرێ ناوو شوێن و رەسەنێکی دەستکردی بۆ دەستنیشان دەکەن، (بابل- اهواز- مشارق- العراق)و چەندانی تر، بەڵام وتەکەی عەبدوڵلا ئەوە دەگەیەنێ کە ئیبراهیم لەناوچەیەکی کوردەواری بووەو خەڵکەکە کوردن. چونکە ئەگەر بەم پێیە لێکی نەدەینەوە، هیچ رەوا نییە پیاوێکی کورد لێرەوە بچێتە بابل بڵێت دەی ئیبراهیم بسوتێنن. یان پیاوێکی کورد بەناوی (هینون) بۆ جاری یەکەم (مەنجەنیق)ی دروستکردبێت بۆ ئەوەی (ابراهیم) پێیەوە بخەنە ناو ئاگرەکەوە. لەم هەموو بەڵگەنەو هێنان و بردنە، ئەوەمان بۆ روونەدکاتەوە کە (ابراهیم) کوردەو شوێن و جێگەو رێگەشی کوردستان بووە.خۆم شوێنەواری ئاگرەکەم دیوەو، کە ئێستاش بەدۆڵی (ناران) بەنێوبانگەو کەوتۆتە ناوچەی (بیتوێن)ی رانیەوە.

سەرچاوەکان

١. سورەتی (الفتح) ئایەتی ١٦. بەرگی ٥، تەفسیری- القران العظیم- للشیخ ابي اسماعيل عمر قريش الدمشقي المتوفي ٧٧٤هـ - لاپەرە ١٩.

٢. التاج الجامع للاصول في احاديث الرسول للشيخ منصور علي/ بەرگی٥ - لاپەرە ٣٢٤.

٣. تاريخ الطبری تاريخ الامم و الملوك / المتوفي ٣١٠هـ/ بەرگی١ - لاپەرە ٢٤٠.

٤. مێژووی کورد و کوردستان/ علاءالدين سجادی / بەرگی١ - لاپەرە ١٢.

مامۆستا شێخ ڕەئوف شێخ سەعیدی
نیشتمان پەروەرو ئایین پەروەر

شێخ ڕەئوف شێخ سەعید شێخ مەعروف لەبنەماڵەیەکی ئایینی ناسراوی شاری سلێمانی لەساڵی ١٩٢٣ لەدایك بووە، لەژێر چەتری فێرکردنی ئایینی ئیسلامی پەروەردەکرا. . . لەقوتابخانەی مەولانا خالید پەروەردە دەکراو فێری ئایینی پیرۆزی ئیسلام دەبوو. . . لەسەرەتای ژیانییەوە ئاشنایەتی لەگەڵ فەقێو دەروێشەکانی تەکیەکەی خۆیان بووبوو لەسەرەتاوە لەسەر دەستی زۆر لەگەورە شێخەکانی شاری سلێمانیو شێخ سەعیدی باوکی دەیخوێند، لەسەرەتای خوێندنیەوە پەیوەندییەکی توندی لەگەڵ بارزانی نەمردا پەیداکردبوو کاتێ لەمزگەوتی شێخ سەلام دەیان خوێندو لەدوای تەواوکردنی دەرسەکانیشیان تاکو ئێوارە درەنگ هەر بەیەکەوە دەبوون. . .

شێخ ڕەئوف کوڕی شێخ سەعید بوو کە دوو کوڕی

تریشی هەبوو شێخ عەبدوڵڵاو شێخ لەتیف کە ئێستا حاکمە..

لەتەمەنی (١٨) ساڵیدا لەمەراسیمێکی شکۆداردا کە تیایدا پیاوانی ئایینیو شێخانی سلێمانیو پیاوماقولان ڕەزامەندیان دەربڕی لەسەر ئەوەی شێخ ڕەئوف کاروباری تەکیە بگرێتە دەست.

لەساڵی ١٩٤١ بەئیرادەی مەلەکی بەئیمام و مورشیدو مەتوەلی دامەزرا. لەبەر ئەمەش خوالێخۆشبوو شێخ بابا عەلی هەموو مەلاو ئەشرافی سلێمانی کۆکردەوەو ئاهەنگێکی گەورەی سازکرد، فەقێکانی سلێمانی بەقەسیدەو هەڵپەرکێ ئاهەنگەکەیان گەرم کردبوو لەولاشەوە دەروێشەکان هەموو کۆببوونەوە، ئەوانیش بەزکرو تەهلیلە بەشداریان دەکرد. شێخ بابا عەلی بەزمانە پیرۆزەکەی فەرمانە مەلەکیەکەی هەروەها ئیجازە مەلایەتیەکەی خوێندەوەو داواشی لەمامۆستا مەلا حوسێن پسکەنی کرد کە جبەو مێزەرەکەی لەبەر شێخ ڕەئوف بکات.

لەسەرەتای تەمەنی لاوێتیدا لەژێر چەتری جبەو مێزەر ژیانی دەستی پێکردو دەبوایە بژێوی بنەماڵەکەی دابین بکردایەو ئەرکی تەکیەو مزگەوتیشی بەڕێوە ببردایە، دەستووری باوو باپیرانی تێك نەداو لەسەر ڕێڕەوی ئەوان بەردەوام بوو تەکیەکەو مزگەوتەکە کە هەمیشە جێگای زانایانی ئایینیو سەرچاوەی تەریقەی قادری بوو، زۆر بەرێك و پێکی بەردەوام بوو، ئاوبانگی تەکیەکە ئەوەندەی تر

بڵاو بووەوە، وەك نەریتێكی باو هەموو سێ شەممەو هەینیان كۆڕی زكری تێدا دەبەستراو قەسیدەی تیا دەخوێندرایەوە. تەكیەكە جێگای حەوانەوەی میوانەكان كە لەدەرەوەی شار دەهاتن بۆ سلێمانیو فەقێو لێقەوماوان و دەست كورتەكانی شاری سلێمانیبوو.. هەموو ئێوارانیش گوێ لەگرفتی خەڵك دەگیراو بەپێی توانا چارەسەری ئەو گرفتانە دەكراو چەندین گرفتی گەورەی تیادا كۆتایی هاتووە.

شێخ رەئوف بەرەسمی بوو بەسەرۆكی (لجنة تقديرات) بەفەرمانی بەڕێوەبەرایەتی ئەوقافی گشتی ساڵێ دووجار بۆ خەملاندنی ناحیەی بازیان و هەر موڵكی هی ئەوقاف بووایە دەرۆیشت.

لەمانگی ٣/١٩٤٧ شەرەفی ئەندامیەتی پارتی دیموكراتی كوردستانی پێبەخشرا. لەم مێژووەوە تێكۆشانی خۆی دەست پێكرد. لەنەورۆزی ئەو ساڵەدا لەتووی مەلیك ئاهەنگێكی رەسمی سازكراو تیایدا شێخ رەئوف لەگەڵ هەمزە عەبدوڵلا وتارێكی تیا خوێندەوە. تەكیەكەی بوو بەجێگای كوردایەتیو تێكۆشان چەندین كۆڕو كۆبوونەوەو كاری سیاسی تێدا ئەنجام دەدرا. دوای ئاهەنگەكە شێخ رەئوف لەلایەن دەسەڵاتدارانی ئەو كاتە دەستگیر كرا. ساڵی ١٩٦١ كە شۆڕشی دەربەندی بازیان دەستی پێكرد شێخ رەئوف لەتەخمینی بازیان بوو، هەموو ئەوانەی لەگەڵی دابوون لەبەر بەرژەوەندی خۆیان گەڕانەوە، بەڵام شێخ رەئوف لەگەڵ پۆلیسەكان مایەوە، كاتی دەستپێكردنی شەڕ كەوتە جەبهەی عارف قەرەچەتانی.. ئەو كات شێخ رەئوف لەرێكخراوی كاسبكاران كاری دەكرد. كە گەڕایەوە بۆ سلێمانی لەلایەن دەسەڵاتدارانی ئەوكاتە جارێكی تر گیرایەوە.

ساڵی ١٩٦٢ شێخ رەئوف ئەندامی (ل.ن) سلێمانی بوو لێپرسراوی رێكخراوی قوتابیان بوو ئەوكات دەبوایە هەر ئەندام ناوچەیەك لەبەر پێویستی پەیوەندی هەبوایە لەگەڵ دائیرەیەك.. بۆیە شێخ رەئوف دائیرەی جەیش و ئەمنی گرتە ئەستۆ. لەساڵی ١٩٦٣ لە(منع تجول)ەكەی سلێمانی كە زەعیم سەدیق كردی، كەس لەو رۆژەدا هەواڵی كەسی نەدەزانی تەقەیەكی زۆر دەكراو خەڵكێكی زۆر لەناو شاری سلێمانی دەسگیر كرا كە شێخ رەئوفا یەكێك بوو لەو گیراوانە.

شێخ رەئوف سەرەڕای ناهەمواری باری خۆی، بەڵام بەئەركی سەرشانی خۆی دەزانی كە دەبێ دڵنەوایی ئەوانەی لەگەڵیدابوون بداتەوە، بۆیە قسەی بۆ دەكردن وەك وتار بخوێنێتەوەو هانی خۆراگریو دڵنیا بوونی لەرزگار بوونیان دووپات دەكردەوە، كاتێكی ناهەمواری بەسەر دەبرد.. كاتێكیش بەربوو هەوڵێكی زۆریدا كە خواردن بگەیێنێتە ئەوانەی لەقاعەكە لەگەڵیدا بوون و ژمارەشیان (٤٨٠) كەس بوو ئەوەندی بۆی كراو لەدەستی هات خواردن بگەیێنێتە ئەو (٤٨٠) كەسە، زۆر بەو كارە دڵخۆشببوو.

ماموستا شێخ رەئوف یەكێك بوو لەو كەسایەتیانەی كە لەساڵی ١٩٦٣ بۆ سولح چوونە خزمەت بارزانی لەماوەت وتاری ئەو كەسایەتیانەی لەبەردەم جەنابی بارزانیدا خوێندەوەو ئەو بەڕێزانەی بەشداریان كردبوو لەم سەردانەدا (شێخ عارف شێخ حەمە غەریب بەحەسەب و نەسەبی بەرزی عائیلەیو شێخ لەتیف شێخ مەحمودو عەبدولرەحمان مەلا فەرەج كە پارێزەرێكی وریاو لێهاتوو بوو و حاجی قادر جەبار كە بازرگانێكی ناودارەو شێخ رەئوف شێخ سەعید بە حەسەب و نەسەب و مێژەرو تایەفە بەناووبانگەكەی..).

شێخ رەئوف یەكێك بوو لەوانەی لەشاری بەغداد

مامۆستا شێخ رەئوف یەکێك بوو لەو کەسایەتیانەی کە لەساڵی ١٩٦٣ بۆ سولح چوونە خزمەت بارزانی لەماوەت وتاری ئەو کەسایەتیانەی لەبەردەم جەنابی بارزانیدا خوێندەوە

بەشداری کۆنگرەی ئیسلامی کرد دوای ئەوەی لقی چواری بەڕێز رەزامەندی دەربڕی بۆ بەشداری کردنی‌و نووسراوێکی ئاراستەی لقی پێنج کردبوو کە ئاگاداری بن و هاوکاری بکەن. شێخ رەئوف وتارەکەی لەناو کۆنگرەکە نەخوێندرایەوە وەیان نەیانهێشت بخوێندرێتەوە لەبەر گرنگی وتارەکەی.. رۆڵێکی یەکجار بەرچاوی هەبوو بۆ سەرنەگرتنی مەرامی کۆنگرەکە کە دژی گەلی کوردو شۆڕشەکەی بەسترابوو، ئەو مەلایانەی لەسلێمانی‌و هەولێر بەشداریان کرد رۆڵێکی باشیان هەبوو. هەموویان بەسەربەرزی گەڕانەوە بۆ سلێمانی.. دوای گەڕانەوەی لەبەغدا بۆ ماوەیەکی کەم (مرسومی جمهوری) دەرچوو بەفەسڵ کردنی شێخ رەئوف لەوەزیفەی لەسەر ئەو هەڵوێستەی کە دژی ئەوان لەکۆنگرەکە نواندی..

لەساڵی ١٩٦٦ رۆژی نەورۆز کە رێکەوتی جەژنی قوربان و رۆژی هەینی بوو جارێکی تر شێخ رەئوف لەگەڵ شێخ تەهای کوری لەلایەن عەسکەرەکانەوە لەماڵی خۆیان گیران و بەرەو (انضباط)خانە بەرێ کران.. شێخ رەئوف گەیشتبووە پلەی لێپرسراوی ناوچە، ئەشکەنجەیەکی زۆر زۆریان داو چەندین کەس لەو کاتەدا ببوون بەشاهید لەسەری‌و زۆر لەسەرکردەکانی کورد ئەو کاتە بەدوژمنی خۆیان و حکومەتیان دەزانی‌و ئەو هەموو کارانەی لەناو شار ئەنجام دەدرا خرایە ئەستۆی شێخ رەئوف و لەکاتی بەند کردنی چەندین رۆژ خواردنیان لێ قەدەغە کرد، لەو کاتەدا چەندین بەندینخانەی کرد لەوانە (سلێمانی، کەرکوك، بەعقوبەو بەغداد). کاتێ ئازاد بوو بەفەرمانی م.س بەڕێز شاری بەجێهێشت و خەباتی شاخی دەست پێکردو لەدیلمان چەندین جار چووە خزمەت بارزانی نەمر..

شێخ رەئوف لەماوەت نیشتەجێ بوو لەوێش وەك نەریتی خۆی خزمەتی ئایینی پیرۆزی ئیسلام و پیاوانی ئایینی دەکرد.. چەندین جار بارزانی نەمر کە سەردانی ماوەتی دەکرد لەماڵی شێخ رەئوف دەمایەوە، ئەمەش لەبەر ئەو پەیوەندییەی لەکاتی خوێندنیاندا هەیانبوو و لەپاڵ ئەو هەڵوێستانەی کە هەیبوو. ئەوە وای لێکرد هەر شتێك یان گرفتێك رووی بدایە لەناوچەکە شێخ رەئوف لەلایەن مەکتەبی جەنابی بارزانییەوە تەخویل دەکرا بۆ بەشداری کردن لەچارەسەری.. شێخ رەئوف هەر بەردەوام بوو لەسەر هەڵوێستی خۆی‌و لەساڵی ١٩٧٤ شێخ یاسینی کوری لەناو شاردا دەگیرێ، کە بەشداری دەکرد لەئەنجامدانی چالاکی لەناو شاردا، حوکمی سێدارەدانی بەسەردرا، لەموسل لەسێدارەدرا. شێخ رەئوف لەبزاڤی ئازادی خوازی کورد بەهەموو هەستی‌و ماڵ و حاڵ و سامانی بەشداری دەکردو بێ گوێدانە ئەو شتانە، چونکە لەرێگای کوردایەتی دابوو.. هەتا دوا هەناسەی‌و دواساتەکانی ژیانی درێژەی بەخەباتی کوردایەتی‌و خزمەتکردنی رێبازی بارزانی‌داو لەسەر هەڵوێستی مەردانەی ئەم زاتە لقی چواری بەڕێز لەساڵی ١٩٩٧ سوپاسنامەیەکی ئاراستە کرد. لەرۆژی ٢٠٠١/٦/١٧ دوای ململانەیەکی زۆر لەگەڵ نەخۆشی شێرپەنجە کۆچی دوایی کردو یەکێك لەئەستێرەکانی شاری سلێمانی بەرەو مەملەکەتی ئەبەدی هەڵکشا. داستانێکی پڕ لەسەروەریشی بۆ خۆی و بۆ بنەماڵەکەی تۆمارکرد.

بۆچی یادی پیاوچاکانمان دەکەینەوە

ن: شێخ فەتاح نەقشبەندی

لەزۆر لەرۆژنامەو گۆڤارەکان و کتێب و بلاوکراوەکان دەبینین یادی هەڵکەوتوان دەکرێتەوە، ئەوەش بەگوێرەی تێروانینی بیری بلاوکراوەکە دەگۆڕێت، واتا ئەو گۆڤارەی ئاینی بێت هەڵکەوتووە ئاینییەکان باس دەکات وەك ئەو گۆڤارو بلاوکراوە ئاینیانەی ئێستا لەگۆڕەپانی کوردستان هەن لێرەدا مەبەستی من ئەوەیە بۆچی یادی ئەو هەڵکەوتووە مەزنانە بکەینەوە؟ ئایا کارێکی شیاوو پەسەندە یان کاغەز بەفیڕۆدانە؟ لێرەدا بۆ وەلامی ئەم پرسیارە دەڵێین: گرنگی ئەم یادکردنەوە لەوە دایە قورئانی پیرۆز لە سێ باس پێکهاتووە: ١ تەوحیدو بیروباوەڕ ٢ ئەحکامەکانی شەرعی ٣ رووداوو کارەساتەکانی سەردەمی پێشوو. زۆرن ئەو سەرگوزەشتانەی خوای گەورە لە قورئاندا باسی کردون، وەك: نوح و لوت و ئیبراهیم و موسا.. یان وەك فیرعەون و سەمودو شەدادو عاد.. کەواتە مادام ئەوەندەمان گوت گرنگییەکە خۆی لەخۆیدا بەدیار دەکەوێت. ئێستاش هەندێك گرنگی یادکردنەوەی هەڵکەوتوان دەخەینە روو:

یەکەم: ئەوانەی یادیان دەکرێتەوە یان هەڵگری پەیامی لەخوا ترسان، یان بیرمەند، یان شاعیر و ئەدیبێکە، یان شۆڕشگێرو قارەمانێکە، واتە دەبێت ئەم مرۆڤە لەکارێکدا جۆرە پسپۆرییەکی هەبووبێت، بەمەش ئەو مرۆڤانەی دەیانەوێت هەمان رێباز بگرنەبەرو لەگەڵ هەمان کاروان بکەون بەخوێندنەوەی ژیاننامەی ئەو مرۆڤە دەتوانن ئاسانکاری بۆ خۆیان فەراهەم بکەن، چونکە ئەو کارەی ئەوانە دەیانەوێت بیگرنە بەر ئەوانی پێشوو لێشی بوونەتەوە.

دووەم: وەفادارییەکە بۆ ئەو تایبەتمەندییەی ئەوان هەیانبووە بەهۆی ناوو ناوبانگیان بۆ لەمێژوودا دەپارێزن و نایەڵن ئەو هەموو ماندووبونەی ئەوان چەشتیویانە بەفیڕۆو بەهەدەر بچێت، بەو مانایە کەسێك باسیان لێوە نەکات، بەڵکو چەند لاپەڕەیان بۆ تەرخان دەکرێت.

سێیەم: ژیاننامە تەنها ئەوەنییە تۆ ساڵ و مانگ و سەفەرو تەمەنی بوون و مردنی ئەو مرۆڤە بنووسی. بەڵکو ئەوانە هەر پێشەکییەکی کورتن بۆ ژیاننامە، بەڵکو ژیاننامەی مرۆڤێك واتا وەدیارخستنی بیرو بۆچوون و تێروانینەکانی ئەو مرۆڤە لەهەمبەر ئەو کارو کردەوانەی هاتوونەتە پێش لەو سەردەمەی ئەوی تێدابووە، پاشان لەژیاننامەکەدا بتوانێت ئەو هەموو تێروانینانەی شی بکەیتەوە، بەوردی بتوانیت لایەنە باش و

تۆ ژیاننامەی مەلایەك دەنووسیتەوە، نووسینەکەی تۆ خۆی لەخۆیدا دەبێتە پارێزگاری کردن لە هەرچی مەلایە

خراپەکانی وەدیاربێخن.

چوارەم: نووسینەوەی ژیاننامە پارێزگاریشە لەو ڕێبازەی ئەو مرۆڤەی تێیدا بووە بۆ نموونە کە تۆ ژیاننامەی مەلایەك دەنووسیتەوە، نووسینەکەی تۆ خۆی لەخۆیدا دەبێتە پارێزگاری کردن لە هەرچی مەلایە، چونکە بەدونیای دەسەلمێنی کە مەلا ئەوەندە گەورەن تەماشا خاوەنی فلان و فلان هەڵوێستن، یان تۆ لەژیاننامەدا ئاماژە بۆ کاری ئەوە دەکەیت بۆ نموونە باسی بیروبۆچوونەکانی مەولەوی دەکەیت دەنووسی ئەم مەولەوییە کە فلان شتانەی کردوون هەم مەلاو هەم پابەندی ڕێبازی سۆفیگەری بووە. ئەم پارێزگاری کردنەت واتا بزانن مەلایان و هۆگرانی ئەم ڕێبازە چەندە بلیمەت و خزمەتگوزار بوونە.

پێنجەم: ژیاننامەی وان پڕە لەپەند بۆ هەموو ئەو کەسانەی دەیخوێننەوە، نەك تەنها بۆ ئەوانەی کە لەگەڵ بیرو بۆچوونەکانی ئەودان.

بەکورتی نووسینەوەی ژیاننامەی مرۆڤە هەڵکەوتووەکان کارێکی زۆر زۆر پێویستە، دەبێت بەتەواوی هەوڵی تۆمارکردنی ژیاننامەی هەڵکەوتوان بدەین و ناوو نازناوو کارو کردەکانیان لەمێژوودا بنووسین بۆ نەوەکانی خۆمان بیکەینە بۆماوەو پێیان

> **ژیاننامەی مرۆڤێك واتا وەدیارخستنی بیرو بۆچوون و تێڕوانینەکانی ئەو مرۆڤە لەهەمبەر ئەو کارو کردەوانەی هاتوونەتە پێش لەو سەردەمەی ئەوی تێدابووە**

> **هەر خوێندەوارێك بێ پێویستە بەدڵ و دەروون یادی ئەم کەڵە پیاوانە بکاتەوە بۆ ئەوەی سوودو قازانجی روحی لێ وەربگرێت**

بڵێین: ئەوانە ئەم هەڵوێستەیان هەبوون دەئێوەش پەندیان لێوەربگرن. بۆیەش پێم وایە هەر خوێندەوارێك هەرچەندە بەرێکەوتیش بێ پێویستە بەدڵ و دەروون یادی ئەم کەڵە پیاوانە بکاتەوە بۆ ئەوەی سوودو قازانجی روحی لێ وەربگرێت.

چونکە خاوەن (بصیر)ەتەکان. ئەوانەی چاوو دڵیان کراوە بوو بە(رابطة)ی رووحیو پەیوەندی دڵەوە بەدۆستانی خواناس و خاوەن (عرفان) پێگەیشتوون و، توانیویانە ببن بەدۆستی راستی خوا. ئەمەشیان شتێکی (مەحال) نییە، لەبەر ئەوەی هەتا پێغەمبەری خواش (د.خ) بەر لەبوونی بە پێغەمبەرو خاوەن وەحی لەلایەن پەروەردگار بەهۆی (جبرائیل امین) ئەویش ئەم ڕێگەیەی بووە، کە پەیوەندی روحی بوو بەدڵ بیرو هۆشی دەکردەوە لەگەورەییو بێ هاوتایی خواو دانانی کەون و کائینات. کەواتە بۆ هەر کەسێك کە بیەوێ بچێتە ناو ئەو بازاڕە هیچ مانعێك نییە ئەگەر خوا مەیلی لێ بێت شارەزای دەکات. بەڵام لەرێگەی (مورشیدێکی روحی حقیقی) زوتر پێ دەگات. بۆیە ئومێدەکەم دۆستایەتی دۆستانی خوا بکەین، بەڵکو لەبەر خاتری ئەوانیش خوای گەورە بەزەیی بەئێمەشدا بێتەوە.

وصلی الله علی سیدنا محمد وعلی اله و صحبه وسلم

گەشتا فەقییا

نڤسینا

ئەمین نارۆزی

لەلاتینیەوە: ژیار مزیری

"Mellê Kurd bi dizî dersê dide zarokên Kurd".
Foto ji kitêba Barbro Karabuda, Öster om Eufrat i Kurdernas Land, Stockholm, 1960, r.81 hatiye girtin.

ئەڤ گوتارە پرانییا ژیانا فەقییان نیشان ددەت، کو چەوا ژیانا خوە بوراندینە د ناڤ حوجرا و مزگەفتادا چ دخوەند و چ دکر؟ ئەمین نارۆزی ئێکێک بۆ ژ فەقییان کو ب درێژی باسی ژیانا خوە و فەقییان دکەت ل گوتار (وان) ب تیپێت لاتینی نڤیساندییە. من ژی ب فەر دزانی ڤەگوهزم ل سەر تیپێت عەرەبی ب دەستکاری ڤە چونکی دا ئەم ژی هایداری ژیانا فەقییا ببین، کو چەوا خەلکی مە هاریکاریا فەقییان دکر بۆ تمام کرنا خوەندنا خوە، تاکو ئەوان ژی خزمەتا ئاینێ ئیسلامێ بکەن، ئەڤە ژی گروڤەیە سەر هندی کو مللەتێ کورد هەر ژ کەڤندا عەودالی ئیسلامێ بونە.

پەیڤا فەقی ژ فەقیها ئەرەبی تێ، بنگەهێ وێ ژی ژ پەیڤا فقهە ژ بو زانستیا شەریەتێ، ئانکو قانون و زاکولێ ئۆلی و جڤاکا ئیسلامێ، تێ گوتێن. فەقیە رەنگدترە و ب واتەیا شەریەتناسی یان ژی شەریەت مەدارە، لێ د ناڤ کوردان دە هاتییە سڤك کرن و بوویە ناڤ بۆ خوەندەڤانێن د ناڤ مزگەفت و هجران دخوینن.

ئەز نەشاش بم ئەم یان هەشت یان ژی نەه فەقی (شاگرت) یێن خەریب بوون و خەین ژ مە سێ سوختەیێن گوندی ژی هەبوون.

د نۆر مالێ دە مرۆڤ کێم جارا ل گوندێ خوە دخویینە، پشتی چەند پەرتووکێن بچووك یێن پێشی، کو هێ یەك د وان دە سوختەتێ هسابێ، مرۆڤ دچە گوند یان باژارەکی بیانی و ل ورد دۆمینە. ژ خوە مرۆڤ ب گوندەکی تەنێ ژی نامینە بەلکی ل گوندێ جوودا جودا و هەر کو دچە ل با مەلەیێن هێ زاناتر و ناڤ دارتر دکرە.

وەك ئادەت فەقی د سالێ دە دو جاران ل گوندان یان ژی گوندێ کو لێ دمان، مال ب مال دگەرییان. جارەك هاڤینێ، ژ بۆ زەکاتێ ل سەر بێندەران و جارا دن ژی، نەتەی جارنا، و سەرێ سالان دە ژ بۆ چڤاندنا سەرسالا خوە گوندۆ گوندۆ و مالۆ مالۆ دگەرییان. گەلەك فەقییێن مینا م.هاجی کو ب سالان نە دچوونە مال ئابوورییا وان ل سەر وی زەکات و وان دراڤێن

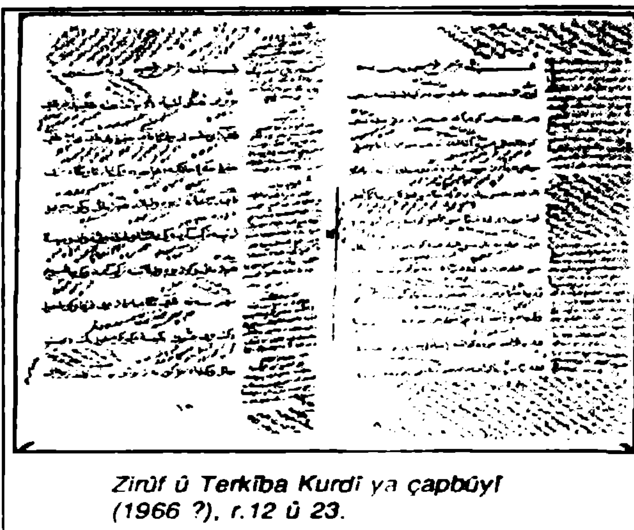
> **ل بەرکرن و بدەنگخوەندنا ئەلفبەیێ خوەش و گەشییەکە دنە دناڤ فەقییان دە و کو ل و کەسەرا دلێ هەر فەقییێ ژێریە**

سەرسالابوون. مـەرڤ ژ خـوە رە ب وی هـاتنێ پرتـووك و كنجـیێ پێویست دكری. بـێ ڤـان هـەر دویـان گەرەكـە دن ژی هــەبوو بەس ڤێ دوایییێ هما بێژە رابوو بوو. ئەو ژی گـەرا ژ بۆ گەشت و سـەیرانا فـەقییا یـا نـاڤدار بـوو، گاڤـا بـهار دهـات شـینایی و زەرزەوات پـڕ دبـوو، گوشتی كـار و بـەرخا ژی خـورت دبــوو و دهاتە خـوارن، هنگـێ وەختــێ گەشـتیا فـەقییان ژ دهـات ئـەو رادبوون هەبۆ هەبۆ ب گونــد و مـــالێن خوەیتەرشـی دەسـت ڤـەكری دكـەتن. وان هـەو كار و بـەرخ ددانـە هـەڤ و تـانین گونـدێ خـوە. ژ گوند ژی وان هم دیسا كـار و بەرخ و هـم ژی روون و ســــــاڤار دچڤـاند. ئـەو ل گـۆر هاتنا گەرا خوە چەند ئێڤارێ ئینان دەردكەتن گەشت و سەیرانێ، ئانكۆ دچوون سـەرێ گرەكی بەرگـەه خـوەش هەوالـە یان ژی سەر مێرگەكە شینی ب كـانی و ل ور بـەرخ یـان كـارێ خـوە دگورانـدن چێدكـرن و ب كێف و شاه ب گۆڤاند و بێلمتـە، ب هەنــەك ولاكرتــی دخــوارن. جارنـا هەنــەكێن وان دبـوون دار

گەنەك و ل ور ب هەڤ ژی دكەتن لێ ئەڤ یـەك پـڕ كێم بـوو هنـەك جاران وان، فەقیێن گوندێ نێزی خـوە ژی ڤـە دخوانـد و هـێ گەشـتەكە مـەزنی ب روومـەتتر چێدبـوو. ل گـۆر وێ گەشـت خوارنازاف مرۆڤ دبێژە كێ وێ ئەو نەچن تایینا، لێ نا هەرێ ما

Zirûf û Terkîba Kurdî ya çapbûyî (1966 ?), r.12 û 23.

فـەقی دەڤ ژ تایینـا بـەردەن؟

پەیڤا فەقی ژ فەقیها ئەرەبی تێ، بنگەهێ وێ ژی ژ پەیڤا فقهە ژ بو زانستیا شەریەتێ، ئانكو ڤانون و زاكولێ ئۆلی و جڤاكا ئیسلامێ، تێ گوتێن

تێگوتن كو جارەكێ فەقی هەموو ل هجرێ ل هەڤ چڤیانە بەهسا خوارنــێ كرنــە، یــەكی ژ وان گوتییە: (خوەزی وێگا هجر مـە تـژی كوتلـك یـان ژی ئـاپراخ بوونا). یێت دن ژی ژێ پرسینە: (ما ئەمێ چەوا بچوونا تایینا؟). د ژیانـا فـەقیتییێ دە جهـەكی تایینا یێ گرینگ هەیە، فەقی ب

سالا تایینـا، (ل هنـەك هـەرێمان راتـب ژێ تـێ گۆتـن) دژیــن. د گوندان دە یان د باژاران دە مالێ دەولەمـــەندی جـامێر سـبە و ئێڤاران تایینا فەقییان دەردخن، لێ یێت هالخوەش، دەولەمـەندێ نەمەرد و مالكێمێن چاڤ فرە ژی دانەكی تایین دەرتینن. ئانكو ب گەلەمپەرێ هـەر كـەس ل گۆری پیری و قەوەتا خـوە، ژ بـۆ بـەلابوونا زانستیێ، ئالیكـاری ب خوە ندەڤانان رە دكە. هاتنەكـە دن ژ فـەقییان رە ئیسقاتە. گاڤـا یـەك دمـرە مـیراتخورێت وی یـان ل گـۆر وەسـیەتا وی، یـان ژی ل گـۆر هـەبوونێ، ژ مالێ وی چـەند كێل گەنم هەم ژ بۆ خێراوی وهـم ژی ژ دێلڤا گونـا هێـن وی ڤـە بـەلاڤ دكن. پرانیا ئیسـقاتێ دكیهژە فەقی و مـەلان، لێ هنـەك ژی دگـهێ رە بـەنێن (فـەفیر) گونـد. ل ڤـێ بوونێ مرتبا گەلەك جاران یارییا دكر: (ئەم دخوازن گەل زێدە بیە چكـو زارووكـەك چێدیـە ئـەم بەخشیشا خوە دستینن لێ فەقی و مەلە دڤێن خەلك بمرە چمكی ئەو ئیسقاتێ دستینن).

كێف و شـاهییەكە فـەقییا ژی ئـەو بووكـو یـەك پرتووكـەكێ

Rûpelek ji İsaxoci ya Esireddîn el Ebherî

خەلاس كەو دەست ب یەكە دن بكە. چمكی هنگێ مەفتوهانە چێدبوون و وان یان ئێڤارا ئینەكی یان ژی رۆژا ئینێ تێر چای و فێكی دخوار.

تو ژ زرووف و تەسریفا كوامانجی رە ژ دبێژی گەلو؟

زرووف ئەرێ لێ تەسریف نەزاف؟ كوردییا وی یەكجار ئەجێبە ب راستی من قەت ژ تۆ پرتووكێن سەرفێ (لێكەرناس) هزر نەكر و كو د دەستێ من دە بوونا من دێ ژ یەكەكن و ئەمیسلەیێ، پرتووكەكە كو لاپەراندنا لێكەران رێز دكە. پێ ڤێ تەڤا ژ ناڤ كتێبێ رێزێ دەرانینا.

- چەند پرتووكێن رێزێ هەنە و د چەند سالان دە مرۆڤ دكهیژە یا تالبیێ؟

هەڤالەكی پرس كر

- وهۆ.. پرن گاڤا هوون گهیشتنی هوونێ ببینن.

- هما چەندكا ژ وان بێژی جێنا بە؟

- باشە، ئەزێ سڤك ناڤێ وان ل ڤر رێزكم، لێ گەرە ئەم دەست بە مەتنا بكن. چكو ئەم زاف پەیيڤین، گەر هوون بڤێن ئەزی جار دن وان و نڤیسكارێن وان قەنجتر ب وە بدم ناسین لێ بەلێ ب سۆزێ مەتنخوەندێ.

مەگشا پێك ڤەگوت:

- چەوا بوون ژی دزانن، پشتی ختم و جاریكرنا قورانێ ل پرێن جیهان مەرڤ مەولوودا كورمانجی، نووبەهار و نەهجولەنمێ (هەر دوژی كوردی نە) دخوینە و ب پرانی وان ژ بەر ژی دكە.

- بەلێ ئەم زانن

- ل خوە وەدیدییە كو ل گەلەك جیهان خایەت و ئبن ئال-قاسمێ (دو پرتووكێن بنگەهین و هێسایی یێن شەریەتێ، زاكۆنا ئۆلێ نە) ژی بوو وان تێنە خوەندن.

- بەلێ مە ژی خوەند- هنا ژ مە بەرسیڤادا

- تشتێن كو ئەز بێژم ل گۆر ڤان هێلێن مە نە، لێ هن جیهێن جودا ژی هەنە. پشتی ڤانێ هان ل گەلەك ئالییان تەسریفا كورمانجی، تەمسیلە مینا، لزری جارنا مەقسوود و مەراهێ ژی د بەشا لێگەرناس (سەرف) یێ دە دخوینن و وان ژ بەر ژی دكن. ل دو ڤان دۆرا بۆێژناس (مۆرفۆلۆژی) و هەڤۆكرستی (تەڤگەرزانی، ستیناكس) یێ تێ، ل ور ژی مرۆڤ پێشی، ئەوا مالا جورجانی، زورووف و تەركیبێ (ئەڤ هەر دوییێ دوای ب كوردی نە) دخوینە. د بە پەی ڤان دە ژی سابولاها سەخیر (بچووك) تێ، ئەڤ ئەوا مالا جورجانی شروڤە دكە و نابێ ژ بەركرن. ئەز باوەرم هوون ژی هەیاڤرزانن

ژ خوەكێم جارا شروڤە دهاتن ژ بەركرن، چكو ئەو كەلەكی درێژ بوون و ژ بۆ فێربوونەكە كوور دهاتن خوەندن. یەكی وان قەنج رەوادكر لێ مەتنێن (هیم و بنیات) وان ژ بەر دكر.

- هەیا ڤر مرۆڤ خوەش لێ دچە و گەلەك ژی مەفتووهانە (دەستیێ شانە) ددە. ل پەی ڤان شەرە ئال- موخنی تێ و پێ رەهێ نوو سەرێ مەرڤ دكەڤە خاخێ گران. ئەو ب خوە شروڤەیا موخنییێیە و هما چ بگر سالەكێ دكشینە، هەیا مەرڤ وێ د قەدینە بەزێ چاڤێ مەرڤ دەرتێ. پشتی ڤێ دیسا

دۆرا لێکەرناسییێ تێ، ل ور مەرف شروڤە یا لزرییێ، سەئەدینی دخونیە، یان پێ رە یان ژی پشتی وێ ل هن چیهان تەسریفا مەلە ئەلی ژی تێ خوەندن و ژ بەرکرن. بێ کو تەسریفا م. ئەلی دخوند هەر دۆ شرۆڤەیێ وێ، قزلجی و قەرەداخی ژی ژ بۆ ئالیکاری پێ رەدخوند. هنەك هەنە ل پێشییا دەست پێکا سەئەدینیێ، ستووری، کو راڤەیا پێش گوتن (دیباجی)ە سەئەدینییێ،دخوینن و ژ بەر ژی دکن. چکو دیباچەیا وێ تەڤ مانەند و میناهی (مەجاز و تەشبیحو)یە کو دکەڤە بەشا زانستییا رند پەیڤین (بەلاخەت)ێ، وگەلەکی زۆرە ئەو ب خێرا ستووریێ هەبەکی هێسایی دبە، لێ ژ بۆ کو هێ هێسا بیتربیە، گەلەك دو پەرتووکێن رند پەیڤینێ بێن بچووکی دن ژی دخوینن و ژبەردکن. ناڤێ وان ریسالەت ئال-وەد، و ریسالەت ئال-ئیستیارە یە. پشتی ڤان ژی هال ئال-مەقاد تێ کو شرۆڤەیا قەوادیێیە.ل پەی هەللێ سەئەدوللاها گەوار تێ ئەو شرۆڤەیا ئەنموزەجییە پشتی ڤێ ژی یەکە تفاق و تەشقەلەتێ کونە تاپچا شروڤەیا ئیزهاریە. مینا فالك گەلەکێن کو وێ دخوینن یان بوویەرەك تێ سەرێ وان یان ژێ تێ سەرێ لێزمەکی وان. ژ وێ بوونێ ژی گەلەکی مینا من کو رهشێرینن ژ خوەندنا وێ درەڤن و دشونا وێ دە ئیمتیهان و سیووتیێ دخوینن. لێ گەلەك ژی وێ سیووتییا راڤەیا ئەلفییەیا ئبنمالك کو ژ (١٠٠٠) بەیتی (رستە) پێکهتییە دخوینن.

Rûpelek ji Kafîyeya Îbn el-Hacib (Îbn el-Hacib bi xwe Kurd e, di dema Eyyûbiyan de li Misirê bi cih bûne)

ل بەرکرن و بدەنگخوەندنا ئەلفیەیێ خوەش و گەشییەکە دنە دناڤ فەقییان دە و کو ل و کەسەرا دلێ هەر فەقییێ ژێرییە.

-ئەز نزانم بوو چەند هەب پرتووك و چەند سال ژی لێ پشتی ڤان نەڤاهێ مەرف دەست ب جامییێ، پەرتووکا تالیوونیێ، دکە.

ل گۆر دەما هەڤجاخ (نووژەن) وەك مرۆڤ دەست ب ونیڤەرستیەیێ بکە. ل هنەك جیهان ژ هەللێ و هەفراز و ل هنازی ل دۆرا جامییێ. ب کتێبێن رێزێ رە هنەك پرتووکێن دن ژی تێنە خوەندن، فەنا یێن شەریەتێ (زاگۆن و قانوونێن ئول و چڤاکی)، تەفسیرێ (شرۆڤەیا قورانێ)، هەدیسێ رگۆتن و کریارێت موهاممەد پێغەمبەر (سەلاڤێن خودی سەربن)، سییەرێ (ژیانا موهەمەد پێغەمبەر سەلاڤێن خودی سەربن) و کێم جارا بەژی وێژە وستێر ناسییێ. ل پەی جامییێ ژی ئەو ژی دەمەکە درێژ دکشەو گەلەك ل ور ژێ دقەرن ژی، دورا مەندقێ تێ و دەست پێکا وێ ژی ب موحتنی ئەت-تولابێیە کو شرۆڤەیا ئیساخوجییا(ل گۆر ئەل-مونجدێ) پوور فیریووس، شاکرتێ ئەفلاتون (پلتون)ە. لێ ل هنەك جیهان د شوونا ڤێ ئیساخۆجییێ دە مرۆڤ ئیساخۆجییا سەیدایێ مەلە خەلیلێ سێرتی دخوینە و ژ بەر دکە چکو ئەو درێژتر و ناڤەرۆك

خورتره. د پەی دە ژی قەول ئەل-ئەهمەد تێ کو ئەو ژی شرۆڤەیا فەنەرییا کو ل سەر ئیساخوجییێیە. ل دوو ڤێ دیسا بەلاخەت (رندپەیڤین) تێ، ئانکو یەك و ساما نستیارێ و ساما وەدێ دخوینە. پشتره دۆرا مونازەرەیێ، کو ئاوایێ مونقەشە و گۆتۆبیژی ددە زانین تێ و پەرتوکێن وێ ژی (ئەل-وەلیدو ئەبد ئەل-وەهاب) ب. ژ جامییێ و درڤە ئەز ژی مینا وە مە چمکی من ب خوە ژی هێ نەخوەندییە، لێ تشتێ کو هن دیتییە و بهیتییە وەهایە.

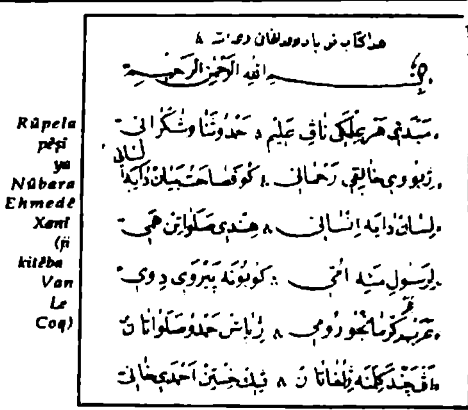
هێ خەبەر د داڤ دە یەکی ژ پاشڤە گۆت:

– ئەز ب جامییا تە کم تە تەڤێ خوەندییە لێ تۆ جار دن لێ زڤری، م.هاجی هایدێ سەیدا ل بەندا تەیە.

بێ کو ئەڤ گۆت یەك ژ وان تالبێ کەڤنتر بوو. مە کر و نە کر وی خوەنەدا بەرگۆتنا پرتووگێن مایێ گۆت:

زوو وەرن ئەم هەرن دەست ب دەرسان بکن.

خوەرست ئەڤ کو ل دەمەکە درێژ د دلێ مە دەما، پشتی مە جیهێ خوە ژ ور خراکر و ئەم چوونە جهنە دێ کو هێ فەقی پر تر و بلندتر بوون، ئەم هنۆ هنۆ فێری وان بوون.

هذا كتاب نوبار ...
بسم الله الرحمن الرحیم
سپاس و هم علیكی ناڤ علیم د حمد و ثنا و شكرانی
ژ بو وی خالقی رحمانی كو فصاحت بیان دایه
لسانی دایه انسانی هندی صلوات هی
رسول منیه امی كو بونه پیروی دی وی
عربی كرمانجو رومی ژ باش حمد و صلوات ن
ڤ چند كلمه ژ لغاتان ن نڤیسین احمد خانی

Rûpela pêşî ya Nûbara Ehmedê Xanî (ji kitêba Van Le Coq)

نایێ بیرا من چەند سال لی کەلەکی پشتره بوو کو ئەم چار پێنج هەب ژ وان فەقییێن بچووکی بەرێ ب هەق رە، ل گوندەکی دن لێ ل جەم ئەینی سەیدایی چڤییا بوون. ئەم گش بوو بوون تالب لێ ل ڤر ژی مینا جیهێ بەرێ تالبی تونە بوو. ئەم دیسا دکلاسکا خوەندنا خوە دە هاتبوون دەستپێکا وێ. یەکی ژ مە هاشییا دخوەند کو پشتی ئەبدەل-وەهابێ دهات. ئەو ژ دو پرتووکێن کو جامییێ دوور و درێژ شرۆڤە دکرن و ناڤێ وان ژی ئەبد ئال- خەفوور و وسام بوو و یەکە دن ژی ب ناڤێ ئەبد ئال- هەکیم پێکدهات. یەکی ژی یا پشتی هاشییا دخوەند کو ل سەر مەنتقێ هێ کوورتر را بوەستییا و ناڤێ وێ ژی شەرە ئاش-شەمسی بوو. یێ ل پەی ژی ئال-موختەسەر دخوەند و دپەی وێ دە ژی شەرە ئال-ئەقاد کو زانستییا ئول ناسییێ (کەلام) بوو دهاتە خوەندن. یا داوی کو مرۆڤ پێ مەنتەهی دبوو و ژ دو جلدان پێك دهات ژی جەم ئال جەوام بوو. ئەو ل سەر بنگەهێ زانستییا ئولی بوو.

هەر یەك ژ مە کو دەست ب یەکێ ژ وان پەرتووکان دکر مە دەست پێشا نەیێن (مەفتوهانە) خوە دجڤاند،م.هاجی ب بیرتانی، جانێ وی شاد دکر و پشتره ژ دێلڤا وی ڤە ژ کێف دکر. د ناڤ وان پرتووکێن رێزێ تەڤ دە. بل ژ هەرسییێن پشتی قورانێ، د دەما مە دە تەنێ سێ پرتوکێن کوردی، وەك دەرس دهاتە خوەندن.

لی ل گەل وان، پشتی دەرسێ و دەمێن ڤالا دە، مە دیوانا مەلایێ جزیری و مەم و زینا ئەهمەدێ خانێ ژ دخوەندن. ب تایبەتی فەقییێن دەنگخۆش ئێڤارێ ئینییان ب ئاواز وەك قەسیدە دخوەندن داڤێتن بەرهەڤ.

ڤێ پاشییێ پرتوکەکە شەرینەتێ ب کوردی (ئیرشاد ئەل-ئبادا کورمانجی) ژی دەرکەوتبوو. ئەو ژی وەك ئالیکار، ژ بۆ ئاگاهدارییا ل سەر شەرینەتێ دهاتە بکارئاینن.

سەرچاوە:

گوڤارا وان، ژمارە ٦

گوڤاری یەکێتیی نووسرانی کورد- سوێد

پێشکەوتنی مرۆڤ
لەرووی هۆش و تواناکانییەوە

ئاریز محەممەد یەحیا

پێش ئەوەی بچینە ناو باسەکەمان و بێینە دوان و گفتوگۆ بەپێویستی دەزانین لەدەروازەی رابردووی پڕ لەنەهامەتییەکانی خودی مرۆڤەوە بچینە ژوورو بەم چەند وتانە دەست پێبکەین، بەر لەوەی مرۆڤ بتوانێ تەمی نامۆیی‌و هەستی خۆ بەکەم زانی بخاتە لاوە یەکپارچە ژیانی پڕبووە لەکارەسات و پەژارە. پشتی کۆم و خەمی ژێربارو تازیانەی دیاردە سروشتییەکان وای لێکردبوو بەردەوام ئەشك برژێتە چاوەکانی‌و بەسەر کولمەکانیدا جۆگەلە ببەستێ. دواتر لەگەڵ ئاوابوونی رۆژ بەدوای رۆژو پێچەوانەی لاپەرەکانی مێژوو، بەکارامەیی‌و لێهاتووی خۆی توانیویەتی رووی رووداوەکان بچەرخێنێتەوە، ئەویش بەسوود وەرگرتن لەدووبارە بوونەوەیان بەمەش بەرگری‌و ململانێ‌و رووبەڕووبوونەوەی چەندان و هەروەها هەردوو رووی ماددی‌و مەعنەوی شکۆفانەترو پەرەدارتر بووە. ئەمەش هۆیەك بووە بۆ گەڵاڵە کردنی تاقی کردنەوەو لێکدانەوەی رووداوەکان و دەرەنجامی بیرو هزری نوێ‌و گۆڕینی سەوداو مامەڵە لەگەڵ ژینگەو دەوروبەرو بەخۆوە گرتنی قاڵبێکی دی.

ئەمەی لەسەرەوە خرایە روو کورتەیەك بوو وەك بیرەوەرییەك بۆ رابردووی کۆن و دیرۆکی ئەم زاتەی کە هەر لەسەرەتای دروست بوونییەوە بەوێنەی کارێکی نائاسایی‌و (معجزە) هێنراوەتە بوون.

بوونەوەرێکی وەها کە هەر لەگەڵ بیرۆکەی پەیدابوونی‌و هێنانی بۆ سەر ئەم زەمینە بتوانێت ببێتە مایەی سەرسوڕماندنی فرشتەکان و بەهەڵە بردنیان!!

دیارە مرۆڤ یەکێکە لەکارە نائاسایی‌و لەژمارە نەهاتووەکانی خوداوەندو ئاڵۆزترین بەدیهێنراوێك تا ئێستا بووبێت بێگومان ئەوە.. (معجزە) دیارە بەوە دەوترێت کە ئەگەر جگە لەخودا بالاَ دەسترین کەس بێنێ ئەم توانایەی نەبێت بەلای دروستکردنییەوە بچێت.

ئەمڕۆ زیاتر لەهەر سەدەو رۆژگارێکی رابردوو مرۆڤ لەبەرە و پێشەوەچوون دایە. بەم بیروهۆشە کەم و کورتەی یەزدان پێی بەخشیووە زۆر کاری داهێنان و دۆزینەوەی لەسەر شانۆی ژیاندا خستۆتە روو، تەنانەت وای کردووە خودی خۆی سەرسام و بێ‌بڕوا بکات. ئەو مرۆڤەی تا دوێنێ لەژێر رکێفی دیاردە سروشتییەکاندا دەینالاند ئێستاکە لەگەڵ نوێترین دەزگاو ئامێر سەوداو مامەڵە دەکات. دواتر هەر

ئەمڕۆ زیاتر لەهەر سەدەو ڕۆژگارێکی ڕابردوو مرۆڤ لەبەرە و پێشەوەچوون دایە. بەم بیروهۆشە کەم و کورتەی یەزدان پێی بەخشیووە زۆر کاری داهێنان و دۆزینەوەی لەسەر شانۆی ژیاندا خستۆتە ڕوو

لەسنووری ئەو هێزەی پێی دراوە یاری بەئاڵوگۆڕکردنی ئەندام و ئامێرەکانی لاشەی گیانەوەران تەنانەت خۆیشی دەکات. ئەوەتا ئاڵۆزترین شتێك لەخۆیدا کە سەریەتی ئەیگۆڕێت و دەینێتە سەر لاشەی ترو چەندان شتی دی. ئیتر ئینسان زۆر لەشێوە سەرەتاییەکەی دوورکەوتۆتەوە، لەوانەیە ئەگەر بگونجێ کەسێکی ئیستاو یەکێك لەمرۆڤە سەرەتاییەکان بەراورد بکەی رەنگە ئاسمان تا ڕێسمان جیاوازییەکانی ئەوان بێت لەڕووی دووریەوە. کەچی لەگەڵ ئەوەشدا ئیستاو دوارۆژیش لەتوانستی ئەوا نییەو ناشبێت تاکێکی وەك خۆی لەرەنگ و شێوەو پێکهاتەکاندا بهێنێتە ئاراوە.

دیارە مرۆڤ دوولایەنە بەدی هاتووەو خۆ دەنوێنێ (گیان و لاشە) هەریەکە لەم دوو لایەنەش جیان لەیەکتری لەڕووی چۆنیەتی پێکهاتن و شێوەدا. لەرابردوودا دەیان گوت (لاشە بەندیخانەی روحە) ئیتر ئەم بەندیخانەیە هەرچۆنێك مامەلەی لەگەڵدا بکرێت و ئەندازەو شێوەی چۆن بێت لەتوانادا هەیەو دەشێ دەسکاری بکرێ. بەڵام (روح) کە کۆیلەو بەندکراوە تیایدا لەبەر ئەوەی هەستی بینایی‌و چاوەکانمان کزو بێتوانایە لەئاست بینینیدا ناشێت هیچی لەگەڵدا بکرێت. ئەمڕۆش ئەگەر مرۆڤ (سەر، دڵ، قاچ، دەست) یا هەر بەشێکی تری گۆڕینەوەی لەگەڵدا بکرێت ((تەنانەت بەکاری لەبەرگرتنەوەش (استنساخ) کە لەلایەن زاناو بلیمەتێکی ئەمریکی لەم دوادوایانەدا ئەنجام دراوە)) ئەوا هیچ لەمەسەلەی (معجزە) بوونی ئەو ناگۆڕێت.. یەزدانی مەزن دەفەرموێت: ﴿ وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ الرُّوحِ قُلْ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ الْعِلْمِ إِلاَّ قَلِيلاً/ سورة الاسراء-٨٥﴾ لەو ئایەتەدا ئەوە دەردەکەوێت کە سنووری کارکردن لەبەردەمی مرۆڤ ئەوەندە بەرفراوانە بەجۆرێك تەنیا نەتوانێت دەسکاری‌و یاری بەروح بکات.

گرنگی بوونی هەستی نەتەوەیی لە ئیسلامدا

مەریوان مەلا عەبدوڵڵا

بوونی چەندین نەتەوەو رەگەزی جیا بەیەکێک لەنیشانەکانی گەورەی خوای پەروەردگار دادەندرێت: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاخْتِلافُ أَلْسِنَتِكُمْ / سورة الروم-٢٢﴾ هیچ کاتێکیش نەتەوە و خۆشەویستی نیشتمان تاوان و گوناهو کارێکی ناڕەوا نەبووە، بەڵکو بەپێچەوانەوە کارێکی پیرۆزیشە (حب الوطن من الايمان). کەواتە بوونی زمان و رەنگ و روخسارو نەتەوەی جیا بەڵگەیێکە لەسەر گەورەیی خوا هەر کەسێکیش دژی ویست و ئارەزووی خوای مەزن بی ئەوا دەبیٚ زۆر زوو بەئاگابێتەوەو بەخۆی دابچێتەوە.

یەکێك لەو بابەتانەی ئیمڕۆکە لەمیدیاکانی کوردستان زۆر بەگەرمی باسی لێدەکریٚ مەسەلەی نەتەوایەتییە، کە هەر یەکێك دەیەوێت بەپێی مەبەستی خۆی باسی لێوە بکات و زۆرێکیش وا دەخەنە روو کە ئیسلام دوورە لەنەتەوەو خۆشەویستی نەتەوایەتی، ئەمە لەکاتێکدا کە ئیسلام زۆر بایەخ بەو لایەنە دەدات و قورئانی پیرۆز وەکو بەرنامەیەکی خوایی لەچەندین شوێندا باس لەبوونی نەتەوەو گەلان و زمان و فەرهەنگی جیا کردووە لەهیچ شوێنێکدا بەبیٚ نرخ باسی نەتەوەی نەکردووەو تەنها جیاوازیش کە ئیسلام لەنێوان نەتەوەکانی کردبیٚ مەسەلەی لە خوا ترسان و دینداریيە، ئەوەتا خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ / سورة الحجرات-١٣﴾ لەم ئایەتەدا راستی بوونی نەتەوەو گروپی نەتەوەکانی روونکردۆتەوە، هەروەها پێغەمبەرمان محەممەد(د.خ) لەفەرموودەیەکیدا سەبارەت بە بەرگری کردنی مرۆڤ لەخاك و نیشتمانەکەی دەفەرموێت: (**خيركم المدافع عن عشيرة مالم يأثم**) کە دیارە ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر سەرچاوەکەی لەئایینی ئیسلام وەرگیراوە، چونکە: ﴿**وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى* إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحَى/ سورة النجم-٣-٤**﴾ ئەمەجگە لەوەی کە خودی پێغەمبەری پێشەوا(د.خ) ئەم هەستە پاکەی هەبووە بەرامبەر بەخاك و نیشتمانەکەی ئەگەر سەیری رووداوی کۆچە مێژووییەکەی پێغەمبەر بکەین لەشاری (مەککە) بۆ شاری (مەدینە) دەبینین بەر لەوەی پێغەمبەر شار بەجێبهێڵیٚ لەدوا خاڵی سەر سنووری مەککە وەستاو سەیرێکی شاری کرد و فەرمووی: (**ما اطيبك من بلد واحبك الي ولولا ان قومي اخرجوني فيك ما سكنت غيرك**) ئەمە وێڕای ئەوەی لە (٣٣٣) شوێنی قورئانی پیرۆزدا باسی (قوم)و نەتەوە کراوەو رێگەش دراوە بە خوێندنی قورئانی پیرۆز بە (٧) شێوە (لەهجە) بەوانەش دەگەینە ئەو راستييەی، کە ئیسلام جگە لەوەی بوونی نەتەوەو خێڵیٚ بەواقعێکی کۆمەڵایەتی گرنگی داناوە لەهەمان کاتیشدا دژی دەست درێژی کردنی هەر

قورئانی پیرۆز وەکو بەرنامەیەکی خوایی لەچەندین شوێندا باس لەبوونی نەتەوەو گەلان و زمان و فەرهەنگی جیا کردووە لەهیچ شوێنێکیشدا بەبێ نرخ باسی نەتەوەی نەکردووە

نەتەوەیەك بووە بۆ سەر ئەوی ترو بەرگری کردنیشی بەکارێکی رەوای هەموو تاکێکی کۆمەڵ داناوە. ئەوەتا خوای گەورە زۆر بەراشکاوانە ئاماژەی بۆ ئەم راستییە کردوەو دەفەرموێت: **﴿فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ / سورة البقرة-١٩٤﴾**.

بۆیە خۆشەویستی نیشتمان و پارێزگاری کردنی لەگیانی نەتەوەیی و بوونی نەتەوایەتیمان نەك تەنها کارێکی پیرۆزە، بەڵکو ئەرکێکی هەرەگرنگی ئایینییە، هەر پروپاگەندەیەکی لەم بارەیەوەش بخرێتە پاڵ ئیسلام، ئەوا دوورە لە راستی و دەچێتە خانەی کاری بێ بنەما بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا نابێ هیچ کات خۆشەویستی نیشتمان لەچوارچێوەی خۆی دەربچێت و بەرەو دەمارگیری نەتەوەییمان ببات، چونکە رەگەزپەرستی (عنصرية) لەئیسلامدا دروست نییە پێغەمبەریش فەرموویەتی: **(ليس منا من دعا الى العصبية)** بەڵام کەمتەرخەمیمان بەرامبەر هەستی نەتەوەیی کارێکی مەترسیدارە بەتایبەتیش لەو سەردەمەدا، چونکە ئیمڕۆ لە هەموو شت زیاتر دەبێ بیر لەدروستکردنی هەستی نەتەوەیی بکەینەوە لەلای تاکی کورد نەك هەوڵی لاوازکردنی بدەین، چونکە مەترسیدارترین پیلان چاندنی تۆوی دژی بەئایدیۆلۆژیای نەتەوەییە. مێژووی کورد هیچ جۆرە چەوساندنەوەی ئایینی و مەزهەبی نیشان نادات تا هەستی نەتەوەیی و نیشتمانیش لەکوردستان سەری هەڵنەدا رۆڵەکانی کورد دەستیان نەدایە چەکی بەرگری و خەباتکردن ئەوجا دۆزی کورد گۆڕاو گەشەی کرد.

ئیسلام دژی دەست درێژی کردنی هەر نەتەوەیەك بووە بۆ سەر ئەوی ترو بەرگری کردنیشی بەکارێکی رەوای هەموو تاکێکی کۆمەڵ داناوە

بۆیە هاندانی هەندێك خەڵکی بۆ بێ هێزکردنی هەستی نەتەوەیی لەلایەن سەرانی وڵاتانی بەناو ئیسلامی زیاتر زەرەر بەو ئەزموونانە دەگەیەنێت، چونکە بەر لەراپەڕین لەو کاتەی کورد قەتل و عام دەکرا کیمیا باران و زیندە بەچاڵ دەکراو گوندو دێهاتی کوردان دەسووتا لەکوێ بوون ئەو موسڵمانە راستەقینانە بۆ دەنگیان لێوە نەهات و هەڵوێستی ئیسلامیانەی خۆیان رانەگەیاند، کەواتە ئەم دەست لەپشت دانەو یارمەتی دانە زیاتر زیان بەبوونی نەتەوەی ئێمە دەگەیەنێ و بەرەو ئاقارێکمان دەبات نە لەئێستاو نە لەئایندەشدا سوودی لێ نابینین.

ئەم قۆناغەی ئێستامان وا دەخوازێ هەرچی لەتوانادایە بەگەڕ بخرێ بۆ زیاتر قووڵکردنەوەی گیانی نەتەوایەتی بەشێوەو شێوازێك لەنێو دڵ و دەروونی تاکەکانی

خۆشەویستی نیشتمان و پارێزگاری کردنی لەگیانی نەتەوەیی‌و بوونی نەتەوایەتیمان نەک تەنها کارێکی پیرۆزە بەڵکو ئەرکێکی هەرەگرنگی ئاینییە

ئەم قۆناغەی ئێستامان وا دەخوازێ هەرچی لەتوانادایە بەگەڕ بخرێ بۆ زیاتر قووڵکردنەوەی گیانی نەتەوایەتی

کۆمەڵ بچەسپێت، چونکە ئەم قووڵکردنەوەیە هیواو خەون و ئاوەتەکانمان دێنێتە دی.

لەدوماهیدا ئەوەی گرنگە بخەینە روو ئەوەیە هەموومان هەوڵ بدەین بەر بەم لاواز بوونە بگرین و بەبەرنامەی تازەو نوێ لاوانمان لەسەر هەستێکی پاکی نەتەوەییانە پەروەردە بکەین، چونکە کێشەی ئێمەی کورد کێشەیەکی ئایینی نییە، بەڵکو کێشەیەکی نەتەوەییە کە بەدرێژایی مێژوو تووشی ئاوارەیی‌و دەربەدەری‌و ئەنفال و کیمیا باران بووە، لەبەر ئەوە تووش نەبووە کە موسڵمان بووە، بەڵکو لەبەر ئەوەی بووە کە ئێمە کورد بووینە هەر بۆیەش زۆربەی شالاوەکانی رژێمی بەعسی لەژێر ناوی پیرۆزی ئیسلامەوە کراون وەکو جەنگی (قادسیەو ئەنفال) بۆیە رێگە گرتن لەدروستبوونی هەستی نەتەوەیی تاوانێکی گەورەیە جا هەر کەسێك و لەژێر هەر ناوێك بکرێت، چونکە کورد وەکو باڵندەیەك وایە کە دووباڵی هەیە کە ئیسلامەتی‌و کوردایەتییە جا نەکوردایەتی بەبێ ئیسلامەتی نەئیسلامەتیش بەبێ کوردایەتی، کەواتە هەردووکیان بەیەکەوەن و تەواوکەری یەکترین. ئێمەی کورد مافمان خوراوە با هەوڵی بەدەست هێنانەوەی مافەکانمان بدەین، کەیەزدانی مەزن پێی بەخشیوین و چیتر لەبەر خاتری خەڵکی تر پێ لە مافەکانی خۆمان نەنێین ئەگەر دڵسۆزیش بین بۆ ئاینەکەمان باخەم بۆ ئەوە بخۆین کە نەتەوەکەمان سەربەرزو سەرفراز بژیت. خوای گەورەش هەموو لایەکمان بخاتە سەر رێگای راست.

<u>**تێبینی/**</u>

بۆ دەوڵەمەند کردنی ئەم بابەتە سوودم لەو سەرچاوانەی خوارەوە وەرگرتووە:

١. نامیلکەی (لەپێناو هوشیاری نەتەوەییدا) نوری بێخالی: بڵاوکراوەی رۆژنامەی میدیا ژمارە ٧/٢٠٠٠.

٢. رۆژنامەی برایەتی ژمارە، ٢٥٥٧، بیری نەتەوەیی‌و مەبەستەکانی شێواندن: سەعد عبدالله.

مشەخت بوون، ئەگەرێن وێ

هادی ولاتی

پێکهاتنا چڤاکی د ئەنجامێن چەندین ئەگەرێن رەوشەنبیری و سیاسی و چڤاکی و ئابووری.. د ناڤ دچن و رێڤەبرنا وێ ب زەحمەت دبیت، ژ کاروانێ ژیارو مەدەنیەتێدا دێ ڤەمینێت و ناهێتە کونترول کرن. د ئەنجامێن ڤان هەمی ئەگەران گەلێک دیاردێن نێگەتیڤانە پەیدا دبن، کو هەر ئێک ژ ڤان دیاردانەش دبنە ئەگەرا تێک دانا شیرازا چڤاکی و لێکهەلوەشاندنا هەڤبەندییێن د ناڤبەرا ئەندامێن چڤاکی دا. ئێک ژ ڤان دیاردانە کونها ل ناڤ چڤاکێ مەدا پەیدابوویە ئەو ژی مشەخت بوونە. مشەخت بوون ب رەنگەکێ سەرەکی ل رۆژهەلاتا ناڤین دیار د کەڤیت. کو ئەندامێن چڤاکی رۆژهەلاتی پشتاخوە ددەنە وەلاتێ خوە بەرەڤ وەلاتێ غەریبیێ. ولاتێن رۆژئاڤا مشەخت دبن. کوچەندین پسپور و گەنج و رەوشەنبیر و زارۆک و ژن و پیر

جەنتێن خوە هەل دکرن بەرەڤ وەلاتێن رۆژئاڤا دچن، خودا حافیزیێ ژ وەلاتێ خوە دکەن. ئەڤە ژی کارتێکرنەکا نێگەتیڤانە ل سەر وان وەلاتان مشەخت بو دبن هەیە. نها بۆیە ئارایشەکا نێڤ نەتەوەیی نەمازە ل ڤان چەند سالێن دوایدا کو ب رەنگەکێ سەرەکی بەرەڤ زیاد بونێ دچن. لەورا مللەتێ کورد ژی ئێکە ژ مللەتێن رۆژهەلاتا ناڤین کو ژ بەر ڤێ پێلی کەتییە. پاش راپەرینا مەزن دیاردا مشەخت بونێ ب هەر دوو رەنگێن ئاسایی و نائاسایی دیار کەفتییە. ئەڤ مشەخت بونەش هەمی چینێن چڤاکی ڤە دگرێت. رەوشەنبیر، ماموستایێن زانینگەهێ، پسپور، گەنج و پیرو زارۆک ئەڤە ژی دئەنجامێن چەندین ئەگەرانن. لێ جهێ داخ و گوڤانایە کو پرانیا ڤان کەسان توشی چەندین کارەساتادبن. مینا هندەک ژ ڤان کەسان دبنە خارنا نەهنگ و ماسی یا،

هندەکێن دن ل سەر توخیبی توش دەست دریژیا کەمینادبن، یاخود ل سەر توخیبیاندا چەندین مین دبن پییێن وان د پەقن و گیانێن خوە ژ دەست ددەن، ئانکو دبنە قوربانێن قاچاخچیا. هندەکێن دن دەمێ دەرباز دبن و کەڤنە وان ولاتان کو وان دڤێت، لێ ور ژیانەکا مەرگەساتی دبنە سەر، پەرەگەندە دبن ل سەر شەقام و کولانان ئو دبنە جهێ ترانێن خەلکێن وان ولاتان، کو ئەڤە ژی دبیتە ئەگەرا هندێ کو توشی دەرونیەکا ئالوز ببن، وەسا توشی نەخوشیەکا دەروونی دبن کو بێ ئومێدببن هەڤبەرڤێ ژیانێ.

ئەگەرێن مشەخت بوون

ڤێرەدا من دڤێت وان ئەگەرا دیاربکەم کو دبنە ئەگەرا مشەخت بونا گەنج و خورتێن ولاتێ مە، هەر چەندە گەلەک ئەگەر هەنە لێ ڤر بەحسێ هندەک ئەگەرا دێ کەین، هەر ئێک ژ ڤان

ئەگەران ژى كارتێكرنەكا مەزن ل سەر دەروونىَ گەنجا هەيە. كو وەلىَ دكەن هەمى هزرا هاندەران بكەن، خوە رزگار بكەن ل ڤان ئەگەران.

١. ئەگەرێن سياسى: مشەخت بون شتەكى غەريب نييە دناڤ چڤاكىَ مەدا، چونكى ولاتێن داگيركەر چەندين زۆلم و زۆرى ل ملل‌ەتىَ كوردان كرييە، چ بوغزوقين دناڤ دلێن واندا هەنە هەڤبەرى ملل‌ەتىَ كورد ئەنجامداينە، ڤان هەمىَ زۆلم و زۆريىَ وە ل ملل‌ەتىَ كورد كرييە كو توشى دەربەدەرى و ئاوەرەيى و مشەخت بونىَ ببن. مينا پاش تێك چونا پەيمانا سيڤەر كو رەوشا كوردێن باكور تێك چوو كو چەندين نڤيسەر و زانا و پسپور و گەنج بەرەڤ ولاتێن دن مشەخت بونە. ئانكو دەمىَ بارزانى و هەڤالێن خوە ل ئاڤا ئاراس دەربازبوون و ل ولاتىَ يەكێتيا سۆڤێتيا پێشيىَ ئاكنجى بون. ياخود كورەوەريا سالا ١٩٩١. بىَ تەڤە مشەخت بونە و قازانجا ملل‌ەتىَ كورد دابويە.

پاش راپەرينى ئەو زۆلم و زۆرى بەرەڤ نەمانى چوو، لىَ توشى شەرەكى نيجگار مەزن و خەتەرناك بوين ئەو ژى شەرىَ براكوژى بوو. كو زيانەكا مەزن ل دۆزا ملل‌ەتىَ كورد گەهاند، چ ل ئاستێن ناڤخۆيى يا چ ل ئاستێن دەرڤەى!. د ئەنجامێن ڤى شەرىَدا خوينا چەندين گەنج و خورتان ب فيرۆچوو. بىَ ئوميدى و رەوشبينى ل دەڤ گەنجێن مەدا پەيدابوو دهەڤبەر ئايندا دۆزا كوردان. ئەڤ شەرە كارتێكرنەكا مەزن ل هەست و دەرونێن گەنجێن مەدا كرييە. كو وەلىَ كرييە كو هەردەم هزرا هاندەران بكەن ژ كو دويركەڤن ژ هەمى ئارايشێن سياسى.

مشەخت بوون هەمى چينێن چڤاكى د رەوشەنبير، مامۆستا، پسپۆر، گەنج و پيرو زارۆك ڤەدگريت

٢. ئەگەرێن ئابوورى: ل پاش راپەرينا مەزن ئارايشا ئابوورى ب زەقى سەرهەلدا، ئەو ژى دئەنجامێن دوو ئابلوقێن ئابوورى ل سەر كوردستانىَ، كو بويە ئەگەرا تێك چونا بارىَ ژيانا خەلكى ژ روويىَ ماددى ڤە. د ئەنجامێن ڤىَ ئێكىَ ژى بێكارى د ناڤ جڤاكى مەدا بەرەڤ زيادبونى دچو، ب تايبەتى د ناڤ تاخێن گەنجاندا. ئەڤە ژى بۆيە ئەگەرا هندىَ كو نەكارن هەمى هەست و هيڤێن خوە مسوگەربكەن. ئەڤە ژى بۆيە ئەگەرا هندى كو گەنجێن مە هزرا هاندەران ل مەژيىَ واندا بزڤريت و روو ل هاندەران بكەن.

٣. ئەگەرێن چڤاكى: هەڤبەندين چڤاكى د ناڤ ئەندامێن چڤاكىَ مەدا رۆژ ب رۆژ كێم دبيت، ياخود هندەك تيتال و داب و نەريت د ناڤ چڤاكى مەدا هەنە ناگونجێن دگەل واقعى نها. كو هەرئێك ژ ڤان داب و نەريتانە كارتێكرنەكا نێگەتيڤانە ل سەر دەرونێن گەنجێن مەدا پەيدا دبن، كو وە ل گەنجێن مەكرينە كو هەردەم دورەپەرێز و غەريب و رەش بين بن دناڤ چڤاكىدا.

٤. ئەگەرێن دەروونى: ئەو هەمى ئارايش و گيروگرفتانە كو ل ناڤ چڤاكىمەدا پەيدابوونە ياخود ل سەر ئەندامىَ. چڤاكىدا چەسپانە چ ل روويىَ سياسى و چڤاكى و ئابوورى كو ئەو هەمى هيڤى ئاواتێن وان هەنە دىَ هێتەبن ئاخ كرن و ناگەهنە چ داخازێن خوە. ئەڤ هەمى ئارايش كو ل دەڤ گەنجێن مەدا پەيدادبن بويە بەردەوام پەنا بۆ خەيالا دبن تاكو بكارن ل رێيا ڤان خەيالاندا حەزو هيڤى و ئاواتێن خوە بهێنەدى. ئەڤە ژى دبيتە ئەگەرا هندىَ كو هەردەم ل ناڤ

حالەتەکی دەروونی نا سروشتی دابێت. لەورا هەردەم پێکولێ دکەت کو ل ناڤ ڤی دەروونی وا رزگار بیت و روو ل هاندەران بکەن. لێ دەمێ کودەرباز دبن و دگەهنە ولاتێن رۆژئاڤا توشی چەندین نەخۆشییێن دەروونی دەبن، چونکی د ناڤ ژیانەکا نەخوەشدا دژین، ژیان ل سەر شەقام و کولانان دبنە سەر، دبنە جهێ ترانێن خەلکی.

٥. ئەگەرێن چاڤ لێکەرییێ. کو ئەڤە ژی نها ئەگەرەکا گرنگە بو مشەخت بونا گەنجان. زۆربەی ئەو گەنجێن کو مشەخت دبن ئەگەرێن چاڤ لێگەرینە دەمێ کو ئێك ژ هاندەران بێتەڤە. ب کێم دەرامەتیش بێت ب ئوتومبیلەکا نوی و برنا جانترین کچ و پویتە پێکرن ل دەڤ خەلکی، وە ل گەنجێن دن کەن کو هزرا هاندەران بکەن.

٦. دانەمەزراندن خودان شیان دجهێن خوەدا: واتە ئەو کەسێن کو پسپورن ژ بوارێن خوەدا، ل جهێن ناهێتە دامەزراندن بەلکی کەسێن دن کو نەشایستێ وی جهنە ب ئەگەرا واستە ل جهێ واندا دهێتە دامەزراندن.

٧. پویتە و بایەخ دان ب وان کەسان کو ژ هاندەران دهێنەڤە: ل ڤردا دەزگەهێن راگەهاندنێ دەورێ خوە دبینن بۆ مەزن کردن و پویتە دان بو وان کەسان. دەمێ هوزانڤانەك، ماموستایەك، گۆرانی بێژەك، نڤیسەرەك دهێتەڤە، دێ بینین کوچەندین رۆژا بەرنامێن خوە تەرخان دکەن ب ڤان کەسان. یاخود بەرهەمێن وان دهێنە چاپ کرن. یاخود خەلکێن دن پویتە پێ ددەن و کچێن خوە ب جانترین رەنگ دێ رازینن دکەنە دیاری ب وان کەسان کو ژ دەرڤەی ولاتی دهێنەڤە، رێزەکا مەزن ژی لێ دکرن.

٨. هەبونا ململانا ئایدۆلوژیو پارتێن سیاسی د گورەپانا هەرێما کوردستانێدا. کو ئەڤ ململانە ب رەنگەکی نا دروست ب کار دەهێت. دبیتە ئەگەرا هندێ کو ب رەنگەکی راستەڤخو دەست ب کاروبارێت خودان پسپور و شیان وەربدەن. هندەك جارا ژی ئەگەر تەزکیە ژپارتێن دەستەلادار نەئینن ناهێتە دامەزراندن.

٩. نەبونا مەلبەند و دەزگە بو گەنجان کو بکارن هیڤی و ئومێدێن خوە ب جه بینن. مینا بنکەهێن وەرزش ، پارك، بنکەهێن هۆی کرنێ ب خورایی کوبکارن دڤان بنگەهاندا هیڤی و ئارازوێن خوە ب جه بینن.

١٠. نەبونا ئازادیەکا رەها ل دەڤ گەنجان، کوبکارن ئەو شتێن ل دل و دەرونێت واندا هەنە ب ئازادی و بێ ترس، بێ سانسور دەربێخن. لێ ئەگەر نەکارن دەربێنن دبیتە ئەگەرا هندێ کو مشەخت بن بو هاندەران.

مشەخت بون د روانگا شەریعەتا ئیسلامیێدا

ئەو خالێن کومن ئامارژە پێکری نابنە ئەگەرا مشەخت بونێ دچارچیڤێ ئاینی ئیسلامێدا. لەوانەیە هندەك کەس وەسا هزر بکەن و بێژن مرۆڤ دکاریت ل ولاتێن کفری ئاینی خوە بریڤە ببەت و ئازادیا ئولی یا هەی، لێ ئەڤە هەمما بەروڤاژینە. ئەو کەسێن مشەخت دبن ب ئەگەرا باری ئابووری ئەڤە نابیتە ئەگەرا شەرعی بونێ. چونکە خودێ رزقێ مرۆڤی ددەت ل هەر جهەکی بیت ل ڤێرە ئانکو ولاتێن دن. لەورا ل چەندین ئایەتاندا ل قورئانی پیرۆز خودێ ئامارژە پێکرییە هەروەکی خودی دبێژیت: ﴿وَفِي

هەڤبەندین جڤاکی د ناڤ ئەندامێن
جڤاکێ مەدا رۆژ ب رۆژ کێم دبیت

السَّماء رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ/ سورة الذاريات-٢٢﴾، ﴿اللّهُ الَّذي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُميتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ/ سورة الروم-٤٠﴾، ﴿قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنْ السَّمَاء وَالأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالأَبْصَارَ/ سوره يونس-٣١﴾ هەروەکی پێغەمبەر (سەلاڤێن خودێ ل سەربى) دبێژیت: (**لو انكم تتوكلون على الله حق توكله لرزقكم كما يرزق الطير**).

لەورا مشەخت بون ژ بەرئەگەرێن ئابووری رەڤینە ژڤەوەدا خودێ، کو ئەڤە ژی جی نابیت یاخود مرۆڤ ژبەر هەر ئەگەرەکێ دن بن چ سیاسی، رەوشەنبیری، دەروونی، چڤاکی.. ئەڤە ژی نابێتە ئەگەرا شەرعی بۆنێ، چونکە ئەڤ ژیانا دنیایی جهێ رابرادنێ وێێن قەوانێ نییە، بەلکی جهێ تاقی کرنێ و هەڵسەنگاندنا مرۆڤانە. هەر ژ بەر ڤێ ئەگەرێ ژی خودیێ مەزن جورەها هەل سەنگاندن و تاقی کردنەڤە تێدادانایە. تاکو مرۆڤێن خودان ئیمان و دلسوز و راستیا بیروباورا خەلکێ بوسرمان دەرکەفیت. خودیێ مەزن ل چەندین ئایەتاندا بەحس کریە هەروەکی دبێژیت: ﴿**وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنْ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنْ الأَمْوالِ وَالأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ* الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّه وَإِنَّا إِليه رَاجِعُونَ* أُوْلَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ**/ سورة البقرة/ ١٥٥-١٥٧﴾. ﴿**الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً**/سورة الملك-٢﴾، ﴿**وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ**/ سورة الانبياء-٣٥﴾، ﴿**أَحسب النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ* وَلَقَد فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ**/ سورة العنكبوت-٢-٣﴾.

هەروەکی پێغەمبەر (سەلاڤێن خودێ ل سەربى) دبێژیت: (**عجبا لامر المؤمن ان اخره كله خير وليس ذاك لاحد الا المؤمن ان اصابته سراء شكر فكان خيراً له، وان اصابته ضراء صبر فكان خيراً له**) (رواه مسلم) دڤان ئایەتاندا بو مە خویا و ئاشکرا دبیت کو نارەحەتی و تاقی کردنەڤە بو دەرخستنا دیوی ناوەوەی مرۆڤانە تا چ رادەیەکی ئیمان تێدا دامەزرایە؟ چەند باوەری ب پشت ڤانیا خودی هەیە؟ تا چەند خو راگرو ئارامگرە، ل هەر دوو حالەتدا واتە خوشی و ناخوەشیادا؟ ئایا ئارام دگریت لوان جها کو ئارام گرتن دڤێت؟ شوکر و سوپاسیا خودێ دکات ل وان جهاکو جهێ شوکر و سپاسییە؟ ڤێجا رەڤین ل ڤر واقعی رازی نەبوونە ژ ئەمرێ خودێ و پێغەمبەری (سەلاڤێن خودی ل سەربن).

ئایا ئایینی ئیسلامێ رێ دەکات کو مرۆڤێن موسلمان مشەخت ببێت؟ ئانکو رێ و مەرج دانانە بۆ مشەخت بونێ؟ ئایا چ رەنگێن مشەخت بونێ بومە دیار کرینە؟ ئایا مرۆڤێن بوسرمان رەوایە و دروستە مشەخت ببیت بو ولاتێن کوفرێ؟ لەورا مرۆڤێن بوسرمان دبیت ل روانگەی ئیسلامێ دا مشەخت ببیت ئەو مەرج کو ئاینێ ئیسلامێ دانانە دبیت مرۆڤ ب پێی وان مەرجان مشەخت بیت. ئەم دکارین جورێك مشەخت بونێ ل روانگەی ئاینی ئیسلامێ بکەین پێنج بەش کو ب ڤی ئاوانیە:

١. ل ولاتێن کوفرێ بۆ ولاتێن کوفرێ:- ئەڤ جورە مشەخت بونە درستە ئەگەر ل وێ ولاتێن کو ئاکنجینە، زۆلم و زۆرداریەکا مەزن لێ بێتەکرن، ئوهەمی رێێن ئولی لێ بکرت و نەکاری ئولێ خوە ب رێڤەببەن ئومەترسیا هندێ هەبێت کو پەشیمان بن ل ئولێ خوە ل ڤی دەمیدا پێدڤییە مشەخت بن. مینا هەڤالێن

نارەحەتی و تاقیکردنەڤە بو دەرخستنا دیوی ناوەوەی مرۆڤانە تا چ رادەکێ ئیمان تێدا دامەزرایە

پێغەمبەر (سەلاڤێن خودێ ل سەربت) دەمێ ل مەكێ مشەخت بوب بوون بۆ حەبەشێ. ل ب مەرجێك ئەو ولاتێن كو مشەخت دبن پێتڤییە خەلكی وێ پاكتر و باشترین ل خەلكی ولاتێن خوە. نەوەك بەروڤاژی.

۲. ل ولاتێن تێكەلاو بۆ ولاتێن ئیسلامێ: ئەڤ جوره مشەخت بونە درستە، وە هندەك جارا ژی واجبە. دەمێ ولاتێن بسرمانا توشی شەری دبن دگەل كافران ل وی دەمیدا پیتڤییە مشەخت بیت بو هاریكاری كرنا برایێن خوەیین بسرمان.

۳. ل ولاتێن تێكەلاو بۆ ولاتێن كوفرێ: ئەڤ جۆره مشەخت بونە دروست نییە نابێت مرۆڤ مشەخت بیت تەنها ژ بۆ كاروبارێت پێتڤی.

٤. ل ولاتێن ئیسلامێ بۆ ولاتێن كوفر تێكەلاو: ئەڤ جۆره مشەخت بونە دروست نییە، چونكی ئەڤ جۆره مشەخت بونە ترسناكە ل سەر دین و رەوشت و ئەخلاقێن مرۆڤان هەروەسا دبیتە سەرف كرنا پارەیەكی زۆر ئو ب هێز كرنا ئابوریا كوفرێ. فەرمان ل سەر مەكرییە كو هەمی گاڤا هەڤبەر كوفرێ راوستین، هەروەكی خودێ ل قورئانیدا دبێژیت: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ/ سورة التوبة/ ۱۲۳﴾ مرۆڤ دكاریت مشەخت بیت بۆ وەلاتێن كوفرێ ب سێ مەرجان

۱. دبیت زانستەكا باش هەبیت ئو مەلەڤان بیت ل شەرعێ خودێدا كو چ شوبهات كارتێنەكەن، چونكی كافر بەردەوام ڤیایە شوبهاتا بچێتە ناڤ دینی ئیسلامێ ئوهەڤبەر خودێ، پێغەمبەر (سەلاڤێن خودی ل سەربت)كو بكارن ڤان شوبهاتا رەت كەنەڤە و ئاشكرا بكەن.

۲. دبیت خودان باوەرەكا موكم، ئیمانەكا مەزن بیت كو چ شەهەوات كارتێنەكەت، چونكی ولاتێن كوفرێ نقوم بۆیە ل شەهەواتا مینا زینا، لیواط، ئارەق

۳. ئەگەر بو ئیش و كارێت پێتڤی بن مینا كەسێك نەخوەش بیت و چارەسەری ل وەلاتێن كوفری بیت. یاخود بچن بۆ خوێندنێ بو دەست ڤەئینانا زانستی لێ كو ل ولاتێن ئیسلامێ نەبیت. یان بو بازرگانێ بێ ب مەرجێ كو ب زوترین كات بزڤرێتەڤە ، ل وێندەری ئاكنجی نەبیت.

٤. ب فتوایا ئەلبانی و ابن باز و ابن عتمین مشەخت بون بو ولاتێن كوفری حەرامە و چێ نابیت، ئەگەر ئەو مەرجێن ب رێ تێدانەبن.

٥. ل ولاتێن كوفرێ بۆ ولاتێن ئیسلامێ: ئەڤ جۆره مشەخت بون دروست و واجبە. هەر بسرمانەك ئەگەر ب كاریت مشەخت ببت پێتڤییە مشەخت بیت. لێ ئەگەر ترسا نەبیت كول ئولێ خوە پەشیمان بیت، ئودكاریت بانگەوازیا خەلكی بكەت بو ئینانا ناڤ ئیسلامێ، ئەوا مانەڤە ل ولاتێن كوفری بۆ دروست دبیت.

ئافرەت لەسایەی ئیسلامدا

هیوا عومەر ئەحمەد
کۆلیژی پەروەردە- کیمیا

ئەگەر هێزی بینایی چاومان هەزار هێندەی تر بوایە. خانەکانی مێشکمان ملیۆنان خانەی تری هەبوایە، هێشتا نەماندەتوانی خانەکانی مێشك و بیرو ئەندێشەمان پەی بەنازو نیعمەتەکانی خودای گەورە ببەین، بەڵێ چەندە جوانە کە سەیری دروستکراوەکانی خوا دەکەین، هەمووی سنووری بۆ داناوەو بەشێوەیەك ڕێکیخستووە کە مرۆڤ سەری لەڕێکخستنەکانی سوڕماوە، مانگ و ڕۆژو ئەستێرەو.. هتد بۆ مرۆڤ و بۆ خزمەتی مرۆڤی دروستکردوەو پێوانەو سنووری بۆ داناوە. ئەوەتا هەر خۆی دەفەرموێ: ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ/ سورة القمر- ٤٩﴾ جا پێش ئەوەی مرۆڤ سەیری دروستبوونی دەوروبەری بکا. دەبا سەیرێکی دروستبوونی خۆی بکاو بزانێ کە لەچی دروستی کردووە، چی بۆ دروستکردووە، بۆچی دروستکراوە با سەیری دانایای خوا بکا کە هیچ شتێکی بەتاك دروستنەکردووە نەك هەر مرۆڤ، بەڵکو بچووکترین شتی بەجووتە دروستکردووە بۆ بەردەوام بوونی ژیان، بەڵێ پیاوو ئافرەت هەردووکیان دروستکراوی خودان، هەردووکیانی بەمرۆڤ داناوەو خوا پەرستیو هەڵگرتنی ئەمانەتی خواو ئاوەدانکردنەوەی ئەو زەویەی پێ سپاردوون، جا لەم چەند دێرەدا مەبەستمان مافی ئافرەتە لەئیسلامدا. چونکە ئیسلام مافی بچووکترین شتی لەبیرنەکردووەو ڕێساو دەستووری بۆ داناوە، چ جای ئەوەی ئافرەت کە مرۆڤەو خوداش ڕێزی لەمرۆڤ ناوە، ئەی ئەوە نییە خوا دەفەرموێت:﴿ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً/ سورة الاسراء-٧٠﴾ ئەی باشە خۆ ئافرەت مرۆڤە، چۆن خوای گەورە جیاوازی لەنێوان ڕێزی پیاو لەگەڵ ئافرەت دەکا لەکاتێکدا هەردووکیان مرۆڤ و دروستکراوی خوان. خوای گەورە خۆی دەفەرموێت:﴿ إِنَّا خَلَقْنَا الإِنسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا * إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا/ سورة الانسان/٢-٣﴾ بەڵێ خوا پیاوو ئافرەتی لەدڵۆپە ئاوێك دروستکردووە گوێی پێداوە بۆ ئەوەی گوێبستی حەق بێو چاوی پێداوە بۆ ئەوەی حەق ببینێ، جا ڕێگای ڕاستیشی پێشانداون ئەگەر چاکەکارو موسڵمان بن پاداشتی خۆیان وەردەگرن، ئەگەر خراپەکارو بێ باوەڕبن ئەوا سزای خۆیان وەردەگرن، جا چ پیاوبێ یان ئافرەت.

پێش ئەوەی کە گزنگی خۆری ئەم ئیسلامە ئەم گەردوونە ڕووناك بکاتەوە، تاریکی باڵی ڕەشی بەسەریدا کێشابوو، مێژوو شاهێدە کە چی بەئافرەت، نەك هەر ئافرەت، بەڵکو بەچینی هەژارو بێ دەسەڵاتی پیاوەکانیش دەکرا، دەکرانە کۆیلەو بەندەو ئیشیان پێ دەکرا. بەڵام ئافرەت سەرەڕای دەردەسەری خۆی زیندە بەچاڵیش دەکراو شانازیش بەکوشتنەکەی دەکرا، بەڵام پاش ئەوەی کە گزنگی خۆری ئەم ئیسلامە زەوی ڕووناك کردەوە، مرۆڤی لەبەندایەتی بەندان ڕزگار کرد بۆ بەندایەتی خوای بەندان (جاء الاسلام لغيروا الناس

مـن عبـادة العبـادة الى عبـادة اللـه الوحـدة)، ئافرەتیش یەکێك بوو لەوانەی کە نەك ئیسلام لەزیندە بەچاڵی رزگاری کردن، بەڵکو رێزی گرت و بەرزی کردەوە، ئیسلام وای لەمرۆڤ کرد کە ئەوانەی پێش ئیسلام کچی خۆیان زیندە بەچاڵ کردبوو، کاتی موسڵمان بوون، کە سورەتی (تکویر)یان دەخوێندەوە. تا دەگەیشتنە ئایەتی (٩)ەم ﴿بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾ دەستیان بەگریان دەکردو فرمێسکیان بۆ دەرشتن و داوای لێخۆشبوونیان دەکرد.

هەڵبەت ئەو کەسانەی کە تۆمەتی ئەوە دەدەنە پاڵ ئیسلام کە مافی ئافرەتی نەداوە، ئەگەر تۆزقاڵێك زانیاریان لەبارەی قورئان و ئایەتی (١٩)ی سورەتی نساء﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ ئایەتی (١٨٧)ی بقرة ﴿هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ﴾ و فەرموودەی (اكمل المؤمنين ايماناً احسنهم خلقاً وخياركم خياركم لنساءهم) رواه الترمذي. ئایەتەکانی سورەتی (نساء وبقرة)و سورەتەکانی تری قورئانی پیرۆز هەبوایە دەمیان لەئاستیدا لاڵ دەبوو. ئەگەر تۆزێك شارەزاییان لەژیانی پێغەمبەری خوا(د.خ) هەبوایە چۆنیەتی مامەڵەکردنی لەگەڵ ئافرەتان بخوێندبایەوە، ئەوا دیسان زمانی خۆیان لەشەرمان دەگەست. ئەوەتا لەپەیمانی حودەیبیەدا کاتێك کە بێباوەڕان نەیانهێشت پێغەمبەرو هاوەڵانی حەج بکەن، پێغەمبەر(د.خ) پەیمانێکی لەگەڵ مۆر کردن کە تا ساڵێکی تر حەج نەکەن، بەڵام هاوەڵانی هەموو تووڕە بوون، وتیان نابێ بەسەر شۆڕی بگەڕێینەوە زۆریان پێ ناخۆشبوو. پێغەمبەر(د.خ) فەرمووی وشترەکانتان بکەنە قوربانیو سەری خۆتان بتاشن، بەڵام کەس بەقسەی نەکرد. ئەوە بوو پێغەمبەر(د.خ) بەدڵتەنگی چووە ژێر رەشماڵی (ام سلمە)ی دایکی ئیمانداران. جا (ام سلمە) لێی پرسی ئەویش فەرمووی فەرمانم بەهاوەڵان کردووە بەقسەم ناکەن، بەڵام (ام سلمە) فەرمووی تۆ بە خۆت بەسەرتاش سەرت بتاشەو وشترەکەشت بکە قوربانی بزانین هاوەڵان چ دەکەن. ئەوە بوو پێغەمبەر(د.خ) وشترەکەی کردە قوربانیو سەری خۆی تاشی، هەموو هاوەڵان لەدوای پێغەمبەری خوا کارەکەی خۆیانیان جێبەجێ کرد، جا ئەو رووداوە بەرپەچ دانەوەی ئەو قسە باوەیە کە لەناو کۆمەڵگە کە دەڵێن: (پرسیان پێ بکە، بەڵام بە قسەیان مەکە) ئێمەش دەڵێین پێغەمبەری خوا پرسیشی پێکردن و بەقسەشی کردن، ئەو بەڵگانە بەسن بۆ دەمکوت کردنەوەی ئەو کەسانەی کە دەڵێن ئیسلام مافی ئافرەتی نەداوەو شەوو رۆژ ئەوەیان کردۆتە بنێشتی سەرزاریان دەیجونەوەو دەهۆڵی بۆ دەکوتن. چونکە ئافرەت لەسایەی ئیسلام مافی ئازادای خۆی بەدەستهێناوە. ئافرەتی کوردیش شان بەشانی پیاوەکان لەخۆشیو ناخۆشیو چەرمەسەری هاوبەش بووەو ئازایەتی خۆی نواندووە، کورد چەندان ئافرەتی ناوداری هەیە کە هەتا هەتایە ناویان لەسەر لاپەرەکانی مێژوو دەمێنێو رەشنابێتەوە، کورد شانازیان پێوە دەکات. وەك: خانزادی میری سۆران و قەدەم خێرو مەستورەی کوردستانی و... هتد.

لەپێش ئیسلامدا ئافرەت سەرەڕای دەردەسەری خۆی زیندە بەچاڵیش دەکراو شانازیش بەکوشتنەکەی دەکرا

جا لەکۆتاییدا بەڵگەی زۆرمان هەن لەسەر پاراستنی مافی ئافرەت لەئیسلامداو ماف و سەربەرزی هەموومان تەنها لەناو ئیسلامدایەو با تا ئێرەش بەس بێ و کورد گوتەنی (مشتێك نمونەی خەروارێکە).

لادانی وەزیفەیی و گەندەڵی ئیداری

د. ئیبراهیم ئەبولغار — و. کەریم سۆفی

بەشێوەیەکی گشتی (گەندەڵی – Corruption) دیاردەیەکی نێگەتیڤانەی کۆمەڵایەتییەو دەتوانم بڵێم لەنێو کۆمەڵگا نوێیەکاندا زۆر بڵاوە، ئینجا ئەم کۆمەڵگەیە هەژار بێت یان دەوڵەمەند، رۆژهەڵاتی بێت یان رۆژئاوایی، هەڵبەتە بەجیاوازی رێژەیی روودانی گەندەڵییە.

سامۆیل هینتکتۆن-ی لێتوژەری ئەمریکی وای بۆ دەچێت کە گەندەڵی: (شێوە رەفتارێکی لادانی فەرمانبەری گشتییە لەو پێودانگەی کەلەسەری رێك کەوتوون بۆ بەدیهێنانی چەندان ئامانج و مەبەستی تایبەتی). هەروەها گەندەڵی بەشێوەیەکی روون و ئاشکرا لەنێو هەموو کۆمەڵگەکانی مرۆڤایەتیدا بوونی هەیە، بەڵام لەهەندێکیاندا زۆر زۆرترو زیاتر بڵاوە بەبەراورد لەگەڵ ئەویتردا. نەك هەرئەمە، بەڵکو زۆرجاران لەو قۆناغانەدا زیاتر بڵاوە کە کۆمەڵگا لەحاڵەتی وەرچەرخان و گۆڕان و بەرەو پێشڤەچووندایە.

هۆکارەکان ئاماژە بەوە دەکەن کەبڵاوبوونەوەی گەندەڵی، پەیوەندییەکی توندو تۆڵی بەخێرایی پرۆسەی (نوێخوازی Modernization)ی کۆمەڵایەتی و ئابوورییەوە هەیە. هەروەها هینتکتۆن لەمیانەی نموونە هێنانەوەی لەسەر ژیانی سیاسی لەئەمریکا لە هەردوو سەدەی هەژدەو بیستی زایینیدا جەخت لەسەر بیرۆکەی خۆی دەکاتەوە بەوەی کە گەندەڵی لەم هەردوو سەدەیەدا کەمتر دەردەکەوێ بەبەراورد لەگەڵ سەدەی نۆزدەدا. هەمان حاڵەتیش بەسەر ئینگلتەرادا پیادەکرا، بەوەی کە ژیانی سیاسی تێیدا لەنێوان هەردوو سەدەی حەڤدەو بیستدا، کەمتر گەندەڵی پێوەدیاربوو بەبەراورد لەگەڵ سەدەی هەژدەدا.

لێرەدا هینتکتۆن ئەم دیاردەیە بۆ ئەو کاریگەرییە توندەیە دەگەڕێنێتەوە کە شۆڕشی پیشەسازی بەجێیهێشت. هەروەها گەشەکردنی سەرچاوە نوێیەکانی دیکەی سامان و هێزو سەرهەڵدانی چینێکی نوێو رووبەڕووکردنەوەی چەند داوایەك لەحکومەت، بەمەش سیستەمی سیاسی لەهەردوو قۆناغەکاندا بووە هۆی ئانەوەی کۆن و کەلەبەرو درز تێکەوتنی بنەمای کۆمەڵایەتی کە کاردانەوەیەکی خراپی لەسەر لایەنی کارگێڕی و زۆر لەبوارەکانی دیکەدا هەبوو.

ئاسەواری گەندەڵی ئیداری

رەنگە بڵاوبوونەوەی گەندەڵی ئیداری بەشێوەیەکی روون و سەرنج راکێش یەکێك بێت لەسیما دیاردەکانی وڵاتانی تازە پێگەیشتوو، ئەمەش تا رادەیەکی زۆر دەبێتە لەمپەری بەردەم پرۆسەی گەشەکردنی کۆمەڵایەتی و ئابووری، چونکە گەندەڵی ئیداری، لەزۆر لەشێوەکانیدا بەتایبەتی (اختلاس -دزی کردن) دەبێتە وەلانان و دوورخستنەوەی رێژەیەکی زۆر لەسامانی ئابووری وڵات کە ئەم سامانەش بەبایەخێکی زۆر گرنگی لەپرۆسە جۆراوجۆرەکانی گەشەکردندا هەیە.

مەکمولان-ی لێتوژەر جەخت لەسەر ئەم بیرۆکەیە دەکاتەوەو گەندەڵی ئیداری بەکۆسپ و تەگەرە سەرەکییەکانی بەردەم پرۆسەی گەشەکردنی ئابووری و کۆمەڵایەتی دەزانێ، وێڕای کاریگەری توندی لەسەر ناسەقامگیری سیاسی، ئەمەش بەیەکێك لەدەرهاویشتە نێگەتیڤییەکانی سیستەمی بیرۆکراتی دەژمێردرێت.

ئەوەی جێی بیرخستنەوەیە،

ئەو زانایانەی کە لەگەندەڵی نێو وڵاتانی تازە گەشەکردویان کۆڵیوەتەوە، لەزانایانی رۆژئاوا بوون، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە ئەو زانایانە لە لێکۆڵینەوەکانیاندا چەمك و مەزەندەی رۆژئاواییان بەسەر کۆمەڵگەکانی ئەفریقیایی و ئاسیایی پیادەکردووە.

گومانی تێدانییە کە پیادەکردنی چەمك و بۆچوونی تایبەت بەکۆمەڵگەو کولتووری رۆژئاوا سەبارەت بەکۆمەڵگەو کولتووری جیا جیای دیکە هەڵەیە.

گەندەڵی ئیداری و زانایانی رەوشت

زانایانی رەوشتیش گرفتی گەندەڵییان بەشێوەیەك خستۆتە بەرباس کە مەبەستیان تێیدا وەسفکردن و پێوان و شیکردنەوەی ئەم دیاردەیە بووە لەم بوارەدا هەردوو باسکار (الباحث) رۆناڵدریت و ئیدگاسیمبکنز لەکتێبەکانیاندا بەناوی (گەندەڵی لەوڵاتانی تازە گەشەکردوودا) هەوڵیانداوە لەدیاردەی گەندەڵی و بڵاوبوونەوەی لەوڵاتانی تازە گەشەکردوودا بکۆڵنەوە. ئەوانیش گەندەڵیان بەجۆرە گیایەکی زیانبەخش چوواندووە، کە لەخاکی بەپیت شین بێت و ببێتە تەگەرەی بەردەم گەشەکردنی رووەکە سوود بەخشەکان و گەشانەوەیان. لەراستیدا ئەم وەسفەیە، وردبوونەوەو شارەزاییەکی زۆری تێدایە، چونکە بڵاوبوونەوەی گەندەڵی لە هەر وڵاتێك یان لە هەر سیستەمێکی ئابووری یان کۆمەڵایەتیدا، دەبێتە مایەی دروستبوونی کەلەبەرو بۆگەن بوون لەم بوارەدا، بەمەش هەموو دەزگاکە دووچاری کەلەبەرو لەباریەکچوون و درز تێکەوتن دێت و لەکۆتاییدا دەبێتە هۆی دارمانی رەوشت و بەها بەرزەکان.

ئەم دووباسکارە وای بۆ دەچن کە هەڵوێستی زانایانی رەوشت تارادەیەکی زۆر لەهەڵوێستی ئەو کەسانە جیایە کە گەندەڵی ئیداری ئەنجام دەدەن، هەر ئەفریقیاییەك کە وەختێ هەڵی ئەوەی بۆ دەرەخسێ یەکێك لەخزمەکانی خۆی لەشوێنێکی گشتی دابمەزرێنێ، ئەوە ناکرێ ئەم رەفتارەی بەکارێکی گەندەڵی لەقەڵەم بدرێ، چونکە لەم جۆرە کاروبارانەدا پابەندی چەند داب و نەریت و کۆتێکە کە ناچارا پێیانەوە پابەند بێت. بۆیە ئەم دوو باسکارە مەحسوبییەت و روپاماڵی (المجاملة)، بەخاوەو بەرتیل لەوڵاتانی رۆژئاوا حسێب دەکەن، بەڵام لەوڵاتانی ئەفریقیادا لەم بازنەیە دەردەچێت.

لەروانگەی ئەم چەمکەوە هەردوو باسکار دوو مەرجی بنەرەتیان بۆ پێناسەکردنی گەندەڵی دیاری کردووە، پێناسەکەش ئەوەیە: (هەر کردەوەیەك ئەگەر هاتوو کۆمەڵگا ئەو حوکمەی بەسەرداداو ئەنجامدەرەکەشی هەستی بەتاوان کرد، ئەوا بەگەندەڵی حسێب دەکرێت)، بەڵام لەتێروانینی ئەم دوو باسکارەدا، ئەم دوو مەرجە لەسەر بنەمای مەحسوبییەت و لایەنگیری لەکۆمەڵگەی ئەفریقیاییدا، لەلێکۆڵینەوەکانیاندا پیادە ناکرێ. ئەم بۆچوونانەی سەرەوە نابێ بمانخاتە سەر ئەو بڕوایەی کە ئەم دوو باسکارە رازین لەسەر بڵاوکردنەوەو پەرەپێدانی دیاردەی مەحسوبییەت و رووپاماڵی لەئەفریقیادا، بەڵکو دەیانەوێ لەو هۆکارانە بکۆڵنەوە کە دەبنە هۆی بڵاوبوونەوەی رەفتاری گەندەڵی بەو ئومێدەی ئەفریقیاو وڵاتانی دیکەی تازە گەشەکردوو لەلێکۆڵینەوەکانیاندا سوودیان لێوەرگرن تا لەم رێگەیەوە بەرەو راستەرێی مەبەست هەنگاو هەڵێنن.

لەگەڵ ئەو لێکۆڵینەوانەی کە زانایانی رەوشت لەبواری گەندەڵی ئەنجامیان داوە، ئەوە ئاراستەو بۆچوونی دیکەش لەم بوارەدا لەوڵاتانی تازە گەشەکردوودا هەیە کە رۆبێرت تێلمان-ی زانا کاری لەسەر کردووەو پێی وایە ئەم گەندەڵییە لەژینگەو دەوروبەرێکدا پەرەدەسێنێ کە سیستەمێکی بیرۆکراتی نوێ پاڵپشتی سیاسەتی حکومەتەکە بکات و هەندێ کەس لەبیرۆکراتییەکان بەجۆرە رەفتارێکەوە تێوە دەگلێن

که تا رادەیەك بە نهێنی ئەنجامی دەدەن و ناکەونە بەر هیچ سزایەکی رەسمییش وەك وەرگرتنی بەرتیل و دامەزراندنی خزم و کەس و کار لەسەر ئیش و بەکارمەند کە هیچ مەرجێکی یاسایی‌و کارمەندی‌و لێهاتووی‌و شارەزاییان لەم ئیشانەدا نییە. لەلایەکی دیکەوە تێلمان چەند هۆکارێك دیاری دەکا بۆ زاڵبوون بەسەر گەندەڵیدا کە خۆیان لە رێکخستنی بازارەکاندا دەبیننەوە، هەتا لەم رێگایەوە دەکرێ بازاری بیرۆکراتی رەشیش کۆنترۆڵ بکرێ، ئەگەر بێتو سزای توندو پێویست پیادە بکرێت، ئەوا هامشۆکاران و بازرگانان ناچار دەبن لەگەڵ بازاری رەشدا تێکەولێکە نەکەن و بێنەوە ناو ئەو بازارانەی کە لەژێر چاودێریدان. دەبێ ئەوەش بزانرێ ئەگەر هاتوو خواست و ئارەزوویەکی دڵسۆزانەی راستەقینە لەپشت ئاراستەکردنی ئەم جۆرە پرۆسەو کاروبارە داراییانەدا نەبێ، ئەوا هیچ ریفراندۆمێکی گونجاو شیاوی لێ رەچاو ناکرێت و کارەکەش بەئەنجامی دیاری کراو ناگات.

گەندەڵی بیرۆکراتی

رێچکەیەکی دیکە هەیە کە راڵف بریبانتی پەیرەوی دەکات کە لە(گەندەڵی بیرۆکراتی) دەکۆڵێتەوە. ئەم لێتوژەرەش دەڵێ: (گەندەڵی حکومی‌و لادان لەقۆناغەکانی پێشکەوتنی سیاسیدا لە هەموو جۆرەکانی بیرۆکراتیدا هەیە. لەم بارەیەوەش دوازدە فاکتەری دەست نیشانکردووە کە لەدروستکردنی ئەم گەندەڵییەدا بەشدارییان هەیە. لەبوونی دەست و داوێن پاکی و نزم بوونەوەی ئاستی فێربوون بەشێوەیەکی گشتی لەفاکتەرە هەرە گرنگەکانی ئەم جۆرە گەندەڵییەن، هەروەها پشتگوێ خستنی لایەنی فێربوونی ئایینی بەشێوەیەکی تایبەتی‌و حوکمڕانێتی ئیستعماری‌و تایبەتمەندێتی بنیادی حکومی کەدەبنە هاندەرو یارمەتیدەری بڵاوبوونەوەی گەندەڵی بیرۆکراتی. وێڕای ئەمانە. رەنگە ئەم گەندەڵییە پەیوەست بێت بە قۆناغێك لەقۆناغەکانی پێشکەوتنی نەتەوەیی یان (قۆناغی گواستنەوە-Transitional Staye)، ئا لەو ساتەدا کۆمەڵگا بەنێو گۆڕانکارییەکدا گوزەر دەکات کە کاریگەری بەسەر رێساو بەهاو بڕواییەکانەوە هەیە. گومانی تێدا نییە کە هەندێك لەو هۆکارانە، رەنگە رۆڵی خۆیان بگێڕن لەنێو ئەم فاکتەرانەی دەبنە مایەی دروستبوونی دیاردەی گەندەڵی، بۆیە ناکرێ پشتگوێ بخرێن.

هەروەك دەزانین کە راسپاردەو یاساکانی ئایینی ئیسلام، بەتەواوی گەندەڵی رەت دەکاتەوەو گەندەڵکاریش لەدونیاو رۆژی دواییدا رووبەڕووی سزای خۆی دەبێتەوە، بەوەی کە بەدەستی خۆیی‌و بەخواست و ئارەزووی خۆیەوە ئەم تاوانەی ئەنجامداوە، چونکە ئامادەمیزاد داوای لێکراوە کە دونیا ئاوەدانبکاتەوە لەهەموو بوارەکاندا چاکسازی بنوێنێ، نەك خەریکی بڵاوکردنەوەی گەندەڵی‌و وێرانکردن بێت.

راگرتن و پیادەکردنی کارەکانیش لەو چوارچێوانەی کە خوای گەورە دیاری کردوون و نەبەزاندنیان، دەبێتە مایەی سەقامگیری‌و دڵنیایی‌و سەروەرێتی یاساو لەنگەر راگرتنی تای تەرازوی سیستەمەکانی کۆمەڵگەو پاراستنی بەها بەرزەکانی مرۆڤ. بەمەش دەکرێ لەکاروباری بەڕێوەبردن و حکومڕانیشدا بابەتییانەو سەر راستانە رەفتار بکرێ‌و یەکسانی‌و دادپەروەری بێتەدی‌و کۆمەڵگە گەشەبکات و پێش بکەوێ.

سەرچاوە:

مجلة (الفیصل) العدد (٩١) سنة ١٩٨٧، ص٤٨-٤٩.

بەرپرسیاریەتی لەئیسلامدا

ن: دلێر عەبدوڵلا حەسەن

لەکۆمەڵگای ئێمەدا خەڵكانێكی زۆر وا بیردەكەنەوە كە بەرپرس نین لەبەڕێوەبردنی كاروباری وڵات، ئەوان دوورن لە هەموو جۆرە بەرپرسیاریەتێك. بێگومان ئەم بیركردنەوەیە زۆر هەڵەیە، چونكە بەرپرسیاریەتی بەمانای راستەقینەی خۆی لەئایینی ئیسلامی پیرۆزدا لەئەستۆگرتنی ئەرك و جێبەجێ كردنی فەرمانەكانە. بۆیە مرۆڤی بێدەسەڵات كاتێ ئەمانەتی (جێنشینی خوای لەسەر زەوی) لەئەستۆگرت. ئاسمان و زەوی‌و چیاكان لەبەرامبەر ئەم ئەركە گرانبەهایەدا بێتوانا بوون. فەرمانەخواییەی قبوڵ كرد لەكاتێكدا ئەو هەموو هەسارەو دروستكراوانەی دیكە كەوا لەئادەمیزاد زۆر بەهێزترن توانای جێبەجێ كردنیان نەبوو، لێرەدا ئادەمیزاد ئامادەیی هەڵگرتنی ئەم ئەركە پیرۆزەی وەرگرت و راگەیاند.

بەرپرسیاریەتی لەئایینی ئیسلامی پیرۆزدا لەسەر هەر تاكە كەسێكی ئەم كۆمەڵگایەدا بەپێی جیاوازی پلەو پایەو شێوازی كارەكەی پێویستە. لەسەر ئەم بنەمایە كە بەرپرسیاریەتی لەئەستۆی هەموو كەسێكە، پێغەمبەر(د.خ) **مسؤول عن راعیته فكلكم راع وكلكم مسؤول عن رعیته**). پێغەمبەر(د.خ) لەم فەرموودە پیرۆزەدا دوو بنچینەی سەرەكیمان بۆ رووندەكاتەوە:

یەكەمیان: بەرپرسیاریەتی دەخاتە ئەستۆی هەموو تاكێكی ئەو كۆمەڵگایە.

دووەمیان: ئەركی بەپرسیاریەتی پلەو پایەدارە، واتە لەدەسەڵاتی سەروودا پلە دوای پلە بەرەو خوارترو لەسەرووی هەمووشیانەوەی بەرپرسیاریەتی سەرۆك و پاشاو میرو سەركردەی وڵاتە، ئەمەش بەبەڕێوەبردنی كۆمەڵ و میللەت و رۆشنكردنەوەی رێگەی راستەقینەی خۆشگوزەرانكردنی ژیان و پەیرەوكردنی بەرنامەی خوداو گرنگی دان بەیەكسانی‌و چەسپاندنی دادوەرییە. بۆیە دەتوانین ئەوە بڵێین كەوا چاكسازی كۆمەڵ و بەرەو پێشەوەبردنی، بەندە بەسەركردەو سەرداری هەر كۆمەڵ و میللەتێك ئینجا بەندە بەخەڵكانی تر. لێرەدا ئەوەمان بۆ ئاشكرا دەبێت كەوا ئەركی بەڕێوەبردنی كاروباری وڵات كارێكی وا ئاسان نییە. بۆیە

> **بەرپرسیاریەتی لەئایینی ئیسلامی پیرۆزدا لەسەر هەر تاكە كەسێكی ئەم كۆمەڵگایەدا بەپێی جیاوازی پلەو پایەو شێوازی كارەكەی پێویستە**

هەروەكو لەم بارەیەوە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿**إنَّا عَرَضْنَا الأمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولاً/ سورة الاحزاب-٧٢**﴾. بەڵێ ئەوەبوو لەئاكامدا مرۆڤ ئەم لەفەرمودەیەكیدا بۆمان روون دەكاتەوە و دەفەرموێت: (**كلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته، فالامام راع وهو مسؤول عن رعيته، والرجل راع في اهله وهو مسؤول عن رعيته، والمراة راعية في بيت زوجها وهي مسؤولة عن رعيتها، والخادم راع في مال سيده وهو مسؤول عن راعيته والرجل راع في مال ابيه وهو**

بەرپرسیاریەتی بەمانای راستەقینەی خۆی لەئایینی ئیسلامی پیرۆزدا لەئەستۆگرتنی ئەرك و جێبەجێ کردنی فەرمانەکانە

ئەگەر بێت و بەزنجیرەی ئەرکی بەرپرسیاریەتی سەرەو خوار بین ئەوە بەرپرسیاریەتی پیاو بەرامبەر ئەرکی خێزانداری دەدۆزینەوە.

ئەمەش بەراپەراندنی ئەرکی ماڵەوە بەچاکترین شێوەو پەروەردە کردنی منداڵ لەسەر خوا پەرستی‌و رەوشت بەرزی‌و نیشتمان پەروەریەتی‌و هاوکاری کردنی میللەتەکەی بەمەبەستی بەرەو پێشەوە بردنی.

بۆیە بەرپرسی سەرەکی هەر خێزانێك لەکۆمەڵگای ئیسلامیدا لەئەستۆی پیاودایە. هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿یَاأَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِیكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَیْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا یَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَیَفْعَلُونَ مَا یُؤْمَرُونَ/ سورة التحریم-٦﴾.

سەبارەت بەئافرەتیش پێویستە دەرك بەم ئەرك و کارانە بکات کە لەسەر شانیەتی بەجێبەجێ کردنی ئەرکی ماڵەوەو یارمەتی دانی پیاوو پڕکردنەوەی کەلێنەکان لەسەرووی هەمووشیانەوە پەروەردەکردنی منداڵ بەچاکترین شێوەو راگرتنی هاوسەنگی ماڵەوە لەرووی دارایی‌و پەیوەندییەکانی کۆمەلایەتی سنووری خێزانداری کۆمەڵگا بەگشتی. لەهەمان کاتدا بەرپرسیاریەتی (کرێکار) لە ماڵ و سامانی سەردارەکەی گرنگی تایبەتی خۆی هەیە. بۆیە پێویستە چاودێری تەواوی سامانەکەی بکات و گوێ لەفەرمان و راسپاردەکانی بگرێت. بەمەرجێك لەسنووری شەرعدا دەرنەچێت. لێرەدا پێویستە بڵێین کە کار راپەراندن بەشێوەیەکی دروست و پاراستنی پێداویستییەکان و هەوڵدان بۆ زیادکردنی داهاتی هەر کارێك لەلایەن کرێکارەکان یەکێکە لەو فاکتەرە گرنگانەی کەوا بواری کۆمەڵگای مەدەنی دەرەخسێنێت و متمانە لەنێوان کرێکارو خاوەن کار کە کۆمەڵگای ئێمە پێویستی زۆری پێ هەیە پتەوتر دەکات. وێرای ئەمەش بەرپرسیاریەتی منداڵ دەربارەی دایك و باوك و کۆمەڵ و دوا رۆژی خۆی کارێکی ئاسان نییە، بەڵکو کۆمەڵێك ئەرکی گرنگی دەکەوێتە ئەستۆ. لەمانەش جێبەجێ کردنی ئەرك و داخوازییەکانی دایك و باوك و پاراستنی سامان و ماڵی باوکی بەفیڕۆنەدانی. لەهەمان کاتدا پتەوکردنی سۆزو خۆشەویستی‌و یەك ریزی لەنێوان ئەندامانی ماڵەوە. ئەمانە گشتیان لەچوارچێوەی خێزاندا ئەرکی زۆر گرنگی بەرپرسیاریەتی منداڵن.

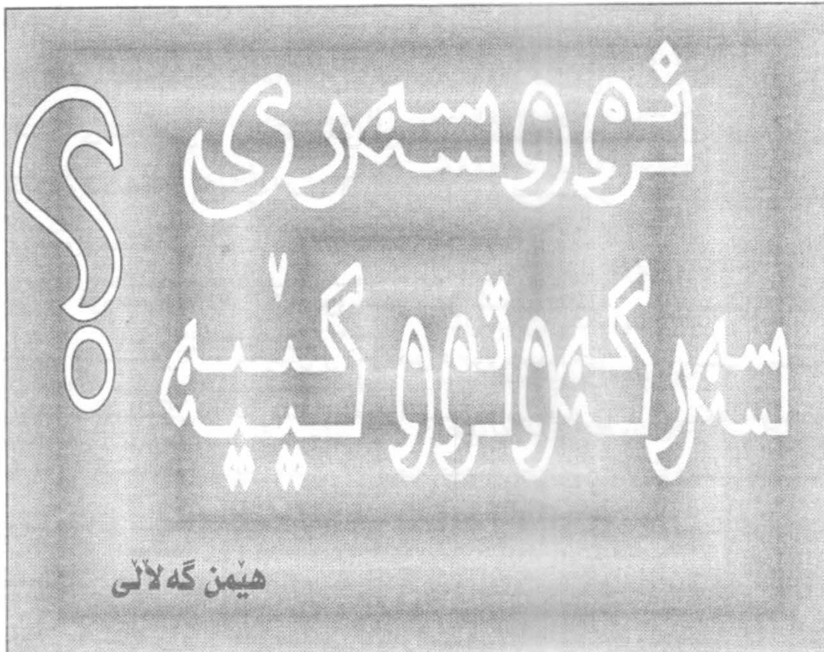
لەلایەکی تردا بەرپرسیاریەتی بەرامبەر بەدوارۆژی خۆی وەك نەوەیەکی داهاتووی ئەم نیشتمانەو هەست کردنی بەئەرکی سەرشانی لەوەدەست هێنانی دەسکەوتی بەرزو راپەراندنی پێویستییەکانی لەهەموو بارێکدا.

لەکۆتایی ئەم فەرموودەیەدا پێغەمبەر(د.خ) ئەوەمان بۆ دوویات دەکاتەوە (**کلکم راع وکلکم مسؤول عن رعیتە**) واتە- هەریەك لەئێمە بەرپرسە!.. چۆن و لەچی؟ واتە لەم کارو ئەرکانەی کەوا موسڵمانی راستەقینەو نیشتمانپەروەر لەئەستۆی دایەو دەتوانێ ئەنجامی بدات.

بۆیە ئایینی پیرۆزی ئیسلام ئایینی (بڕوا و کارکردنە). ﴿الَّذِینَ آمَنُوا وَعَمِلُوا﴾ ئەم بنەما سەرەکییە چەندین جار لەقورئانی پیرۆزدا دوویات کراوەتەوە، کەوا کارکردن و بەرپرسیاریەتی بەهەموو شێوەکانییەوە، پێویستە مرۆڤ خۆی لێ بەدوور نەگرێت بۆ ئەوەی رەوتی ژیان بەرێچکەی راستەقینەی خۆیدا رێرەو بکات.

ئەرکی قەڵەم ئەرکێکی زۆر گرانە، سەردەمانی پێش ئێمە کەسێکی زۆر بەتواناو شارەزا نەبووایە نەیدەتوانی ئەسپی خۆی لەو مەیدانەدا تاوبدات، ئەو کەسەی پێی هەڵدەستا پێویست بوو خاوەن ژیرییەکی تەواو، زانستێکی بەهێز بووایە. کەسێك ماوەیەك لەم بوارەدا ژیانی نەبردبایە سەرو پێیەکانی تێدا نەخزاندبان بەنووسەر لەقەڵەم نەدەدرا، هەرچەندە باشیشی نووسیبووایە. کەچی سەردەمێك هاتە پێش خەڵکێکی زۆر دەستی پێوە دەگرێت و خۆی پێوە خەریك دەکات، هەیانە بەتەمەن و هەشیانە بچووکە. زۆر بەجورئەتەوە دەستی بۆ دەبەن و خۆیان لەقەرەی ئەو مەیدانە دەدەن. نووسەرانی پێشوو بەسەرە پەنجە دەژمێردران، کەچی ئەمڕۆ سنووری ژماردنیان بەزاندووە. ئەمڕۆ لەنووسیندا گرنگ ئەوە نییە عیلمی پێ بێت یان نا؟ گرنگ ئەوەیە ناوو شۆرەتی هەبێت. ئێستا نووسەرە بەرزو زیرەکەکان کەمتر نووسینیان دەبیرندرێت چونکە بەئاسانی خۆیان لە هەموو باسێك نادەن. نووسین بەلایانەوە ئەرکێکی قورس و گرانە بەسادەیی ناهێنە ناو هەموو باسەکان. کەچی خەریکە نووسەرەکان بەپێچەوانەوە ناویان دەبیندرێت. بۆ وابێت؟ چۆن بڵاودەبێتەوە؟ هەندێك لەنووسەران کاتێك دەیانەوێت بابەتێك بۆ شوێنێك بنێرن، لەپێشەکی بابەتەکەدا کەمێك بەشان و باڵی ئەو فکرەیە هەڵدەڵێت کە بڵاوکراوەکە بۆتە زمانحاڵی. بەمە دەتوانن جێگای خۆیان بکەنەوە. هەر بۆیەشە دەبینین بابەتەکان کەمتر رەخنەیین، بەتایبەتی ئەگەر رەخنەکە بۆ ئەو رۆژنامەیە یان ئەو گۆڤارەبێت، کە بابەتەکەی تێدا دەنووسرێت. پێویستە ئەوە بزانین کە نووسەری کارامە ئەوە نییە زۆر بنووسێت و ناوو دەنگی زۆرو نووسینی هەبێت. بەڵکو نووسەری زیرەك و لێهاتوو ئەو کەسەیە کە خۆی خاوەنی فکرەیەکی تەواو بێت و فکرەکەی خۆی نەدۆڕاندبێت. ئینجا بەو فیکرە قووڵ و بەو عەقیدە پاکەی هەیەتی تەواوی هیمەتی خۆی بخاتە کار بۆ ئەوەی بتوانێت کە بنووسێت. ئینجا لەکاتی نووسینیش بەوریایی دەبێت بنووسێت، هەموو دەستەواژەو هەموو جۆرە وشەیەك لەوانەیە شیاوی نووسین نەبێت. ئینجا بەتێڕوانینی خۆی هەڵبسێت کامەی بەهێزو کاریگەرە لەو وشەو زاراوانە، لەرستەو ماناکانیدا ئەویان هەڵبژێرێت و

بیانخاته سەر کاغەز. بەکورتی نابێت بەسادەیی باسەکان وەربگرێت، بۆ ئەوەی کەسی نەیار نەتوانێت وتەکانی بەزێنێت. سەیری نووسینەکانی پێشوو بکە، کتێبی وا نووسراوە چەندین سەدەی بەسەردا تێپەڕبووە، یان چەند ساڵێکی بەسەردا تێپەڕبووە کەچی هێشتا ئەو نووسینانە بەها پیرۆزو راستەقینەکانی خۆیان لەدەست نەداوە. بگرە زۆر کەسیش خەریکی چاولێکردنەوەیان کەچی ناتوانن.

گرنگ ئەوە نییە کەم یان زۆر دەنووسێت، بەڵکو گرنگ ئەوەیە بتوانێت لەکارەکەیدا سەرکەوتن وەدەست بهێنێت. ئەوەی دەنووسێت و وشە ڕیزدەکات، بەڵام بۆ دوایی هەرەس دەهێنێت نەدەبوو هەر بنووسێت. یان ئەوەی دەنووسێت و ناتوانێت بەرگری لە بۆچوونەکانی بکات، نەهاتنە ناو بازنەی نووسین بۆ ئەو باشتر بوو. کەواتە نووسەری سەرکەوتوو بەتایبەتی کە نووسەرێکی ئیسلامی بێت. پێویستە مەردو چاونەترس بێت. ئەگەر لەپێناو دەربڕینی راستیدا تووشی بە هەر ئەشکەنجەو ئازارێك بێ، نابێت گوێی پێبدات و کۆڵی پێبدات. تەماشای زانا بەرزەکان بکەن، لەو کاتەی تووشی ئەشکەنجەو چەوسانەوە هاتوون لەسەر کارەکەیان سوورتر بوونە.

کە نووسەر بەو شێوە هاتە مەیدان و ئەو جۆرە نووسینانەی دارشت لەبەرامبەردا نەیاری دروست دەبێت. بۆیە دەبینین کەمنووسی زیرەك و کارامە نەیارو خوێنەری پترن لەزۆر نووسی ناکارامە. کەواتە نووسەری سەرکەوتوو پێویستە سینگ فراوان بێت و حیساب بۆ رای بەرامبەری بکات و خۆی لەسەر گفتوگۆو دیالۆگ رابهێنێ، ئەو نووسەرەی حیساب بۆ رای بەرامبەر ناکات و قبوڵی رەخنەگرتن ناکات سەرکەوتوو نابێت، ئەم کارەش بەخۆدزینەوەو ترسنۆکی بۆ لەقەڵەم دەدرێت. هەڵچوون مرۆڤ بێ هێز دەکات و وا لەمرۆڤ دەکات کەمتر سینگی خۆی بۆ رەخنە دەکاتەوە. بەمەش بەهای خۆیو فکرەکەی لەدەست دەدات لەوانەشە بەتوندڕۆ هەژماربکرێت.

پێویستە نووسەری سەرکەوتوو زۆر بەمێژوودا بچێتەوەو سەرگوزشتەی رابردووان بزانێت، چونکە مێژوو سەرچاوەیەکی زۆر گرنگ و مەزنە بۆ ئەوەی سەرکەوتن بداتە مرۆڤ، چونکە بەمێژوو دەتوانرێت هەر شتێك لەشوێنی خۆی دابنێت و فێری شێوە نووسینی باش دەبێت و شارەزا دەبێت بەهۆی خوێندنەوەی ژیاننامەو ئەو هەموو شێوە نووسینانەی لەمێژوودا تۆمارکراون. بەخوێندنەوەی بابەتە مێژووییەکان فێری نووسینی باش دەبێت، نووسینی (کەمبێژی مانا زۆر) ئەو نووسینانەی زۆر وشە دووبارەدەکەنەوەو گوێ بەدووبارە کردنەوە نادەن و خوێنەر لێیان وەڕەس دەبێت.

بەم جۆرە نووسەری سەرکەوتوو دروست دەبێت و دەبێتە مایەی سوود بۆ کۆمەڵگاو، دەتوانێت خۆی بێخیتە مەیدانی قەڵەم و، خەڵکیش کارەکەی بەهەند هەڵبگرێت. هیوا خوازم بەکارەکەم سوودێکم راگەیاندبێت و کەسیش لێم نەرەنجابێت.

■

نەخۆشییە دەروونییەکان و چارەسەری ئایینی

ئا: زەیتوو شێخانی

لەگرنگترین ئامانجەکانی پەروەردەو تەندروستی دەروونی پێگەیاندنی هاوولاتی بەسوودو باوەڕدارەو، بنیاتنانی مرۆڤی ئازادو خاوەن ئیرادەو بیروباوەڕی پەسندە، بۆ ئەوەی خەڵك لەژیانێکی خۆش بەئاشتی و هێمنی بژیت. پەروەردە بەمانا فرەوانەکەی پەروەردەی ئایینیش دەگرێتەوە، هەروەها گەشەکردنیش بەمانا هەمە لایەنەکەی گەشەی ئایینی و رەوشتی دەگرێتەوە. خوای گەورە مرۆڤی دروستکردووەو هەر خۆشی دەزانێت چۆنی دروستکردووە، بۆیە رێگاو بەرنامەو چارەسەری بۆ داناوە، جا پێویستە زانایانی دەروونناسی، ئایین و یاسای خوای گەورە لەیادنەکەن، چونکە چارەسەری تێدایەو ئەوانیش لەخوای گەورە زاناتر نینە بەبەندەکانی. لەبیرو باوەڕی ئیمە هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الإِسْلَامُ/ سورة ال عمران/١٩﴾ واتە ئایین لای خوای گەورە ئیسلامە، کە دوا ئایینە لەبەر ئەوە پێویستە پەنای بۆ ببەین بۆ چارەسەرکردن، چونکە خوی دەفەرموێت: ﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ/ سورة الاسراء/ ٨٢﴾ واتە ئێمە چارەسەرو بەزەیی بۆ باوەڕداران لەقورئان دادەبەزێنین و، دەفەرموێت: ﴿قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ/ سورة فصلت- ٤٤﴾ واتە: ئەی محەممەد(د.خ) پێیان بڵێ ئەم قورئانە بۆ باوەڕداران رێ نیشاندەرو چارەسەرە.

زانایانی دەروونناسی لایان روونە کە ترسناکترین هۆکاری دەروونی بۆ شڵەژانە دەروونییەکان (الاضطرابات النفسية) ململانێیەو، ترسناکترین ململانێ، ململانێیی نێوان خێرو شەڕو حەڵاڵ و حەرام و لایەنی فریشتەیی و لایەنی گیانلەبەرییە لەمرۆڤ، واتە ململانێکە لەنێوان دەروونی لۆمەکارو دەروونی فەرمانکار بەخراپە دروست دەبێت و، ئەم ململانێیە کار دەکاتە سەر دەروونی ئارام و (النفس المطمئنة) دەیگۆڕێت بۆ دەروونێکی شڵەژاو، هەروەها لایەنگرانی چارەسەری دەروونی ئایینی دەڵێن خراپەکردن وا لەمرۆڤ دەکات کە هەست بەئازاری دەروونی بکات، چونکە کارێکی کردووە نەیدەویست بیکات، ئەمە ئازاری دەروونی دروست دەکات و هۆکارێکی گرنگە بۆ دەمارگرژی (توتر الاعصاب).

هەندێکی تر لەلایەنگرانی ئەم ئاراستەیە دەڵێن نەخۆشییە دەروونییەکان و دیاردە خراپەکانی گونجانی دەروونی بریتییە

لەدانناندا مرۆڤ ئەوەی لەناو دەروونیدایە بۆ خوای گەورە دەری دەخات کە دەبێتە هۆی نەمانی هەستکردن بەخراپەو گوناه و، ئازاری ویژدانی کەم دەکاتەوەو دەروونی شڵەژاو پاك دەکاتەوە

لەنەخۆشییەکانی ویژدان کە راکردنە لەدەست ئازاری ویژدان.

چارەسەری دەروونی ئایینی شێوازێکی ئاراستەکردن و رێ نیشاندان و پەروەردەو فێرکردنە، چارەسەری دەروونی ئایینی لەسەر بنەمای ناسینی تاك بۆ دەروونیو ئایینیو خواو بیروباوەڕیو بەها رووحییەکان دامەزراوە، ئامانجیشی رزگارکردنی تاکی شڵەژاوە لەهەستکردن بەخراپەو گوناه، کە هەڕەشە لەدڵنیاییو ئاسایشی دەروونی دەکات.

چارەسەری ئایینی دەروونی پێویستی بەچارەسەرکاری باوەڕدارو دەروونبین (صاحب البصیرة) هەیەو، پێویستە توانای ئیقناع کردن و سروشدان و بەشداری ویژدانی هەبێت.

چارەسەری ئایینیش لەلایەن چارەسەرکاری دەروونیو بەخێوکارو ئاراستەکارو پیاوانی ئایینی بەکار دەهێندرێت.

چارەسەری دەروونی ئایینی کردارێك نییە تەنها چارەسەرکار ئەنجامی بدات، بەڵکو کردارێکە نەخۆش و چارەسەرکار بەشداری تێدا دەکەن. چارەسەرکار لەگەڵ نەخۆش گفتوگۆ لەسەر چەند بابەتێك دەکەن وەك داننان و تۆبە کردن و دەروونبینیو، لەکرداری فێربوون و وەرگرتنی ئاراستەو بەهای نوێ هەردووکیان بەشداری دەکەن

چارەسەری دەروونی ئایینیش بەچەند هەنگاوێکدا دەڕوات کە ئەمانەن:-

١. داننان (الاعتراف):

ئەمە سکاڵای دەروون لەدەروون دەگرێتەوە بەئامانجی رزگار بوون و لێخۆشبوون، لەدانناندا مرۆڤ ئەوەی لەناو دەروونیدایە بۆ خوای گەورە دەری دەخات کە دەبێتە هۆی نەمانی هەستکردن بەخراپەو گوناه و، ئازاری ویژدانی کەم دەکاتەوەو دەروونی شڵەژاو پاك دەکاتەوە، هەروەها دڵنیایی بۆ دەگەڕێتەوە. ئەم قۆناغە لەقورئانی پیرۆز لەسەر زمانی ئادەم و حەوا (سەلامی خوایان لێ بێت) هاتووە، کە خوای گەورە لەسەر زمانی ئەوان دەفەرموێت: ﴿قَالاَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ/ سورة الاعراف-٢٣﴾ واتە پەروەردگارمان ئێمە ستەممان لەخۆمانکرد ئەگەر لێمان خۆش نەبیت و بەزەییت پێمان نێتەوە ئێمە لەخەسارەتمەندان دەبین.

لەبەر ئەوە پێویستە چارەسەرکار یارمەتی نەخۆش بدات بۆ داننان بەخراپەو تاوانەکانی، کە دەبێتە هۆی بەتاڵکردنی هەڵچوون و هەستکردن بەگوناه کە لەدەروونیدایە.

٢. تۆبە کردن:

رێگای لێخۆشبوونەو، هیوای تاوانبارە کە گوناهەکانی رووخاندویەتی، بەتەنها تۆبە کردنە لەگوناه و

ئەی دەروونی ئارامگرتوو بگەڕێوە بۆ لای پەروەردگارت بە رەزامەندیو رازی کراوی بۆیە ببە بەبەندەی خواو برۆ ناو بەهەشتەکەی

خراپەکانی رزگاری دەکات. لەکاتی تۆبە کردن مرۆڤ هەست بەگەشبینیو حەسانەوەی دەروونی دەکات. تۆبە کردنیش هەروەك ئیمامی غەزالی دەفەرموێت سێ کۆلەگەی هەیە ئەوانیش:- زانین و حال و کردەوەن.

زانین: بریتییە لەئاگاداربوونەوە لەزیانەکانی گوناه و لادان لەفەرمانی خوای گەورە.

حال: بریتییە لەهەستکردن بەگوناه.

کردەوە: بریتییە لەوازهێنان لەگوناح و خراپە و ئەنجامدانی کاری چاك.

تۆبە کردن خودی تاك دڵنیا دەکاتەوەو وای لێدەکات سەر لەنوێ خودی خۆی قبول بکاتەوەو. بۆ دڵنیاکردنەوەی نەخۆشی دەروونی پێویستە چارەسەرکار چەند ئایەتێك لەقورئانی پیرۆز بهێنێتەوەو شی بکاتەوە بۆ ئەوەی نەخۆش بەتەواوی تێی بگات. لەوانە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَارُ/ سورة التحريم/٨﴾ واتە: ئەی ئەو کەسانەی کە بڕوادارن تۆبە بکەن تۆبەیەکی دڵسۆزانە بەئومێدی ئەوەی کە خوای گەورە لەگوناهەکانتان خۆش بێت و بتانباتە بەهەشت و باغ و باغاتێك کە رووباری بەژێردا دەڕوات. هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ/ سورة الشورى/٢٥﴾ واتە: هەر خوای گەورەیە تۆبە لەبەندەکانی قەبوڵ دەکات و لەخراپەکانیان دەبوورێت و ئاگاداری هەموو کردەوەکانتانە.. قورئانی پیرۆز دەیان نموونەی تۆبەکردنی تێدایە، چارەسەرکار دەتوانێت بیهێنێتەوە.

٣. دەروونبینی (الاستبصار):

بریتییە لەگەیاندنی نەخۆش بۆ بارێك کە هۆکارەکانی نەخۆشییەکەیو گیروگرفتە دەروونییەکانیو ئەو پاڵنەرانەی کە بوونەتە هۆی ئەنجامدانی خراپەو گوناه تێبگات و، تێگەیاندنی نەخۆش لەخودی خۆیو سروشتە مرۆڤایەتییەکەیو رووبەڕووبوونەوەیان، هەروەها نەخۆش پێویستە لەو چاکەو خراپەی کە لەدەروونیدایە بکات و بیروباوەڕە بەرزەکانی ئایین قەبوڵ بکات، ئەم کردارە گەشەی خودی دەروونبینی (نمو ذات البصيرة) دەگرێتەوە، کە کۆنترۆڵی رەفتاری چاکی مرۆڤ دەکات لەدوو لایەنی سەرەکییەوە:-

لایەنی یەکەم: پەیوەندی مرۆڤ بەپەروەردگار دیاری دەکات.

لایەنی دووەم: پەیوەندی ئادەمیزاد بەبرای ئادەمیزاد دیاری دەکات و خوای گەروە دەربارەی دەروونبینی دەفەرموێت: ﴿بَلِ الإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ/ سورة القيامة/١٤﴾ واتە: بەڵکو مرۆڤ دەروونبینی خودی خۆیەتی.

٤. فێربوون و وەرگرتنی ئاراستەو بەهای نوێ:

بەهۆی فێربوون و وەرگرتنی ئاراستەو بەهای نوێ مرۆڤ خۆی و خەڵکی تر قەبوڵ دەکات و، توانای زیاد دەبێت بۆ خۆگرتن و بەرگە گرتنی بەرپرسیەتی و پێکهێنانی پەیوەندی کۆمەڵایەتی بنیاتنراو لەسەر متمانەی بەرامبەرو خۆبەخت کردن و خزمەتکردنی خەڵك، هەروەها گرتنی ئامانجی واقعی و رەوا لەژیان وەك توانای بەرگری و کارکردن و بەرهەمهێنان، بەم شێوەیە دەروونی لۆمەکار یان ویژدان یان منی بەرز (انا الاعلی) وەك دەسەڵاتێکی ناوخۆ یان چاودێرێکی دەروونی لەسەر رەفتار گەشە دەکات. دەروون پاك دەبێتەوەو دوور دەخرێتەوە لەئارەزووی نارەواو نارەوشتی و ناکۆمەڵایەتی و، رەفتاری مرۆڤ راست دەبێتەوە دوای ئەوەی خراپەکانی بەچاکە دەسڕێتەوەو دەروونی ئارام دەبێت، لەم بارەیەوە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ/ سورة الهود/١١٤﴾ واتە چاکەکان خراپەکان دەسڕنەوەو دەفەرموێت: ﴿يَاأَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ* ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً* فَادْخُلِي فِي عِبَادِي* وَادْخُلِي جَنَّتِي/ سورة الفجر/ ٢٧-٣٠﴾ واتە: ئەی دەروونی ئارامگرتوو بگەڕێوە بۆ لای پەروەردگارت بە رەزامەندی و رازی کراوی. بۆیە ببە بەبەندەی خواو بڕۆ ناو بەهەشتەکەی.

٥. پارانەوە:

بریتییە لەداواکردن و پەنابردنە بۆ لای خوای گەورە بەئومێدی لابردنی زەرەرو زیان و ناخۆشییەکان، لەم بارەیەوە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ/ سورة غافر/ ٦٠﴾ واتە: پەروەردگارتان دەفەرموێت لێم بپاڕێنەوە منیش وەڵامتان دەدەمەوە. هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِي إِذَا دَعَانِي فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ/ سورة البقرة/ ١٨٦﴾ واتە: ئەگەر بەندەکانم لەمنیان پرسی من نزیکم، وەڵامی پارانەوەکانتان دەدەمەوە ئەگەر بپاڕێنەوە، بۆیە با وەڵامم بدەنەوەو باوەڕم پێبهێنن بەئومێدی وەرگرتنی رێنماییەکان.

مرۆڤ لەهەڵە پارێزراو نییە، ئەگەر هەڵەی کردو هەستی کرد ستەمی لەخۆی کردووەو ویژدانی هەڵسا، لەرەحمەتی خوا بێ بەش نابێت، بۆیە پێویستە بگەڕێتەوە بۆ لای خواو داوای لێخۆشبوون بکات

پێغەمبەر(د.خ) دەفەرموێت:((**اذا سألت فأسال الله واذا استعنت فاستعن بالله**)) واتە: ئەگەر داوات کرد لەخوا داوا بکەو، ئەگەر داوای یارمەتیت کرد لەخوا داوا بکە.

بەپارانەوە مرۆڤ گیانی پاك و بەرز دەبێت و بەهێز دەبێت باوەڕی. پارانەوە بەدڵسۆزیش باشترین چارەسەرە بۆ دەروونێك کە بەرەو هەڵدێر دەچێت، چونکە کە مرۆڤ داوای یارمەتی لەبەرزترین هێز دەکات هەست بەئارامی و دڵنیایی دەکات و ترس و غەم و شپرزەیی و دڵەڕاوکێی نامێنێت.

٦. داوای لێخۆشبوون کردن:

مرۆڤ لەهەڵە پارێزراو نییە، ئەگەر هەڵەی کردو هەستی کرد ستەمی لەخۆی کردووەو ویژدانی هەڵسا، لەرەحمەتی خوا بێ بەش نابێت، بۆیە پێویستە بگەڕێتەوە بۆ لای خواو داوای

لێخۆشبوون بکات و متمانە بەفەرموودەی خوای گەورە بکات کە دەفەرموێت: ﴿اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا/ سورة نوح/ ١٠﴾ واتە: داوای لێخۆشبوون لە پەروەردگارتان بکەن، چونکە ئەو لێبوردەیە. لەشوێنێکی دیکە دەفەرموێت: ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرْ اللَّهَ يَجِدْ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا/ سورة النساء/ ١١٠﴾ واتە: ئەوەی کردەوەی خراپ بکات یان ستەم لەخۆی بکات لەپاشان داوای لێخۆشبوون لەخوا بکات دەبینێت کە خوا لێبووردەو بەبەزەییە. پێغەمبەریش(د.خ) دەفەرموێت: (من لزم الاستغفار جعل الله له من كل هم فرجا ومن كل ضيق مخرجا ورزقه من حيث لا يحتسب) واتە: هەر کەسێ بەردەوام داوای لێخۆشبوون بکات، خوای گەورە لە هەموو خەمێك فرەوانی بۆ دادەهێنێت و لە هەموو تەنگانەیەك دەرگای خۆشی لێ دەکاتەوە. رزقیشی دەداتی کە حیسابی بۆ نەکردووە لەم شوێنە بۆی دێت.

٧. یادکردنەوەی خوا:

یادکردنەوە خواردنی گیانەو ئارام گرو هێور کەرەوەی دەروونە، وەسواسیو خوتخوتە (القهرية) لادەبات و، لەم بارەیەوە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلاَ بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ/ سورة الرعد/ ٢٨﴾ واتە: ئەوانەی بڕوادارن و دڵیان ئارام دەگرێت بەیادکردنەوەی خوا ئایا بەیادکردنەوەی خوا دڵ ئارام ناگرێت؟.

*** بەکارهێنانی چارەسەری دەروونی ئایینی:**

دوای ئەوەی کە چۆنیەتی ئەنجامدانی چارەسەری دەروونی ئایینیمان روونکردەوە، ئەوەماوە بڵێین لەکوێ بەکاردێت؟ چارەسەری ئایینی دەروونی بەشێوەیەکی تایبەتی لەم بارانە بەکاردێت کە هۆکارەکان و شڵەژانەکانی روونەو پەیوەستە بەرەفتاری ئایینی نەخۆش و، ئەم چارەسەرە لەم بارانە بەکاردێت: (دڵەڕاوکێ، وەسواس، هستیریا، ترسان، وێژینگی نەخۆشی "توهم المرضي"، شڵەژانەکانی هەڵچوون، گیروگرفتەکانی هاوسەریەتیو راهاتن لەسەر مەی).

> **چارەسەری ئایینی دەروونی بەشێوەیەکی تایبەتی لەم بارانە بەکاردێت کە هۆکارەکان و شڵەژانەکانی روونەو پەیوەستە بەرەفتاری ئایینی نەخۆش و، ئەم چارەسەرە لەم بارانە بەکاردێت: ((دڵەراوکێ، وەسواس، هستیریا، ترسان، وێژینگی نەخۆشی (توهم المرضي)، شڵەژانەکانی هەڵچوون، گیروگرفتەکانی هاوسەریەتیو راهاتن لەسەر مەی))**

لەکۆتایی ئەوەماوە بڵێین هەزار رەحمەت لە (ابن القيم) کە دەفەرموێت: چارەسەری ئایینی باشترین و بەسوودترین و سەرکەوتووترین و کاملترین چارەسەرەو کۆی هەموو چارەسەرەکانە.

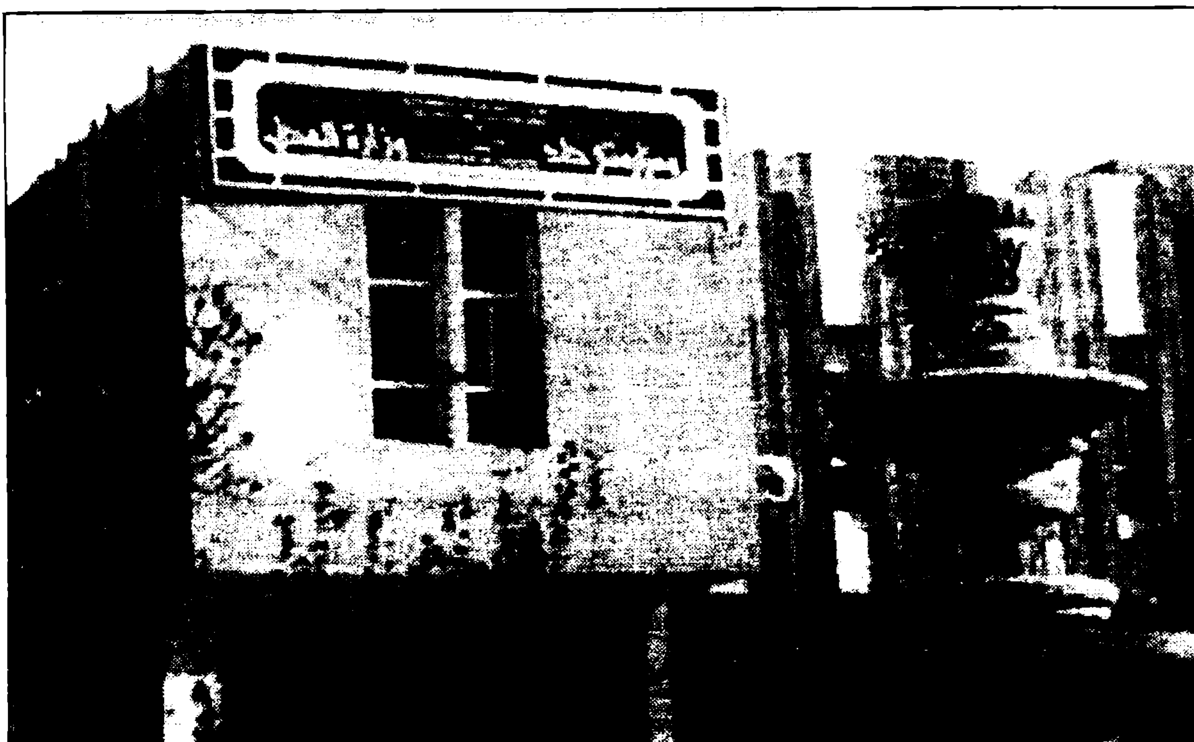
سەرچاوەکان:

١. قورئانی پیرۆز

٢. د. الزهران. عبدالسلام، الصحة النفسية والعلاج النفسي، الطبعة الاولى، عالم الكتب، القاهرة، ١٩٧٧.

٣. د. الزهران. عبدالسلام، لتوجيه والارشاد النفسي. الطبعة الاولى، عالم الكتب، القاهرة، ١٩٧٧.

لەدادگای تەمییزی هەرێمی کوردستانەوە

ئا/ مافپەروەر: سیروان ئەحمەد

زنجیرە بڕیارێکی دادگای تەمییزی هەرێمی کوردستانە، گۆڤارەکەمان لە هەموو ژمارەیەکیدا دوان لەو بڕیارانە وەردەگێڕێتە سەر زمانی کوردی کە پەیوەستن بەئەوقاف و مەسەلە شەرعییەکانەوە، ئەم کارەش هەنگاوێکی بەراییانەیە لەڕێگەی بەکوردی کردنی یاسا.

١. دەستەی باری کەسی لەدادگای تەمیزی هەرێمی کوردستانی عێراق لەرێکەوتی ٤/موحەڕەم/١٤٢١ك بەرامبەر ٢٠٠٠/٤/٨ز بەسەرۆکایەتی دادوەری (الاقدم) بەڕێز (جەلال زێوەر عومەر)و ئەندامیەتی هەردوو دادوەر بەڕێزان (نازم محەممەد ئەمین جەمیل حەوێزیو سەلاح ئەحمەد یەعقوبی) پێکهات، کە رێپێدراون بەناوی گەلەوە دادوەری بکەن، ئەم بڕیارەیان دەرکرد:-

خاوەن تەمییز: داوالێکراو/ج. بریکارەکەی پارێزەر(ك)

تەمیز لەسەرکراو: داواکار/ ر. بریکارەکەی پارێزەر(و)

داواکار(ر) لەبەردەم دادگای باری کەسی لەهەولێر بانگەشەی ئەوەی کرد کە داوالێکراو لەرووی شەرعەوە مێردیەتی، ئەویش بەپێی گرێبەندی خێزانی ژمارە ٩٩٠/١٥٦٤ کە لەدادگای باری کەسی هەولێر دەرچووە لەرێکەوتی ١٩٩٠/٧/١٨ لەسەر مارەیی پێشەکی وەرگیراو بەبڕی (٦٠٠٠) شەش هەزار دینارو، (١٩) میسقاڵ

زێڕی پاشەکی، هەریەکە لەم منداڵە ناکامانەشیان لێ بووە: (ج) لەدایك بووی ١٩٩١، (ی) لەدایك بووی ١٩٩٢، (م) لەدایك بووی ١٩٩٣، (ح) لەدایك بووی ١٩٩٤و (ك) لەدایك بووی ١٩٩٥، ئێستاش هەموویان لەئامێزی باوکیاندان کە لەدەرەوەی دادگا سێ بەسێ دایکیانی تەڵاق داوە ئەویش دوای ئەوەی بێ هیچ پاساوێك لێیداوەو دەست درێژی کردۆتە سەرو دەری کردووە لەدووەم ڕۆژی مانگی پیرۆزی ڕەمەزان کە دەکاتە ڕێکەوتی ١٩٩٩/١٢/١٠. پاش ئەوەی ماڵی خێزانیەتی بۆ ماوەی شەش ڕۆژو دوور لەمناڵەکانی بەجێهێشت لەڕۆژی ١٩٩٩/١٢/١٥ گەڕایەوە ماڵی خێزانی ئەویش بۆ ئەوەبوو تا تووڕەییەکەی داوالێکراو دامرکێتەوە، بەڵام هەر سێ بەسێ تەڵاقی‌دا هەرچەندە نەیاری نیشاندا. بۆیە بانگهێشتی کرد بۆ دادبینیو حوکم دەرکردن بەپەسەند کردنی ئەو تەڵاقەی لەنێوانیاندا کەوتوەو خەرجیەکانیشی بکەوێتە ئەستۆ، لەئەنجامی دادبینیە ئاشکراکەو بەئامادەبوونی هەردوولا، دادگای ناوبراو لەڕێکەوتی ٢٠٠٠/٣/٢٥و بەژمارەی دۆسیە ٦٣/ش/٢٠٠٠ حوکمێکی دەرکرد بەپەسەند کردنی تەڵاقە (رجعي)ەکە، کە لەدەرەوەی دادگا کەوتووە لەڕێکەوتی ١٩٩٩/١٢/١٥ کە گۆڕدرا بەتەڵاقی (بائن بینونة صغری) ئەویش لەبەر بەسەرچوونی (عدة) شەرعییەکە، بۆ داوالێکراویش نییە داواکار بگەڕێنێتەوە لای خۆی مەگەر بەگرێبەندو مارەییەکی نوێ نەبێت، کە ژنەکە لەسەری ڕازی بێت، (عدة)ش نییە چونکە بەسەرچووەو بۆ ژنەکەش نییە شوو بکاتەوە بەپیاوێکی تر تا حوکمەکە دوا پلەی خۆی وەرنەگرێت، هەروەها داوالێکراویش خەرجیو ماندووبوونی پارێزەرایەتی بریکاری داواکاریشی بکەوێتە ئەستۆ کە(و)ە بەبڕی (١٠٠) سەد دینار.

لەبەر ئەوەی بریکاری داوالێکراو قەناعەتی بەحوکمی ناوبراو نەهات تانەی لێدا ئەویش بەپێی لائیحەی تەمیزی لەڕێکەوتی ٢٠٠٠/٤/٣و لەهەمان ڕێکەوتیشدا ڕەسمەکەی‌دا، تیایدا داوا دەکات کە حوکمەکە هەڵبوەشێتەوە لەبەر ئەو هۆکارانەی تیایدا هاتووە، دوا بەدوای گەیشتنی دۆسیەی دەعواکە بەم دادگایە خرایە بەرباس و وردکارییەوە:-

بڕیار:

دوا بەدوای وردبوونەوەو هەڵدانەوەی تانە تەمیزیە پێشکەش کراوەکە دەرکەوت کە لەماوەی یاسایدایە، بۆیە لەڕووی شێوازەوە قبوڵ کرا. دوا بەدوای تێڕوانینەوە دەرکەوت ڕاستەو یەکانگیرە لەگەڵ شەرع و یاسادا، چونکە ئەوەی چەسپیووە ئەوەیە کە دەستەواژەکە بەشێوەیەکی ڕەها هاتووەو لەسەر هیچیش هەڵنەپەسێردراوەو بەسەر ماددەی ٣٤/یاسای باری کەسیشدا دەگونجێت، چونکە ئەو تەڵاقەی بەقسە یان ئاماژە کردن بەندە بەژمارەوە هەر بەیەکێك دەکەوێت م٢/٣٧ لەهەمان یاسا، بۆیە بەتەڵاقی (رجعي) دادەنرێت و، لەبەر تێپەڕبوونی ماوەی (عدة)ش گۆڕدرا بەتەڵاقی (بائن بینونة صغری) بەڵام (مخالعة) مەرجدارە بەئیجاب و قبوڵەوە (م٤٦) بەڵام بانگەشەی ئەوەی کە ژنەکە دوای کەوتنی تەڵاقەکە وازی لەمافەکانی خۆی هێناوە ئەگەر ڕاست بێت ئەوە تەڵاقەکە ناگۆڕێت بۆ (مخالعة)و لەدەرەوەی چوارچێوەی ئەم دەعوایەیە، بۆیە بڕیاردرا حوکمە تەمیز کراوەکە پەسەند بکرێت و تانە تەمیزییەکانیش ڕەت بکرێنەوە، خاوەن تەمیزیش ڕەسمی تەمیزی بکەوێتە ئەستۆو بڕیارەکەش بەڕێکەوتن لە ٢٠٠١/٤/٨ دەرچوو.

سەرۆك

جەلال زێوەر عومەر

٢. دەستەی باری کەسی لــەدادگای تــەمییزی هــەرێمی کوردســتانی عــێراق لەرێکــەوتی ١٦/شــــەوال /١٤٢٠ك بەرامبەر ٢٠٠٠/١/٢٣ بەسەرۆکایەتی دادوەری (الاقــدم) بەرێز (جــەلال زێــوەر عومــەر)و ئەندامیــەتی هــەردوو دادوەر بەرێزان (نازم محەممەد ئەمین جەمیل حــەویزی‌و د. محەممەد عومـــەر مـــەولود) پێکــهات کــە رێپێـدراون بەناوی گەلەوە دادوەری بکەن، ئەم بریارەیان دەرکرد:-

خاوەن تەمییز: داواکار/ أ، بریکارەکەی پارێزەر(ن)

تەمیز لەسەر کراو: / ب، بریکارەکەی پارێزەر(و)

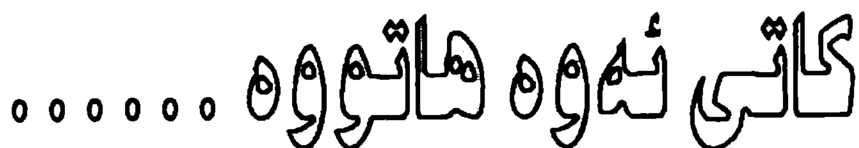
داواکــار (أ) لای دادگــای بــاری کەســی لەهــەولێر بانگەشەی ئەوەی کرد کە داوا لێکراو (ب) لەرووی شەرعەوە ژنیەتی‌و (دخول) بووە، بەپێی گرێبەندی ژنهێنان لەدادگای باری کەسی لەهــەولێر کــەکاری پێدەکرێت، لەبــەر ئــەوەی لەگــەڵ مــاڵی خۆیــاندا نیشــتەجێی کــردووە بەبێ‌ئــەوەی نیشــتەجێیەکی شەرعی ســەربەخۆی بــۆ دابین بکــات. بۆیــە داوای بانگهێشــت کردنــی کــرد بــۆ دادبینــی‌و حوکــم لەسەردانی بەدابین کردنی نیشتەجێیەکی شەرعی سەربەخۆ بۆی لەگەڵ ئەوەی خەرجیەکانی بکەوێتە ئەستۆ. لەئەنجامی دادبینییە ئاشکراکە بــەئامادە بوونــی هــەردوولا دادگای نــاوبراو لــە ١٩٩٩/١٢/٢٢ بـــــەژمارەی دۆســـــیە ٩٨٤/ش/٩٩ حوکمێکـــــی دەرکردبــوو بەروونکردنــەوەی دەعــوای داواکــارو خەرجیەکانیشــی بکەوێتــە ئەستۆ لەگــەڵ مــاندوو بوونــی پارێزەرایــەتی بــۆ بریکــاری داوا لێکــراو پارێزەر (و) بەبری (١٠٠) سەد دینار لەبەر ئەوەی داواکــار قەناعــەتی بــەحوکمی نــاوبراو نــەهات، بریکارەکــەی تــەمیزی کــردەوە بــەپێی لائیحــە تەمییزیەکەی لەرێکــەوتی ١٩٩٩/١٢/٢٦ لەهــەمان رێکەوتیشــدا رەسمەکەشــی بــۆدا، دوابـــەدوای گەیشتنی فایلەکــە بــەم دادگایــە خرایــە بــەرباس و لێکۆڵینەوە:

بریار:-

دوابەدوای وردکاری‌و لێکۆڵینەوە دەرکەوت کە تانەتەمیزییەکە لەماوەی یاسایدایە، بۆیە لەرووی شێوازەوە قبوڵکرا، پاش تێروانینــەوە بەحوکمــە تــەمیز کراوەکــەدا دەرکــەوت کــە راســت نییــەو پێچەوانەی حوکمی شەرع و یاسایە بەشێوەیەك کە دادگــا کەشــفی شــوێنی نیشــتەجێ شــەرعیەکەی ئــەنجام داوەو بــۆی دەرکــەوتوە کــە ئاودەســت و گەرماوەکــە هاوبەشــە لەگــەڵ خێزانێکی تــردا کــە نامۆن بەداواکار کە بەکەم و کورپیــەکانی مــاڵێکی شــەرعی دادەنرێن، ئەمــەش (امتنــاع)ی داواکــار بــۆ گوێرایــەڵی کردنــی مێردەکــەی عوزرێکــی شــەرعییە لەبــەر ئــەوە بریــاردرا حوکمــە تــەمیز کراوەکــە هەڵبوەشـــــێتەوەو دۆســـــیەی دەعواکــــەش بگەرێنرێتــەوە دادگاکــەی خــۆی تابــەو شــێوەی ســەرەوە لەســەری بــروات، رەسمــە تەمیزییەکــەش پاشکۆی ئەنجامەکە بێت، بریارەکەش بەرێکــەوتن لە٢٠٠٠/١/٢٣ دەرچوو.

سەرۆك

جەلال زێوەر عومەر

مەلا عبداللطیف بامۆکی

ماوەیەکە کورد ژیرانە و هوشیارانە و بوێرانە هەر دوو سەری تەرازووی هوشیاری نەتەوایەتی کوردایەتی و رابوونی ئیسلامی بەرێکی راگرتووە، زۆر ئاستەنگ و کۆسپی رێگای بڕیووە، بە ئازادی و سەربەستی یاسا و ڕێساو بنەما و ڕێنوماییەکانی دەزگای یاسا و جێبەجێ کردن و دادگای ئەنجامداوە، کێشەکانی ناکۆکی نێوان هەر سێ دەسەڵاتی فەرمانڕەوای چارەسەر کردووە، هەموو دەزگاکان لە خزمەت ئەزموون دایە، رەشایی خەڵك هەست بە ئارامی گیانی و دەروونی و یاسایی و دادوەری دەکات، تەنها دڵەراوکێ لەسەرمانەوە و گەشەکردن و چەسپاندنی فەرمانڕەوای کوردستان ماوە، وێڕای ئاشتی سەرانسەری و یەکگرتنەوەی ماڵی کورد و بوێری دەسەڵاتی چوارەم (رۆژنامەوانی) و ئەو ئاسەوارە کە لە کارە دزێوەکانی رژێمە گۆڕ کراو نیوە گیانەکان و نهێنگرەکانەوە لەناو تاك و کۆمەڵدا روواندوویانە ئێستاش رەگ و ریشەی ماوە و بەهۆی رموزەکانیانەوە هەوڵدەدەن بۆ لادانی یاسا و شکاندنی ڕێنوماییەکان و پووچەڵکردنی بنەماکان و پەرەسەندنی گەندەڵی و مشەخۆری و بەلاش خۆری، نموونەی کاریگەری ئەوانە لەسەر رەوشتی کورد زۆر بە ئاشکرا هەر ماوە، دەیانەوێ کورد بێ هیوا بکەن لە حوکمی خۆماڵی کورد، کە لە سەختترین کاتەکانی شۆڕش و خوێن و فرمێسکدا راستگۆیی و دەستپاکی و دڵسۆزی و ئەمەکداری و نەفس بەرزی و ورەی بەرزی لەدەست نەداوە، هەر ئەوەش بووە بەرگەی ستەم و ئێش و ئازار و چەوساندنەوەی گرتووە و چۆکی بە دوژمن داداوە و بێ ئومێدی کردووە، تەنها ئەوە ماوە کە رێگە نەدرێت سۆز و خۆشەویستی بۆ فەرمانڕەوایی کورد کاربکەنە لایەنە گەشەکان و چاوپۆشی لەلایەنە تاریك و نامۆ و لاوازەکان بکەن، بە بیانووی ئەوە کە ئەزموونی کورد تازەیەو ئەو کارانە کاری نەیار و دوژمنی دەرەوەیە.

گوتاری سیاسی تەنها مەدح و سەنا و پیاهەڵدان و تاریف کردن بێت و پەردەپۆشی خاڵە نەخۆشەکان بکرێت.

کاتی ئەوەیە کە رووی راستی هەموو رووداوەکان لەبەردەم جەماوەردا بێت و کەم و کوڕی نەشارینەوە لەهەر کەسەوە بێت، چونکە لە شاردنەوە و حەشاردان پاسەوانی راستەقینەی ئەزمونی کوردستان دڵی کرمۆڵ و دوودڵ دەبێت.

کاتی ئەوە هاتووە هەموو دەزگا و فەرمانگە کارگوزارییەکان بەچاوی (رەخنە و رەخنەلەخۆگرتن)جمگە نەخۆش و لاواز و بێ کارەکان نۆژەن بکەنەوە، چیتر چاوپۆشی لە شکاندنی (هێڵی سنوری فەرمانڕەوای کورد) لە ژێر هیچ بیانوو بەهانەیەکدا نەکرێت.

کاتی ئەوە هاتووە کە خەڵك هەست بکات کە حوکمی خۆماڵی و کاربەدەستی خۆمان جیاوازی هەیە لەکاربەدەستی داگیرکەر و کارمەندی ئێمە لە کارمەندی بیانی زاناتر و پاکترە و بۆ کاتە ساتێك نابێ بیربکەینەوە (ئەو کارە خۆزگە بە پارە).

کاتی ئەوە هاتووە هەرهۆکارێك کە داگیرکەر پشتی پێ دەبەستێت بۆ ئارام کردنەوەی تووڕەیی و بێزاری خەڵك فەرمانڕەوای کورد دووبارەی نەکاتەوە.

کاتی ئەوە هاتووە بێ ترس هەنگاوی بڕار و گەشە پێکەوە دەست پێبکەین بە بچووکترین فەرمانگە هەتا رێگەی گەیاندن لە نێوان سەرکردە و بن کردە تەخت و پوخت و بێ گرێ و کۆسپ بێت.

کاتی ئەوە هاتووە کورد لە رووی ئایینی و رێبازی ئیسلامی مەرجەعیەتی خۆی هەبێت و بەپێی ئارەزوو بەرژەوەندی خۆی و هەڵەی مێژوو شکستی گەلان لەناو کورد دووبارە نەبێتەوە وە ئەم مەرجەعیەتە گەورەترین خاڵی وەرچەرخانی ئەمڕۆی کوردی موسڵمانە.

پشت بەخوا

شمس الاسلام

مجلة ثقافية علمية اسلامية، تصدرها وزارة الاوقاف والشؤون الاسلامية

السنة الرابعة العدد / ١٤ رمضان ١٤٢٢ هـ / سرماوز ٢٧٠١ كوردي / كانون الأول ٢٠٠١م

